

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการวิจัยกระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของ
ชุมชน ตำบลกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคามระยะที่ 1

คณะผู้วิจัย

นายบุญส่ง คำจันทร์วงษ์ และคณะ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยกระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของ
ชุมชน ตำบลกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ระยะที่ 1

คณะผู้วิจัย

1. นายบุญส่ง คำจันทวงษ์	หัวหน้าโครงการ
2. นายสนธิ์ แดนกะไสย	ทีมวิจัย
3. นางช้วน คำจน	ทีมวิจัย
4. นางจิรภัทร สังสุวรรณ	ทีมวิจัย
5. นางพวน ปิณะถา	ทีมวิจัย
6. นางอุดม แพงพงษ์มา	ทีมวิจัย
7. นายสมพร สีแก้ว	ทีมวิจัย
8. นางทองใส พูลเจริญ	ทีมวิจัย
9. นายช่วง อันตะโคตร	ทีมวิจัย
10. นายบุญล้อม ปัจจัยดา	ทีมวิจัย
11. นางอรุณ สีแก้ว	ทีมวิจัย
12. นายทองใส ทิพย์อาสน์	ทีมวิจัย
13. นายเดโช บำรุงไทย	ทีมวิจัย
14. นางเพ็ญจันทร์ เชื้อนิจ	ทีมวิจัย
15. นายโกสน โคนาโล	ทีมวิจัย
16. นางสุดสาคร อันทะรินทร์	ทีมวิจัย

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

คำนำ

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของ โครงการวิจัยกระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชน ตำบลกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคามมหาสารคาม ระยะที่ 1 สัญญาเลขที่ RDG55E0029 มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาสถานการณ์ของแหล่งอาหารของหมู่บ้านเป้าหมายทั้งในระดับครอบครัว และระดับชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน 2) เพื่อค้นหาสาเหตุ ปัจจัย และผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของฐานอาหารของตำบลกู่ 3) เพื่อศึกษาศักยภาพ องค์ความรู้และภูมิปัญญาในชุมชนที่มีความเหมาะสมต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหาร และ 4) เพื่อสร้างกระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชน ตำบลกู่ อำเภอยางสีสุราช มหาสารคาม โดยเน้นการให้ความสำคัญกับนักวิจัยในชุมชนและชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัย ทั้งกระบวนการค้นหาปัญหาและพัฒนาโจทย์ กระบวนการพัฒนาทีมและแกนนำ กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล และกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลที่จะกำหนดแนวทางเพื่อจะวางแผนงานในระยะปฏิบัติการ

การทำวิจัยในครั้งนี้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายไปแล้วส่วนหนึ่ง ก็ด้วยความร่วมมือจากทุกๆ คนในชุมชน ดังนั้นทางคณะผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณทุกๆ ท่าน ที่ได้เสียสละเวลาอันมีค่า มาเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

ทีมวิจัย

บทสรุปผู้บริหาร

โครงการวิจัยกระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชน ตำบลบ้านกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ของแหล่งอาหารของหมู่บ้านเป้าหมายทั้งในระดับครอบครัว และระดับชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน 2. เพื่อศึกษาสาเหตุปัจจัยและผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของฐานอาหารของตำบลกู่ 3. เพื่อศึกษาศักยภาพ องค์ความรู้และภูมิปัญญาในชุมชนที่มีความเหมาะสมต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหาร และ 4. เพื่อศึกษากระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชนตำบลบ้านกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้มีการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยได้ประยุกต์วิธีการวิจัยที่หลากหลายทั้งเอกสาร และการศึกษาภาคสนาม การสัมภาษณ์ การประชุม การสนทนากลุ่มย่อย

จากการศึกษาสถานการณ์ของแหล่งอาหารของหมู่บ้านเป้าหมายทั้งในระดับครอบครัว และระดับชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พบว่า สถานการณ์แหล่งอาหารตำบลบ้านกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม มีจำนวน 6 ฐาน ประกอบด้วย ฐานแหล่งน้ำ ฐานป่า ฐานนา (เกษตร) ฐานบ้าน ฐานตลาด และฐานวัฒนธรรม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ฐานแหล่งน้ำ สถานการณ์แหล่งอาหารฐานน้ำ ในอดีตจะมีสัตว์น้ำธรรมชาติ และพืชผักจำนวนมาก ปัจจุบันปลาทธรรมชาติ พืช ผัก ลดน้อยลง บางอย่างหมดไป

ฐานป่า ในอดีตมีสมุนไพร เห็ด สัตว์ป่า ปัจจุบันสัตว์ป่าเหลือน้อย คงเหลือให้เห็นเฉพาะ ไช้ผดแดง นก หูก สมุนไพร คงเหลืออยู่บางชนิด

ฐานนา (เกษตร) ถือเป็นแหล่งฐานอาหารที่สำคัญของชุมชน โดยเฉพาะเป็นพื้นที่ผลิตข้าว ในหลายสายพันธุ์ มีพืช ผัก ที่ทำได้ตามท้องถิ่น มีสัตว์ ปลาทธรรมชาติ ปัจจุบันข้าวพันธุ์พื้นเมืองหายไปแล้ว มีพันธุ์ใหม่เข้ามา คือ กข. และมะลิ 105 สัตว์ที่ทำได้ตามท้องถิ่นลดน้อยลง บางอย่างหายไปแล้วไม่พอกิน หรือหาไม่ได้เลย

ฐานบ้าน อาหารที่ทำได้จากฐานบ้านในอดีตมีอาหารที่ได้จากการเลี้ยงสัตว์ มีพืช ผัก ที่ปลูกตามสวนหลังบ้าน แต่ในปัจจุบันมีเหลือบ้างบางชนิด หากินไม่ได้ ไม่พอกิน ไม่พอเพียง และไม่ปลอดภัยอีกด้วย

ฐานตลาด อาหารจากฐานตลาด ในอดีตชาวบ้านนิยมไปตลาดที่อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย และตลาดอำเภอบ้านไผ่อาหารที่ซื้อจากตลาดทั้ง 2 แห่ง คือ ปลา เนื้อสัตว์ต่าง ๆ ในปัจจุบันฐานอาหารที่เป็นตลาดได้ขยายตัวเข้ามาใกล้ชุมชนมากขึ้นทั้งในรูปของตลาดถาวร ตลาดเคลื่อนที่ หาบเร่ และรถเร่ (ชาวบ้านเรียกรถฟุ้งฟวง) ตลาดนัดบ้านยางสีสุราช ตลาดเปิดทุกวันอาทิตย์ และวันพุธ มี

รถเร่ที่วิ่งประจำอยู่ในตำบลอีก ประมาณ 3 คันต่อวัน ประเภทอาหารที่หาได้จากตลาดเหล่านี้ก็จะเหมือนกับที่หาได้จากตลาดถาวร

ฐานวัฒนธรรม ในอดีตการแลกเปลี่ยนอาหารในชุมชนยังมีอยู่เช่น ข้าวเหนียวแลกพริก ข้าวเหนียวแลกเปลี่ยนข้าวเจ้า ข้าวแลกไข่ และยังมีมีการการแลกเปลี่ยนในรูปอื่นๆ เช่น ลงแขกทำนาเพื่อแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ปัจจุบันการแลกเปลี่ยนเหลือเฉพาะการแลกเปลี่ยนภายในเครือญาติเป็นบางอย่าง บางอย่างขอไม่ได้ เพราะเริ่มมองว่าเป็นของซื้อมา ขอได้เป็นบางอย่าง วัฒนธรรมเปลี่ยนไป

สำหรับสาเหตุ ปัจจัย ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์อาหารบ้านกู่ในฐานะต่าง ๆ ทั้ง 6 ฐาน จากผลการศึกษา พบว่า สาเหตุ ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงอาหารของตำบลกู่ เกิดจากการที่คนในชุมชนมีเวลาเป็นเงื่อนไขสำคัญ ต้องทำงานตามเวลา ทำให้มีเวลาล่วงน้อย ไม่มีเวลาพอที่จะออกไปหาอาหาร อาหารจึงได้มาจากการซื้อเป็นส่วนใหญ่ เมื่อคนชุมชนออกไปทำงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ไม่ว่าจะเป็นรายได้แบบรายวันหรือรายเดือน ทำให้ยินดีที่จะใช้เงินซื้ออาหารแทนการออกไปหา หรือแม้แต่การทำอาหารกินเอง การขาดความเป็นเจ้าของ ชาวบ้านตำบลบ้านกู่รู้สึกว่แหล่งน้ำ ป่า เป็นของสาธารณะสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ครบเท่าที่ไม่ละเมิดกฎของกันและกัน แต่การย้ายเข้ามาอาศัยทำงานในเมืองทำให้ขาดความเป็นเจ้าของ ภายในหมู่บ้านเริ่มมีร้านค้า และรถเร่ที่ขายอาหารท้องถิ่น ทำให้ชาวบ้านมีความสะดวกในการเลือกซื้อ การที่คนในชุมชนมีวัฒนธรรมการบริโภคอาหารแบบใหม่ มีการรับประทานอาหารท้องถิ่นน้อยลง เนื่องจากเบื่ออาหารอีสาน หรือบ้างก็อยากลองอาหารอื่นๆ เมื่อมีความสะดวกในการคมนาคมมีการแลกเปลี่ยนสินค้ามากขึ้น และมีอาหารหลากหลายเข้ามาขายในหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านมีทางเลือกในการบริโภคมากขึ้น นอกจากนั้นปัจจัยทางธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงของบรรยากาศโลก ทำให้สภาพภูมิอากาศและความสมดุลของนิเวศเปลี่ยนแปลงไปชาวบ้านเจอปัญหาฝนแล้ง น้ำท่วม และโรคแมลงระบาด มีผลต่อความมั่นคงอาหารของคนในชุมชนตำบลบ้านกู่ และปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวกับแผนนโยบายของรัฐ มีผลต่อความมั่นคงทางอาหาร การส่งเสริมที่ตอบสนองตลาด นำไปสู่รูปแบบการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตของชาวบ้าน

จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบในด้านต่างๆ ดังนี้ ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ คราวเรือนในชุมชน เมื่อหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติไม่ได้ก็ต้องหันมาพึ่งพาอาหารตามท้องตลาด ทั้งในและนอกชุมชน โดยการซื้ออาหารทุกชนิด ปัญหาหรือว่าผลกระทบที่ตามมาก็คือการกู้ยืมเงิน และการเป็นหนี้เป็นสิน ผลกระทบด้านสังคม การแลกเปลี่ยนหรือแบ่งปันลดลงไปจากชุมชน เพราะหาอาหารได้น้อย โดยเฉพาะในฤดูที่ขาดแคลน ฝนไม่ตก ทำให้ต้องซื้อ ส่วนคนที่หาได้ก็นำไปขายมากกว่าการแบ่งปันให้เพื่อนบ้าน ผลกระทบด้านวัฒนธรรม เมื่ออาหารที่หาได้ตาม

ธรรมชาติลดลง ทุกอย่างก็กลายเป็นเงิน คนหาได้ก็เอาไปขาย เพื่อให้ได้เงินไปซื้ออย่างอื่น คนที่หาไม่ได้หรือไม่มีคนในครอบครัวหาให้ก็ต้องออกไปหาเงินมาซื้อกิน ทำให้วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนลดลง นอกจากนั้นแล้ว วัฒนธรรมการกินก็เปลี่ยนไปด้วย เช่นกัน ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศน์ ป่า น้ำ สัตว์ ถูกทำลาย สภาพเดิม รูปแบบเดิม ของเก่าไม่มีให้เห็น และเกิดมลพิษในอากาศ

สถานการณ์อาหารของคนตำบลบ้านกู่ที่ได้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่มีความมั่นคงทางอาหาร เพราะการเข้ามาของปัจจัยต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากภายในและภายนอกชุมชน ทำให้ทีมวิจัยได้มีการศึกษา ค้นคว้า ภูมิปัญญา ความรู้ ที่มีในชุมชนและนอกชุมชน เพื่อนำความรู้ ภูมิปัญญา ที่มีอยู่ มาใช้เป็นแนวทางในการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชน ตำบลกู่ จากการศึกษา พบว่า ศักยภาพเชิงกายภาพของตำบลบ้านกู่ นั้นมีแหล่งอาหารจำนวน 6 ฐาน ประกอบด้วย ฐานแหล่งน้ำ ฐานป่า ฐานนา ฐานบ้าน ฐานตลาด และฐานวัฒนธรรมแลกเปลี่ยน/ประเพณี นอกจากแหล่งอาหารทั้ง 6 ฐาน ตำบลกู่ยังมีทุนทางสังคม โดยคนในชุมชนวัฒนธรรมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชุมชน ระบบเครือญาติ มีสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกันมีระบบกลุ่มการช่วยเหลือกัน มีแนวทางปฏิบัติร่วมกันภายในกลุ่ม มีการรวมหรือโครงสร้างของคณะกรรมการเพื่อดูแลในเรื่องการทำงานกลุ่ม มีการระดมทุนหรือการถือหุ้นในกลุ่มเศรษฐกิจมีการปันผลสิ้นปี ชุมชนมีประเพณีที่เป็นกิจกรรมร่วมกันของชุมชนยึดโยงจิตใจของคนในชุมชน ที่ทำให้เกิดความสามัคคี มีศาสนาและความเชื่อ ทำให้มีการบุญกุศลที่สาธารณะน้อยลงและมีการอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นแหล่งอาหารของชุมชน ศักยภาพของพื้นที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนอีกอย่างหนึ่ง คือ ผู้รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยแยกนำเสนอในแต่ละด้านที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารดังนี้

ผู้รู้ ภูมิปัญญาด้านฐานการผลิต (เฮ็ดได้) ในฐานนี้จะเป็นการสร้างการเรียนรู้เชิงเทคนิค และแสวงหาทางออกการลดต้นทุนปัจจัยการผลิต

ผู้รู้ ภูมิปัญญาด้านฐานการหา (หาได้) ในฐานนี้จะเป็ความรู้ในด้านการสร้างอุปกรณ์เพื่อหาอาหารตามธรรมชาติ

ผู้รู้ ภูมิปัญญาด้านฐานวัฒนธรรม (แลกได้) ในฐานนี้จะพูดถึงองค์ความรู้ที่นำไปสู่การแลกเปลี่ยนอาหารผ่านประเพณีวัฒนธรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม

ผู้รู้ ภูมิปัญญาด้านฐานตลาด (ซื้อได้) เป็นภูมิปัญญาด้านอื่นๆ ที่สร้างงานในชุมชนแล้วมีรายได้เพื่อซื้ออาหารบริโภค

ในส่วนของศักยภาพภายนอกชุมชน ตำบลกู่ได้รับนโยบายจากภาครัฐที่เสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารของคนในชุมชน เช่น การส่งเสริมให้ประชาชนนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต ส่งผลให้ประชาชนมีการผลิตอาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือนมากขึ้น นอกจากนี้

หน่วยงานภาครัฐในระดับพื้นที่ที่มีรูปแบบการส่งเสริม เพื่อนำไปสู่การสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนตามภารกิจที่ต่างกันไป เช่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลส่งเสริมเรื่องอาหารปลอดภัย สำนักงานเกษตรอำเภอส่งเสริมเรื่องการผลิตอาหารในครัวเรือน องค์การบริหารส่วนตำบลสนับสนุนงบประมาณกลุ่มองค์กรชุมชนต่างๆ ในตำบล เพื่อสร้างอาชีพโดยเฉพาะในภาคเกษตรกรรม

ภายหลังจากการศึกษาดูงานการณิ สาเหตุ ปัจจัย ผลกระทบ ของการเปลี่ยนแปลงของฐานอาหารในตำบล และศึกษาศักยภาพ ภูมิปัญญา ภายในและภายนอกชุมชน ทีมวิจัยได้มีการศึกษากระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชนตำบลเพิ่มเติม พบว่า การดำเนินงานในขั้นตอนนี้เป็นช่วงปฏิบัติการของโครงการวิจัยเพื่อสร้างกระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชน มีการทดลองปฏิบัติการใน 2 ระดับ คือ กระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชน และกระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของตำบล มีรายละเอียดดังนี้

กระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชน

กระบวนการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชนที่พบมี 4 รูปแบบ ประกอบด้วย

1) รูปแบบการฟื้นฟูฐานบ้าน เป็นการส่งเสริมการผลิตอาหารบริโภคในบริเวณบ้านเรียนรู้วิธีการลดรายจ่ายผ่านบัญชีครัวเรือนมีวิธีการ คือ

- ลดค่าใช้จ่ายเรื่องอาหาร
- ผลิตอาหารเพิ่มในบริเวณบ้าน
- ทำบัญชีครัวเรือน

2) รูปแบบการฟื้นฟูฐานนา การส่งเสริมให้มีการพึ่งตนเองในการทำการเกษตรมีวิธีการ คือ

- ลด ละ เลิกการใช้สารเคมี
- ผลิตและปรับปรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุ
- การทำธนาคารมูลโค
- แลกเปลี่ยนแรงงานด้วยการลงแขก
- การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว และข้าวพื้นบ้าน
- การลดต้นทุนการผลิต
- การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม

3) รูปแบบการฟื้นฟูฐานป่า ปัจจุบันพื้นที่ป่าส่วนใหญ่กลายเป็นที่มีเจ้าของเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลและชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปทำอะไรในพื้นที่ป่าได้ การฟื้นฟูฐานอาหารจากป่าจึงเกิดแนวคิดยกป่ามาไว้บ้าน หมายความว่า อาหารที่เคยหาได้ในป่าบางอย่างสามารถนำมาปลูกในบริเวณใกล้บ้านได้ เช่น ผักหวานป่า การเพาะเห็ด เป็นต้น

4) รูปแบบการฟื้นฟูฐานตลาด ใช้วิธีการรณรงค์ให้ชาวบ้านตระหนักในพิษภัย ผลกระทบกับการบริโภคอาหารภายนอกชุมชนที่ไม่สะอาดและปลอดภัย ผ่านประชาสัมพันธ์เสียงตามสาย และในเวทีประชุมของชุมชน ส่งผลให้คนในชุมชนลดการซื้ออาหารจากภายนอกและผลิตอาหารบริโภคเองในครัวเรือน และการกระจายอาหารที่ปลอดภัยในชุมชนโดยการนำผลผลิตในแปลงมาวางขายตามร้านค้าในชุมชน

กระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของตำบล

มีการสร้างกฎกติกาการใช้ทรัพยากรป่าไม้ แหล่งน้ำร่วมกัน เกิดกลุ่มแกนนำในระดับตำบล ฟื้นฟูฐานอาหารร่วมกัน เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเพื่อแสวงหาทางออกในการสร้างความมั่นคงอาหารในระดับตำบล (ประชุม อบรม ศึกษาดูงาน) มีการรวมกลุ่มเพื่อวางแผนการผลิตอาหารปลอดภัย (แปลงสาธิตผลิตพันธุ์ข้าว) การกระจายอาหารในตำบล มีการเชื่อมโยงหน่วยงานท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐเข้าร่วมรับรู้แนวทางการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของตำบล

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	ข
สารบัญตาราง	ฅ
สารบัญรูปภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
คำถามวิจัย	5
วัตถุประสงค์การวิจัย	5
ขอบเขตของการวิจัย	5
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	6
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง	7
แนวคิดความมั่นคงอาหาร	7
แนวคิดการพึ่งตนเองด้านอาหาร	15
แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	19
แนวคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น	22
แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	23
กรอบแนวคิดในการวิจัย	26
บทที่ 3 กระบวนการศึกษาวิจัย	27
ระเบียบวิธีวิจัย	27
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล	28
ขั้นตอนการดำเนินงาน	28

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการศึกษา	33
บริบทตำบล	33
สถานการณ์ของแหล่งอาหารของหมู่บ้านเป้าหมาย	52
ทั้งในระดับครอบครัว และระดับชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน	
สาเหตุ ปัจจัยและผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลง	64
ของฐานอาหารของตำบลบ้านกู่	
ศักยภาพ องค์ความรู้และภูมิปัญญาในชุมชนที่มีความเหมาะสม	67
ต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหาร	
กระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชนตำบลบ้านกู่	71
อำเภอขงสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม	
บทที่ 5 สรุปผลงานวิจัย บทเรียน ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะ	73
สรุปผลงานวิจัยตามวัตถุประสงค์	73
บทเรียนในการศึกษาวิจัย	79
ปัญหาอุปสรรค	79
ข้อเสนอแนะ	79
บรรณานุกรม	
ภาคผนวก	

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 แสดงรายละเอียดองค์ประกอบตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหาร ของครัวเรือนและชุมชน	10
2 แสดงกิจกรรมฟื้นฟูสภาพนิเวศและตัวชี้วัดพฤติกรรมชุมชนต่อการอนุรักษ์	21
3 แสดงจำนวนคนในชุมชนที่ได้รับการศึกษาแต่ละระดับ	35
4 แสดงจำนวนคนในชุมชนที่ประกอบอาชีพแต่ละประเภท	36

สารบัญรูปภาพ

รูปภาพที่	หน้า
1 แสดงฟังก์ชันประกอบสำคัญของความมั่นคงทางด้านอาหาร ของครัวเรือนและชุมชนทั้ง 4 ส่วน	10
2 กรอบแนวคิดในการวิจัย	26

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญปัญหา

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแนวทางพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานมานานกว่า 30 ปี เป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมไทย เป็นแนวทางการพัฒนาที่ตั้งบนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเอง ตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรม เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ที่สำคัญจะต้องมี “สติ ปัญญา และความเพียร” ซึ่งจะนำไปสู่ “ความสุข” ในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง “...คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัย ว่าเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่มีสมัยใหม่ แต่เราอยู่พอมีพอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทย พออยู่พอกิน มีความสงบ และทำงานตั้งจิตอธิษฐานตั้งปณิธาน ในทางนี้ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ใช่จะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่ว่ามีความพออยู่พอกิน มีความสงบ เปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ถ้าเรารักษาความพออยู่พอกินนี้ได้ เราก็จะยอดยิ่งยวดได้...” (4 ธันวาคม 2517) พระบรมราโชวาทนี้ ทรงเห็นว่าแนวทางการพัฒนาที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นหลักแต่เพียงอย่างเดียวอาจจะเกิดปัญหาได้ จึงทรงเน้นการมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่ในเบื้องต้นก่อน เมื่อมีพื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควรแล้ว จึงสร้างความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจให้สูงขึ้น ซึ่งหมายถึง แทนที่จะเน้นการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมนำการพัฒนาประเทศ ควรที่จะสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจพื้นฐานก่อน นั่นคือ ทำให้ประชาชนในชนบทส่วนใหญ่พอกินพอก่อน เป็นแนวทางการพัฒนาที่เน้นการกระจายรายได้ เพื่อสร้างพื้นฐานและความมั่นคงทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ ก่อนเน้นการพัฒนาในระดับสูงขึ้นไป

แต่ในความเป็นจริงแล้วการพัฒนาประเทศกลับมุ่งไปสู่ความทันสมัย ซึ่งได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่สังคมไทยอย่างมากในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม สังคม และสิ่งแวดล้อม อีกทั้งกระบวนการของความเปลี่ยนแปลงมีความสลับซับซ้อนจนยากที่จะอธิบายในเชิงสาเหตุและผลลัพธ์ได้ เพราะการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดต่างเป็นปัจจัยเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน สำหรับผลของการพัฒนาในด้านบวกนั้น ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ความเจริญทางวัตถุ และสาธารณูปโภคต่างๆ ระบบสื่อสารที่ทันสมัย หรือการขยายปริมาณและการกระจายการศึกษาอย่างทั่วถึงมากขึ้น แต่กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้เกิดผลลบติดตามมาด้วย เช่น การขยายตัวของรัฐเข้าไปในชนบท ได้ส่งผลให้ชนบทเกิดความอ่อนแอในหลายด้าน ทั้งการต้องพึ่งพิงตลาดและพ่อค้าคนกลาง ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ระบบความสัมพันธ์แบบ

เครือข่าย และความแตกสลายของการรวมกลุ่มกันตามประเพณีเพื่อการจัดการทรัพยากร รวมทั้งภูมิความรู้ที่ที่สั่งสมปรับเปลี่ยนกันมาถูกกลืนเลือนและเริ่มสูญหายไป

ขณะที่ประชากรของประเทศมากกว่าครึ่งมีค่าใช้จ่ายด้านอาหารคิดเป็นประมาณ 20-60% ของรายได้ ขณะที่ 35% ของประชากรต้องจ่ายค่าอาหารเกินกว่า 60% ของรายได้ของพวกเขา แสดงให้เห็นว่าแม้ในระดับมหภาคประเทศจะมีอาหารเพียงพอ แต่เมื่อลงรายละเอียดในระดับตัวบุคคลหรือครัวเรือนแล้ว ประชากรมากกว่าหนึ่งในสามและส่วนมากอยู่ในเขตชนบทที่มีความเปราะบางต่อความเสี่ยงต่างๆที่จะส่งผลให้เกิดความไม่มั่นคงทางอาหาร โดยทั่วไป กลุ่มเสี่ยงนี้ก็คือคนจนที่มีระดับรายได้ต่ำหรือไม่มีค่าใช้จ่ายด้านอาหารสูง ในปี 2550 จำนวนคนจนอยู่ที่ 5.4 ล้านคนหรือประมาณ 8.5% ของจำนวนประชากรทั้งหมด ซึ่งส่วนมากอยู่อาศัยในชนบทและเกี่ยวข้องกับภาคเกษตร ดังนั้นหากพิจารณาจากตัวเลขค่าใช้จ่ายด้านอาหารเป็นเกณฑ์วัดความไม่มั่นคงทางอาหารแล้ว พบว่า ขณะที่ภาคเกษตรและชนบทผลิตอาหารหล่อเลี้ยงคนในภาคอื่นๆของประเทศ ผู้ที่อยู่ใกล้เคียงภาคเกษตรกลับมีแนวโน้มความไม่มั่นคงทางอาหารสูงกว่าคนในเมือง ในปี 2543 กว่าครึ่งหนึ่งของประชากรคนยากจนเป็นเกษตรกร ที่สามารถผลิตอาหารได้เองแม้ว่าจะขาดทรัพยากรทางการเงิน

อย่างไรก็ตาม ในงานศึกษาชิ้นหนึ่ง พบว่า เกษตรกรที่มีรายได้ต่ำกว่า 15,000 บาทต่อปี กลับมีระดับความมั่นคงทางอาหาร 26% ซึ่งสูงกว่าเกษตรกรที่มีรายได้มากกว่า 15,000 และ 20,000 ที่มีระดับความมั่นคงทางอาหาร 23% และ 14% ตามลำดับ เพราะมีความสามารถในการผลิตและได้มาซึ่งอาหารจากไร่นาของตนเองมากกว่า ในงานอีกชิ้นหนึ่ง ซึ่งศึกษาสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดน่าน ก็ได้ข้อสรุปว่าคนที่มิฐานะปานกลางมีแนวโน้มความมั่นคงทางอาหารสูงกว่าคนที่มิฐานะดีในหมู่บ้าน เพราะสามารถได้รับอาหารจากการซื้อหาในตลาดและการหาอาหารตามธรรมชาติ

ตำบลบ้านกู่ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ของอำเภอยางสีสุราช อยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดมหาสารคาม บ้านกู่มีระยะทางห่างจากอำเภอยางสีสุราช ประมาณ 8 กิโลเมตร และห่างจากจังหวัดมหาสารคาม ประมาณ 80 กิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลุ่มและพื้นที่ดอนเล็กน้อย มีเนื้อที่ทั้งหมด 16,250 ไร่ หรือประมาณ 26 ตารางกิโลเมตร ทิศเหนือติดต่อกับบ้านดอนคู ตำบลห้วยคง อำเภอนาดูน ทิศใต้ติดต่อกับบ้านโนนจาน ตำบลคงเมือง อำเภอยางสีสุราช ทิศตะวันออกติดต่อกับ บ้านห้วยคง ตำบลห้วยคง อำเภอนาดูน ทิศตะวันตกติดต่อกับบ้านหนองหนอง ตำบลยางสีสุราช อำเภอยางสีสุราช ประชากรตำบลบ้านกู่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักคือการเกษตร (ทำนา) ไร่ละ 94 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ซึ่งการทำเกษตรจะอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ส่วนอาชีพเสริม คือ เลี้ยงสัตว์ ทอผ้าไหม ตำบลบ้านกู่ มีจำนวนหมู่บ้าน 9 หมู่บ้าน มีประชากรจำนวน 4,158 คน แยกเป็นชาย 2,054 คน หญิง 2,104

ในอดีตนั้นหมู่บ้านในตำบลภูจะมีวิถีชีวิตพึ่งพาอาศัยอยู่กับพื้นที่ทุ่งนาเป็นหลัก พอเสร็จจากทำนาก็เข้ามาในหมู่บ้าน เพื่อร่วมกันทำบุญประเพณีต่างๆ จนถึงประมาณเดือนหก เมื่อฝนตกก็เริ่มลงนาอีกครั้ง ส่วนในเรื่องอาหารการกินนั้นไม่ต้องซื้อเลย เพราะสามารถหาได้ทั้งจาก นา ป่า และแหล่งน้ำ ซึ่งมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในทุกๆ แห่ง

พื้นที่นาข้าวถือได้ว่าเป็นฐานอาหารหลัก การหาอาหารหาในนานั้น หาได้อย่างง่ายดายมาก ทั้งตามริมห้วย หนอง บึง หรือตามโพนต่างๆ แหล่งอาหารที่มีตามธรรมชาติหรือที่ปลูกไว้ชาวบ้านจะพึ่งสารเคมี เช่น แดงกวา มะเขือ ตำลึง ถั่วฝักยาว หรือบวบ เป็นต้น ส่วนในช่วงที่ไม่ได้ทำนาแหล่งอาหารหลักจะอยู่ที่ป่า ห้วย หรือหนองน้ำ

พื้นที่ป่าไม้เป็นฐานอาหารที่สำคัญเหมือนกัน พื้นที่ป่าไม้มีจำนวน 5 แห่ง ได้แก่ ป่าห้วยไร่ ปลายนา (ป่าของชาวบ้าน) ป่าคอนแก้ว โดกหนองบัวน้อย โดกหนองหล่ม และคอนปู่ตา ซึ่งเป็นป่าสาธารณะและเป็นป่าของชาวบ้านเอง ถึงแม้ว่าจะเป็นป่าของชาวบ้านเอง ก็ไม่มีการหวงห้ามแต่อย่างใด อาหารที่ได้จากป่ามี เห็ด หน่อไม้ ผักต่าง ๆ กระรอก กระแต หนู กระด่าย แะ กิ้งก่า นก เป็นต้น การหาอาหารจากป่านั้น หาได้ตลอดทั้งปี

แหล่งน้ำ เป็นฐานที่ผลิตอาหารธรรมชาติ ประเภท ปลา กุ้ง หอย ซึ่งเป็นอาหารที่ให้โปรตีนแก่ชาวบ้าน นอกจากนั้นแล้วบริเวณลำห้วยยังมีอาหารประเภท หน่อไม้ กบ เขียด อีกด้วย ซึ่งมีลำห้วยและหนองน้ำที่เป็นพื้นที่ผลิตอาหารธรรมชาติให้กับชาวบ้านได้แก่ หนองสะแบง หนองป้าน หนองโน หนองเล็ง หนองลุ่ม หนองอีเียน หนองแคน หนองคุ่ม หนองอีเอียน ห้วยชัน ห้วยบังบอนดอนบน และห้วยโสคน้ำขาว รวมทั้งสิ้นจำนวน 12 แห่ง ซึ่งชาวบ้านสามารถหาอาหารจากแหล่งน้ำเหล่านี้ได้ตลอดทั้งปี ในบางแห่งนั้นพอถึงฤดูแล้ง น้ำจะลดลงบางปีก็แห้งขอด ชาวบ้านก็อาศัยเก็บผัก หากบหรือปลาไหลได้

การเปลี่ยนแปลงของหลาย ๆ หมู่บ้านในตำบลภู เริ่มขึ้นเมื่อประมาณ ปี 2520 ซึ่งเป็นการเข้ามาครั้งแรกของการปลูกอ้อย โดยมีการส่งเสริมของภาครัฐ และบริษัทเอกชน ชาวบ้านได้บุกเบิกเปลี่ยนป่าไม้มาเป็นป่าปลูกอ้อยเพื่อสร้างรายได้ ทำให้ป่าที่เป็นฐานอาหารลดลง จนกระทั่งปัจจุบันเหลือเพียงป่าสาธารณะ 2 แห่งเท่านั้น คือ ป่าโคกหนองบัวน้อย และโคกหนองหล่ม พื้นที่ป่ากว่า 100 ไร่ เมื่อครั้งอดีตที่ผ่านมา ส่วนปัจจุบันพื้นที่ป่าลดลงเหลือไม่ถึง 10 ไร่ อาหารที่เคยมีอย่างหลากหลายก็ลดลงทั้งปริมาณและชนิด เหลือเพียงผักบางชนิดกับเห็ดเท่านั้น ส่วนป่าห้วยไร่ปลายนาถูกทำลายหมด ซึ่งเกิดจากการบุกเบิกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่ทำไร่อ้อย ไร่มันและที่นา นอกจากพื้นที่ป่าลดลง แหล่งน้ำก็เริ่มลดน้อยลง เนื่องจากการปรับที่นาให้ราบเสมอกัน เพื่อเพิ่มพื้นที่ในการทำนามากขึ้น ชาวบ้านบางคนที่มีที่นาติดกับแหล่งน้ำ ก็ได้ไถดินถมแหล่งน้ำ หรือปรับแหล่งน้ำที่ตื้นให้เป็นที่นา เพื่อปลูกข้าวหอมมะลิ และข้าว กข.6 ทำให้แหล่งน้ำลดลงเรื่อย ๆ จากที่เคยมีแหล่งน้ำจำนวนมาก ปัจจุบันลดลงเหลือเพียง 6 แห่งเท่านั้น นอกจากการปรับและขยายพื้นที่ เพื่อทำการเกษตรที่เป็นสาเหตุทำให้อาหาร

จากธรรมชาติลดลง ยังมีสาเหตุที่เกิดจากการใช้สารเคมีในฤดูกาลทำนา ที่เป็นปัจจัยที่ส่งผลทำให้ ปลา หอย กบ เขียด หรือแม้กระทั่งผักบางชนิดที่เคยหาได้อย่างง่ายดายนั้นลดลงอย่างรวดเร็ว หรือถึงแม้ว่า จะมีอาหารธรรมชาติเหลืออยู่ชาวบ้านก็ไม่กล้าบริโภค เนื่องจากกลัวพิษภัยของสารเคมี

ขณะที่การเปลี่ยนแปลงของ นา ป่า และน้ำเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง อาหารที่มีตามแหล่งต่าง ๆ ค่อย ๆ หดหายไป พร้อม ๆ กับการเข้ามาของแหล่งอาหารใหม่ นั่นคือร้านค้าและรถเร่ ช่วงแรกอาหาร ภายนอกที่เข้ามาขายในชุมชนจะมีอาหารบ้างอย่างที่หา ผลผลิตเองได้ในชุมชน และบางอย่างก็หาไม่ได้ ภายในชุมชน ได้แก่ เนื้อวัว เนื้อหมู ปลาทุ ปลาเค็ม กะหล่ำปลี และกะหล่ำดอก เท่านั้น ชาวบ้านก็ซื้อ บ้าง ไม่ซื้อบ้าง เพราะอาหารยังพอหาได้อยู่ แต่ปัจจุบันสิ่งที่รถเร่นำมาขายให้ชาวบ้านนั้น มีตั้งแต่ข้าว คั่ว พริกป่น ผักชี หอม สารระเหย ถั่วฝักยาว ปลา ไข่ เนื้อ ผักต่าง ๆ แม้กระทั่งผักบุ้ง ไปจนถึงน้ำเต้าหู้ ปลา ท่องโก๋ เป็นต้น ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่จะนิยมซื้ออาหารที่รถเร่ นำเข้ามาขายภายในชุมชน

ปัจจุบัน ตำบลบ้านกุ่มมีร้านค้า 39 ร้าน รถเร่วิ่งขายของในหมู่บ้าน 8 คัน มีตลาดนัดคลองถม 1 แห่ง มีแหล่งน้ำธรรมชาติ จำนวน 5 แห่ง ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในการทำการเกษตร และเป็นแหล่ง อาหาร เช่น ปลุกผัก เลี้ยงสัตว์ หาปลา หอย ปู แมลงต่างๆ และมีผักน้ำหลายชนิด เช่น บัวแดง ผักบุ้งนา กระเจียน้ำ สาหร่าย เทา ส่วนพื้นที่ป่าธรรมชาติจำนวน 3 แห่ง จะใช้ประโยชน์ในการหาอาหารป่า จำพวก เห็ดต่างๆ แมลงต่างๆ นก หนู ไช้แมงคาง แยะแมงเงา เผือก มัน กลอย วัฒนธรรมสำคัญของ ตำบลบ้านกุ่มที่เป็นเอกลักษณ์ คือ การลงแขกคานา-เกี่ยวข้าว ข้าวแลกพริก ข้าวแลกเกลือ ข้าวแลกเงาะ ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนอาหารกันระหว่างญาติพี่น้องหรือเพื่อนที่รู้จัก

ผลการฟื้นฟูฐานอาหารเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารของบ้านป่าตองภายใต้โครงการวิจัย เรื่องรูปแบบการฟื้นฟูฐานอาหารเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารของบ้านป่าตอง โดยการสนับสนุน ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น พบว่า รูปแบบการฟื้นฟูแหล่ง อาหารที่เหมาะสมกับชาวบ้าน ซึ่งไม่ต้องลงทุนสูง สามารถลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารของชาวบ้านได้ คือ การฟื้นฟูสวนหลังบ้านให้เป็นแหล่งอาหาร ตลอดทั้งปี ซึ่งสามารถทำได้ทั้งในระดับกลุ่มและระดับ ครอบครัว นอกจากนั้นแล้วจากกระบวนการทำงานวิจัยของชาวบ้าน ยังได้สร้างแกนนำใหม่ให้ เกิดขึ้นในพื้นที่หลายคน ตั้งแต่หัวหน้าโครงการจนกระทั่งทีมวิจัย จนบ้านป่าตองได้รับคัดเลือกเป็น หมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดมหาสารคาม ผลการดำเนินการดังกล่าว ได้รับความ สนใจของหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลกุ่มเป็นอย่างมาก

ดังนั้น แกนนำชาวบ้านป่าตอง อสม. และส.อบต. ตำบลกุ่ม เห็นพ้องกันว่าบ้านป่าตองดำเนิน โครงการวิจัยเป็นผลสำเร็จ มีศักยภาพสูงทั้งการดำเนินงาน และการเชื่อมประสานกับหน่วยงานต่าง ๆ จึงได้เกิดการร่วมมือกันเพื่อพัฒนาโครงการต่อยอดงานวิจัยของบ้านป่าตอง นำชุดความรู้ที่ได้จาก การดำเนินการวิจัยของบ้านป่าตองไปขยายผลสู่ชุมชนอื่นในตำบลกุ่ม โดยมีเป้าหมายเพื่อค้นหาความรู้

และขยายผลการสร้างความมั่นคงทางอาหารจากระดับหมู่บ้านสู่ระดับตำบล ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน นำไปสู่การฟื้นฟูฐานอาหารของชาวบ้านในตำบล

2. คำถามการวิจัย

2.1 คำถามวิจัยหลัก

กระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชน ตำบล อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม เป็นอย่างไร

2.2 คำถามวิจัยรอง

1) สถานการณ์แหล่งอาหารของหมู่บ้านเป้าหมายทั้งในระดับครอบครัว และระดับชุมชน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร

2) สาเหตุ ปัจจัยและผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของฐานอาหารตำบลเป็นอย่างไร

3) ศักยภาพ องค์ความรู้ และภูมิปัญญาในชุมชนที่มีความเหมาะสมต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารเป็นอย่างไร

4) กระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชน ตำบล อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคามเป็นอย่างไร

3. วัตถุประสงค์

3.1 เพื่อศึกษาสถานการณ์แหล่งอาหารของหมู่บ้านเป้าหมายทั้งในระดับครอบครัว และระดับชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

3.2 เพื่อค้นหาสาเหตุ ปัจจัยและผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของฐานอาหารตำบล

3.3 เพื่อศึกษาศักยภาพ องค์ความรู้และภูมิปัญญาในชุมชนที่มีความเหมาะสมต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหาร

3.4 เพื่อสร้างกระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชน ตำบล อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

4. ขอบเขตการวิจัย

4.1 ขอบเขตพื้นที่วิจัย

– หมู่บ้านเป้าหมายหลัก จำนวน 5 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านโนนรัง บ้านป่าตอง บ้านหัวช้าง บ้านโคกม่วง และบ้านหนองจิก ตำบล อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

– หมู่บ้านเป้าหมายรอง จำนวน 4 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านกุ่ม หมู่ 1, หมู่ 2, หมู่ 9 บ้านหนองหญ้าปล้อง และบ้านโนนแห่ ตำบล อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

– องค์การบริหารส่วนตำบล ตำบล อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

4.2 ขอบเขตกลุ่มเป้าหมาย

- กลุ่มเป้าหมายหลัก ได้แก่ 1) ชาวบ้านในหมู่บ้านเป้าหมายทั้ง 5 หมู่บ้าน จำนวน 300 ครอบครัว (หมู่บ้านละ 50 ครอบครัว เพื่อศึกษาเชิงลึก) 2) พนักงาน ลูกจ้างองค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม 3) สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม 4) อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ตำบล อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม
- กลุ่มเป้าหมายรอง ได้แก่ ชาวบ้านทั่วไปในหมู่บ้านเป้าหมายหลัก และชาวบ้านทั่วไปในหมู่บ้านเป้าหมายรอง

4.3 ขอบเขตเนื้อหา

1. แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดความมั่นคงทางอาหาร แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดวิถีชีวิตที่ยั่งยืน
แนวคิดการพึ่งตนเองด้านอาหาร และแนวคิดการจัดการทรัพยากร

2. ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เป้าหมาย

3. พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพของพื้นที่

4. สถานการณ์ของแหล่งอาหาร

สถานการณ์แหล่งอาหารด้านการผลิต แหล่งอาหารจากป่า แหล่งอาหารจากแหล่งน้ำ
และการพึ่งพาอาหารจากภายนอกชุมชน

5. ปัจจัย และสาเหตุ ของการเปลี่ยนแปลงแหล่งอาหาร

6. ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของแหล่งอาหาร

ผลกระทบด้านบวกและลบ และระดับความรุนแรงของผลกระทบ ทั้งระดับ
ครอบครัวและระดับชุมชน

7. ศักยภาพ (อบต. และชุมชน)

เชิงกายภาพ ทุนทางสังคม นโยบาย งบประมาณ คนทำงานหรือเจ้าหน้าที่ และ
ความรู้ภายในและภายนอกชุมชน

5. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 5.1 ได้ข้อมูลสถานการณ์การพึ่งพาอาหารจากทั้งภายนอกและภายในชุมชน
- 5.2 ทราบสาเหตุ ปัจจัยและผลกระทบที่เกิดจากการลดลงของแหล่งอาหาร
- 5.3 ได้องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่มีในชุมชน และมีความเหมาะสมต่อการฟื้นฟูแหล่งอาหาร
- 5.4 ได้กระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหาร โดยชาวบ้าน
- 5.5 ชาวบ้านได้เรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเอง
- 5.6 แกนนำในพื้นที่ได้ร่วมกันขับเคลื่อนงานพัฒนาเป็นกลุ่มอย่างน้อย 10 คน

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การดำเนินงานของโครงการวิจัยกระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชนตำบล กู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคามมหาสารคาม ทีมวิจัยได้ศึกษาทฤษฎี แนวคิด และผลงานทาง วิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดความมั่นคงทางอาหาร
2. แนวคิดการพึ่งตนเองด้านอาหาร
3. แนวคิดการจัดการทรัพยากร
4. แนวคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น
5. แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. แนวคิดความมั่นคงทางอาหาร

โครงการข่าวสารทิศทางประเทศไทย (Thailand Trends Monitoring Project – TTMP) ได้ แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มของความมั่นคงด้านอาหาร ในประเด็นต่างๆดังนี้

1) พื้นที่เพาะปลูกต่อคนมีจำนวนลดลง ที่สำคัญเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากร นอกจากนี้ ยังมีเหตุปัจจัยอื่น เช่น การเสื่อมของดิน การใช้ที่ดินผิดประเภท และที่ต่อเนื่องก็คือผลผลิตอาหารที่ เพิ่มขึ้นนั้นเพิ่มขึ้นในอัตราที่ลดลง เช่น อัตราเพิ่มผลผลิตข้าวสาลีระหว่างปี พ.ศ. 2504-2522 อยู่ที่ร้อยละ 2.9 ต่อปี แต่ในระหว่างปี พ.ศ. 2523-2540 อัตราการเพิ่มผลผลิตเหลือเพียงร้อยละ 1.78 ต่อปี (World Resource Institute, 2000) รายงาน “ภาพอนาคตอาหาร” (Food Outlook) เดือนมิถุนายน 2543 ของเอฟเอโอ คาดว่าการผลิตธัญพืชในปี พ.ศ. 2543 จะมีปริมาณทั้งสิ้นราว 1,896 ล้านตัน สูงกว่าปี พ.ศ. 2542 มากกว่าร้อยละ 1 แต่ก็ไม่พอเพียงสำหรับการบริโภคในปี พ.ศ. 2543-2544 ดังนั้นสำรอง ธัญพืชของโลกจะลดต่ำอีกในฤดูกาลหน้า ประมาณว่าในระยะ 10 ปีมานี้สำรองธัญพืชลดลงปีละ 2.5 เปอร์เซ็นต์ แนวโน้มนี้ไม่ได้หมายความว่าโลกจะต้องก้าวสู่ภาวะอดอยาก แต่อย่างน้อยแสดงว่าการสร้างความมั่นคงทางอาหารของโลก ยังคงเป็นปัญหาที่จะมองข้ามไม่ได้ รายงานนี้ยังระบุอีกว่าเมื่อถึงปลาย เดือนพฤษภาคม มีประเทศกำลังพัฒนาดัง 36 ประเทศส่วนใหญ่อยู่ในทวีปแอฟริกาเผชิญกับการขาดแคลนอาหารอย่างรุนแรง

2) การเกษตรมีแนวโน้มที่จะใช้เทคโนโลยีสูงขึ้น มีพื้นที่เพาะปลูกในเขตชลประทานมากขึ้น ทั้งหมดนี้ก็เพื่อเพิ่มผลผลิตต่อไร่ให้สูงขึ้น แต่การใช้เทคโนโลยีที่สูงขึ้นนั้นเป็นภาระหนักแก่เกษตรกร รายย่อยโดยเฉพาะที่ยากจน ดังนั้นฟาร์มขนาดเล็ก เช่น ฟาร์มไก่ ฟาร์มหมู จึงมีแนวโน้มลดลง หรือไม่

ก็ต้องไปขึ้นต่อกับฟาร์มใหญ่ หรือบริษัทการเกษตรขนาดใหญ่ การตลาดการเกษตรมีแนวโน้มไปสู่การผูกขาดมากขึ้น

3) การเกษตรมีแนวโน้มเป็นเชิงพาณิชย์ พร้อมกับการปลูกพืช เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง เพื่อเป็นอาหารสัตว์มากขึ้นด้วย การปลูกพืชเศรษฐกิจ (Cash Crop) ได้รับการกระตุ้นจากทางการรัฐบาล เช่น การหาพันธุ์ใหม่ และคำแนะนำทางวิชาการ การปฏิบัติเขียว ซึ่งเกิดขึ้นในราว พ.ศ. 2511 นับเป็นการกระตุ้นครั้งใหญ่ให้การเกษตรเป็นเชิงพาณิชย์ เทคโนโลยีชีวภาพ ซึ่งกล่าวกันว่าจะเป็นการปฏิบัติเขียวครั้งใหม่ ก็น่าจะยิ่งทำให้การเกษตรเป็นแบบอุตสาหกรรมมากยิ่งขึ้นไปอีก สำหรับการปลูกพืชอาหารสัตว์ที่เพิ่มขึ้นนั้น เกิดจากความนิยมในการกินโปรตีนสัตว์มากขึ้น

4) ประเทศกำลังพัฒนาจะต้องพึ่งพาธัญพืชจากประเทศพัฒนาแล้วมากขึ้น ซึ่งยิ่งจะทำให้ความมั่นคงทางอาหารเกิดขึ้นได้ยาก

5) อาจเรียกได้ว่าเป็นแนวโน้มทางเลือก ซึ่งเกิดขึ้นจากการเห็นความสัมพันธ์ระหว่างอาหารกับสุขภาพ และการผลิตอาหารกับสิ่งแวดล้อม เกิดความนิยมในอาหารนิเวศ (Ecological Food) และการเกษตรอินทรีย์หรือการเกษตรที่ยั่งยืนขึ้น ประมาณว่าอาหารนิเวศมียอดขายเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 20 ต่อปี (โครงการข่าวสารทิศทางประเทศไทย (Thailand Trends Monitoring Project – TTMP) รายงานฉบับที่ 7 ประจำปีไตรมาสที่ 3 กรกฎาคม-กันยายน 2543 ประกอบด้วยรายงาน 2 ส่วน ส่วนที่ 1 เป็นรายงานการวิเคราะห์ในหัวข้อเรื่อง “อาหารและสุขภาพ: สู่ “ความฉ่ำหน้าใหม่” หรือความไม่เป็นธรรมยิ่งขึ้น ส่วนที่ 2 เป็นรายงานประมวลวิเคราะห์สังเคราะห์ สถานการณ์และแนวโน้มด้านต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ กรกฎาคม-กันยายน 2543)

การที่จะพูดถึงความมั่นคงทางอาหาร อันดับแรกควรนึกถึงนิยามความหมายที่คนทุกคนสัมผัสและเข้าถึงได้นั้น คือ ความหลากหลายทั้งชนิด และปริมาณ มีอยู่ทั้งในสวนหลังบ้าน หน้าบ้าน ในแปลงนา และในแหล่งธรรมชาติ มีความสดใหม่สะอาด เพียงพอกับความต้องการที่จะรับประทานกันในครอบครัวและชุมชน เมื่อรับประทานแล้วรู้สึกอิ่มสบายปลอดภัย สามารถคิดและพัฒนาการงานต่อไปได้ ได้แก่

1. ความหลากหลายทั้งชนิดและปริมาณผู้เข้าร่วมได้ให้คะแนน 20 ใน 100 คะแนน โดยคิดถึงชนิดและปริมาณอาหารที่กินอยู่ทุกวันในหนึ่งเดือนที่ผ่านมา

2. ความมั่นคงของอาหารที่รับประทานมีอยู่ทั้งในสวนหลังบ้าน หน้าบ้านในแปลงนาและในแหล่งธรรมชาติผู้เข้าร่วมได้ให้คะแนน 10 ใน 100 คะแนนเพราะช่วง 1 เดือนที่ผ่านมาซื้อจากรถพุ่มพวงและร้านค้าอาหารสดเป็นหลัก ในธรรมชาติอาจจะมียาให้เก็บหาได้บ้างแต่ชาวบ้านไม่สะดวกเข้าไปหาเพราะต้องดูแลบ้านช่องและดูแลลูกหลาน

3. อาหารที่รับประทานมีความสดใหม่สะอาดชาวบ้านช่วยกันระดมให้คะแนนเพียง 20 ใน 100 คะแนนส่วนมากซื้ออาหารแช่เย็น รองลงมาเป็นอาหารสำเร็จรูปมีบางครอบครัวซื้อจากตลาดนัด

ตามหมู่บ้านแต่ไม่สด มีน้อยมากที่หาจากภายในชุมชนและการซื้อขายกันเองก็มีในวงจำกัดและไม่ต่อเนื่องและถ้าเป็นผลไม้ด้วยแล้วซื้อจากตลาดภายนอกทั้งหมดเลย เช่น ส้ม แอปเปิ้ล องุ่น แก้วมังกร ลำไย เงาะ ทุเรียน ลองกอง ฯลฯ ผลไม้ที่ไม่ต้องซื้อจะมีเฉพาะมะม่วงในหน้าร้อนช่วงเดือนเมษายน ส่วนช่วงอื่นก็ซื้อจากภายนอกเต็ม 100 คะแนน

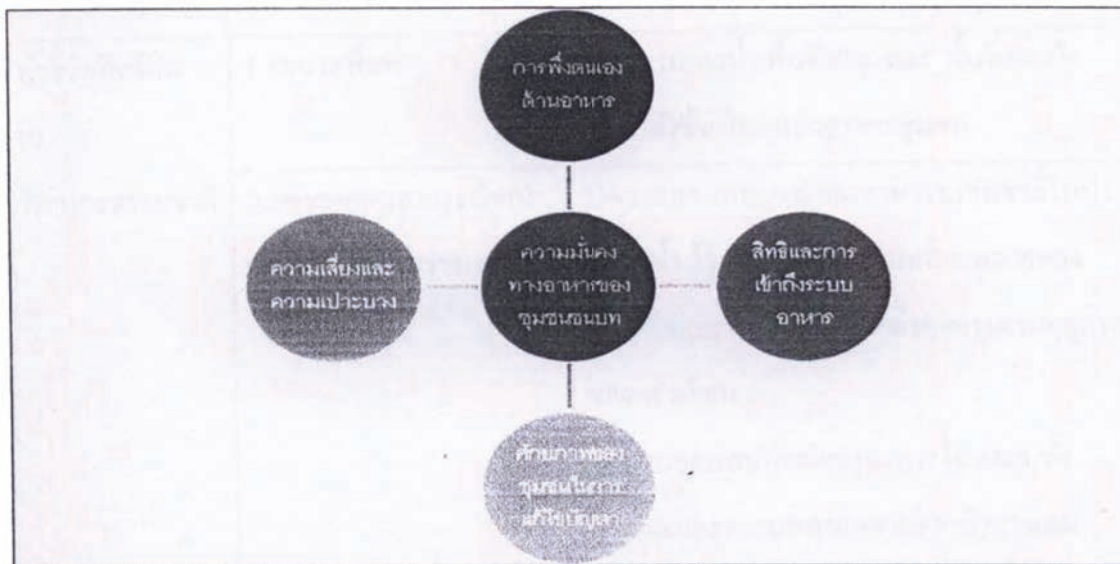
4. อาหารที่หามาได้มีทันกับความต้องการที่จะรับประทานกันในครอบครัวและชุมชนในด้านเวลาที่เหมาะสม ชาวบ้านส่วนมากต้องรออาหารจากนอกครอบครัว ทั้งนอกและในชุมชนเพราะเท่าที่มีอยู่ในครอบครัวก็มีเพียงบางอย่างเท่านั้นจึงไม่สามารถประกอบเป็นอาหารในแต่ละมื้อได้ ในหัวข้อนี้ไม่มีคะแนนให้เพราะไม่มีการตัดสินใจ

5. อาหารที่รับประทานแล้วรู้สึกอึดสบายปลอดภัยได้ช่วยกันให้ข้อมูลว่า อึดแต่ไม่มั่นใจเรื่องความปลอดภัยจึงไม่สบายใจเท่าไรแต่เด็กๆ ไม่ได้กังวลอะไรในเรื่องความปลอดภัยขอให้กินอะไรก็ได้ส่วนใหญ่เวลาซื้อหาอาหารจะห่วงเรื่องราคามากกว่า เพราะต้องใช้เงินที่ถูกลงส่งมาให้ส่วนครอบครัวมีฐานะการเงินดีมีรายได้ประจำจากอาชีพรับราชการและลูกจ้างองค์กรของรัฐก็ไม่วิตกกังวลมากนักแต่ก็ได้เลือกซื้อหาอาหารก่อนข้างคุณภาพดีจากตลาดสดในอำเภอ

6. รับประทานอาหารอึดแล้วสามารถคิดและพัฒนาการงานต่างๆต่อไปได้ เป็นหัวข้อที่ใช้เวลาพูดคุยกันยาวมาก เพราะแต่ละคนได้พูดถึงบทบาทของตัวเองอย่างสนุกสนาน กินอึดทุกครั้งก็คิดทุกครั้งอยู่แล้ว ในบทบาทผู้นำได้พูดถึงการพัฒนาตามคำสั่งของส่วนราชการที่ประสานมาทุกหน่วยงานมีงานให้แบกรับมากขึ้น เช่น การตั้งกลุ่มต่างๆที่ต้องส่งรายชื่อให้กับส่วนราชการไปตามแบบแผนที่ได้กำหนดมาส่วนชาวบ้านที่เป็นผู้ตามก็ปฏิบัติตามถ้ามีอะไรให้ทำก็ทำตามแล้วแต่ผู้นำจะรับเรื่องอะไรมาก็ทำตามทุกอย่างอยู่แล้ว แต่ถ้าจะให้เป็นเรื่องปากเรื่องท้องที่เป็นการสร้างความมั่นใจว่าต้องมีอาหารบริโภคของคนในครอบครัว และในชุมชนตามนิยามที่ได้ออกแบบร่วมกันนั้นชุมชนบ้านกู่ น่าจะอยู่ในระดับที่เสี่ยงต่อการสูญเสียความมั่นคงทางอาหารในระดับครอบครัวและในระดับชุมชนเสียแล้ว

ทีมวิจัยเห็นว่า การนำเอากรอบแนวคิดตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารในมิติชุมชน จากการศึกษาของมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย)ที่ได้รวบรวมไว้มาวางเป็นกรอบของฐานองค์ความรู้ การวัดระดับการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านกู่พบว่าบ้านกู่จะเป็นหมู่บ้านที่มีระดับความเสี่ยงที่อยู่ในระดับที่ควรปรับปรุงแก้ไขได้ การระดมครั้งนี้ต้องการค้นหาศักยภาพของชุมชนด้วยเพื่อที่จะกระตุ้นให้ชาวบ้านได้สร้างกลไกเพื่อปกป้องฐานอาหารและการเตรียมระบบการสำรองอาหารในภาวะวิกฤติที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต ซึ่งมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย)ได้ศึกษาตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารจากทั้งหมด 8 กลุ่มทั่วประเทศ 16 ตัวชี้วัด สืบเคราะห์จากผลการศึกษาความมั่นคงทางด้านอาหารในระดับชุมชน 26 ชุมชน ทีมวิจัยเห็นว่าเหมาะสมสอดคล้องกับเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นกับบ้านกู่จึงได้เรียบเรียงมาเป็นกรอบในการทำงานดังต่อไปนี้ ตัวชี้วัดความมั่นคงทาง

อาหารของครัวเรือนและชุมชนในชนบทมีองค์ประกอบสำคัญ 4 ส่วนคือ การพึ่งตนเองด้านอาหาร สิทธิและการเข้าถึงระบบอาหาร ความเสี่ยงและความเปราะบาง และศักยภาพของชุมชนในการแก้ไขปัญหาด้านอาหารของครัวเรือนและชุมชน

แผนภาพที่ 1 แสดงผังองค์ประกอบสำคัญของความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนและชุมชนทั้ง 4 ส่วน

ตารางที่ 1 แสดงรายละเอียดองค์ประกอบตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนและชุมชน

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด	รายละเอียด
1.ตัวชี้วัดการพึ่งตนเองด้านอาหาร	1.1การมีอาหารเพียงพอสำหรับบริโภคตลอดทั้งปีและการมีน้ำสะอาดดื่มตลอดทั้งปี	1)ปริมาณอาหารที่ครัวเรือนและชุมชนบริโภคต้องเพียงพอกับความต้องการอาหารของครัวเรือนและชุมชนตลอดทั้งปีรวมถึงน้ำสะอาดสำหรับบริโภคอย่างเพียงพอ 2)มีความหลากหลายของชนิดอาหารที่บริโภคในแต่ละมื้อ
	1.2สัดส่วนที่มาของอาหารได้มาที่บริโภค	1)สัดส่วนการผลิตอาหารบริโภคในครัวเรือน 2)สัดส่วนอาหารที่มาจากฐานทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนท้องถิ่น 3)สัดส่วนอาหารที่มาจากการแลกเปลี่ยนแบ่งปันในชุมชนท้องถิ่น

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด	รายละเอียด
		4)สัดส่วนค่าใช้จ่ายด้านอาหารในครัวเรือนต่อค่าใช้จ่ายทั้งหมดของครัวเรือน
2.ตัวชี้วัดสิทธิใน ฐาน ทรัพยากรธรรมชาติ	2.1ขนาดพื้นที่	1)มีป่า แหล่งน้ำ พื้นที่สาธารณะ พื้นที่ชายฝั่ง (ภาคใต้)ซึ่งเป็นแหล่งอาหารชุมชน
	2.2ความอุดมสมบูรณ์ของ ฐานทรัพยากรธรรมชาติ	1)ความอุดมสมบูรณ์ของอาหารธรรมชาติในป่า แหล่งน้ำ ไร่ นา สวน มีความหลากหลายของ พันธุ์พืชและสัตว์ซึ่งเป็นแหล่งอาหารตามฤดูกาล ของครัวเรือน 2)ความอุดมสมบูรณ์ของอาหารในทะเล ทั้ง ปริมาณและความหลากหลายจากป่าชายเลน คลอง ป่าบกและแนวหญ้าทะเลซึ่งเป็นแหล่ง อาหารของชุมชนประมงพื้นบ้าน(กรณีภาคใต้)
	2.3สิทธิในการเข้าถึง ทรัพยากรธรรมชาติ	1)สิทธิของชุมชนในการอนุรักษ์ จัดการป่า แหล่งน้ำ พื้นที่สาธารณะของชุมชน รวมทั้ง ชายฝั่งและทะเล(กรณีภาคใต้) 2)มีกฎระเบียบในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่สาธารณะ มี คณะกรรมการ มีกิจกรรมของชุมชนในการ จัดการและใช้ประโยชน์จากป่า แหล่งน้ำ รวมทั้ง การจัดการทรัพยากรชายฝั่งและทะเลในภาคใต้
	2.4องค์ความรู้และภูมิ ปัญญาในการเก็บจาก ธรรมชาติ	1)มีความเชื่อความรู้และภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งป่า แหล่งน้ำ และทะเล(ภาคใต้) 2)มีวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ที่ใช้ประโยชน์จาก

		วัตถุดิบในการปรุงอาหารและการแปรรูปผลผลิตจากฐานทรัพยากรธรรมชาติ ชายฝั่งและทะเล (ภาคใต้) 3) มีการถ่ายทอดความรู้ด้านการบริโภคอาหารที่ใช้วัตถุดิบในการประกอบอาหารจากฐานทรัพยากรอาหารให้กับเยาวชนในชุมชน
3.สิทธิฐาน ทรัพยากรการผลิต	3.1ฐานทรัพยากร พันธุกรรม	1) มีการใช้พันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ของตนเองในครัวเรือนและชุมชน
	3.2ปัจจัยที่ดิน	1) มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองที่เพียงพอสำหรับการผลิต
	3.3แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร	1) มีแหล่งน้ำเพื่อการผลิตในระดับไร่นา
4.ความมั่นคง ทางด้านอาหารใน มิติทางเศรษฐกิจ และสิทธิในระบบ อาหาร	4.1การกระจายผลผลิตจาก ไร่นาของครัวเรือนและ ชุมชนหรือวัดจากรายจ่าย ค่าอาหาร	1) สัดส่วนการกระจายผลผลิตในไร่นาและสัดส่วนค่าใช้จ่ายด้านอาหารต่อค่าใช้จ่ายทั้งหมดของครัวเรือน
	4.2รายได้ของครัวเรือน	1) ความสมดุลของเศรษฐกิจของครัวเรือน รายได้รายจ่าย หนี้สินและการออม 2) แหล่งที่มาของรายได้ที่หลากหลาย มีรายได้หลักและรายได้เสริม 3) มีนโยบายสร้างหลักประกันการดำรงชีวิตครัวเรือนผ่านมาตรการต่างๆของรัฐ
	4.3การเข้าถึงอาหารใน ระบบตลาด	1) การมีแหล่งซื้ออาหารหรือตลาดที่หลากหลาย 2) มีระบบการกระจายอาหารที่หลากหลาย ผ่านระบบตลาดที่เป็นธรรมและเกื้อกูลกันระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค

		3)มีระบบตลาดของชุมชนที่ครัวเรือนและชุมชนสามารถกำหนดมาตรฐานเองได้
5.การเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพ	5.1ความปลอดภัยด้านอาหารและโภชนาการ	1)กระบวนการผลิตต้องเป็นกระบวนการที่ไม่ใช้สารเคมี ทั้งในการผลิต การแปรรูป และการบรรจุภัณฑ์หรือในกระบวนการจัดจำหน่าย 2)พิจารณาจากการมีข้อมูลถึงแหล่งที่มาของอาหาร กระบวนการผลิตเพื่อประกอบการตัดสินใจในการเลือกซื้อ 3)ด้านสุขภาพ พิจารณาจากโรคที่คนในครัวเรือนและชุมชนเป็นอยู่ที่เกี่ยวข้องกับอาหาร 4)การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารด้านการบริโภค
6.วิถีทางวัฒนธรรมและการพัฒนา	6.1ประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อกับการพัฒนา	1)ยังมีระบบความเชื่อ ทศนคติของครัวเรือนและชุมชนที่มีต่อทรัพยากรส่วนรวม การผลิตและการเก็บสำรองอาหาร 2)มีการแบ่งปันอาหารระหว่างคนในชุมชนหรือการแลกเปลี่ยนอาหารระหว่างชุมชนในระบบนิเวศที่แตกต่าง 3)มีระบบการช่วยเหลือกันของชุมชนในรูปของกองทุนต่างๆเช่นธนาคารข้าว กองทุนการเงิน การจัดสวัสดิการต่างๆของชุมชนเป็นต้น 4)วัฒนธรรมอาหารพื้นบ้านและการใช้วัตถุดิบจากท้องถิ่นในการประกอบอาหาร
7.ความเสี่ยงความเปราะบาง	7.1การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศและภาวะสงคราม	1)ภัยพิบัติจากธรรมชาติและสภาพดินฟ้าอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป 2)ความเสี่ยงจากฝนแล้งน้ำท่วม ดินถล่ม ที่มีผลต่อพืชผลทางการเกษตรและการทำการประมง

		3)ความเสี่ยงจากการพึ่งตนเองด้านอาหารของ ครัวเรือนและชุมชนลดลง 4)ปัจจัยจากภาวะสงครามและความอดอยาก
8.ศักยภาพของ ครัวเรือนและ ชุมชน	8.1ศักยภาพของครัวเรือน และชุมชนในการเข้าถึง อาหาร	1)ความสามารถของครัวเรือนในการแก้ไขปัญหา 2)การรวมกลุ่มช่วยเหลือกันด้านอาหารของ ชุมชน

การใช้ตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนในชนบททั้ง 16 ตัวชี้วัดมาเป็นกรอบแนวคิดในกระบวนการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ดำเนินการไปพร้อมกับการวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนทั้งจุดอ่อนและจุดแข็งทำให้ผู้เข้าร่วมวิจัยได้เกิดมุมมองที่กว้างขึ้น โดยเฉพาะความสามารถของครัวเรือนในการแก้ไขปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้นและจะนำไปคิดวิเคราะห์หาสาเหตุที่ทำให้ความสามารถลดลงและจะพยายามค้นหาแนวทางที่จะพัฒนาศักยภาพตนเองในระดับครอบครัวให้แก้ไขปัญหาให้ได้ซึ่งจะเป็นการแบ่งเบาภาระของชุมชนลง เมื่อทุกครอบครัวมีการพัฒนาจุดแข็งที่มีอยู่ก็จะนำไปสู่การวางแผนพัฒนาศักยภาพในระดับชุมชนต่อไปอีกได้ซึ่งทางออกที่ดีก็คือการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันด้านอาหารขึ้นอย่างน้อยทุกคนมีที่ดินสำหรับการผลิตทางการเกษตรเป็นของตัวเองอยู่แล้วและมีจำนวนที่เพียงพอโดยไม่ต้องมีการจัดสรรเพิ่มดังนั้นฐานการผลิตทางการเกษตรของชุมชนบ้านกู่จึงถือได้ว่ามีความพร้อมระดับครอบครัวที่เป็นจุดแข็งหนึ่ง การฟื้นฟูป่าธรรมชาติที่เป็นป่าโคกด้วยการปลูกต้นไม้ท้องถิ่นเพิ่มจำนวนให้มากกว่าปัจจุบันมีการแสดงขอบเขตให้ชัดเจน และมีการออกกฎระเบียบการรักษาป่าที่เป็นแหล่งอาหารชุมชนก็สามารถทำได้ สำหรับระบบความเชื่อต่อการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรส่วนร่วมผู้นำและคนรุ่นเก่าจะต้องมีการณรงค์ให้คนรุ่นใหม่ได้ใส่ใจและได้ปรับทัศนคติการใช้ประโยชน์ด้านการเก็บหาอาหารจากพื้นที่สาธารณะด้วยจิตใจที่แบ่งปันและการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืน ซึ่งในประเด็นความเชื่อนี้จะทำให้ชาวบ้านกู่กลับมาใช้ชีวิตและวิถีการผลิตที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อที่เคยปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาในอดีตได้ แต่ตัวชี้วัดด้านการปรับตัวกับความเสี่ยงที่เป็นความเปราะบางของชุมชนต่อภัยพิบัติทางธรณินั้นในชุมชนบ้านกู่ได้สำรวจพื้นที่แหล่งน้ำหนองโคกที่เป็นจุดเหตุแห่งปัญหาที่ทำให้เกิดน้ำท่วมรุนแรงและฉับพลันรวมทั้งลำพองฝั่งตำบลวังหลวงนั้นอาจจะแก้ไขไม่ได้ในระดับความรู้ความสามารถของชุมชนเพราะต้องใช้ทั้งงบประมาณมหาศาลและเทคโนโลยีขั้นสูงเข้ามาช่วยแก้ไขจึงจะสำเร็จได้ อย่างไรก็ตามเมื่อได้ศึกษาตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนชนบทแล้วชาวบ้านกู่จะใช้ฐานข้อมูลนี้สำหรับวางแผนการพัฒนาชุมชนต่อไปซึ่งเห็นว่ามันนำไปสู่ความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนในหลายๆมิติได้ต่อไป

2. แนวคิดการพึ่งตนเองด้านอาหาร

สังคมไทยในอดีตโดยเฉพาะชุมชนชนบทเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตแบบพอเพียงอยู่แล้ว มีการพึ่งพาอาศัยกันเองของคนภายในชุมชนด้วยความเกื้อกูล วิถีชีวิตทั้งการผลิตเพื่ออาหารและอาชีพล้วนมาจากการพึ่งระบบเกษตรกรรมในระดับแปลงของครอบครัวและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ผืนดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ที่มีอยู่ในบริเวณขอบเขตของชุมชนที่เข้าถึงการใช้ประโยชน์ได้ซึ่งไม่ไกลมาก จนเกินไป การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาตินั้นชุมชนมีการใช้อย่างเข้มข้นทั้งด้านอาหารประจำวัน การเก็บหาสมุนไพรเพื่อใช้สำหรับดูแลสุขภาพเจ็บป่วยในชุมชน การใช้สอยไม้ฟืนเพื่อเป็นเชื้อเพลิง การใช้ต้นไม้ขนาดใหญ่เพื่อเป็นโครงสร้างตัวบ้านเรือนหรือบางครอบครัวได้ยึดเอาฐานทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่มีอยู่นี้เป็นอาชีพเก็บหาของป่าขายเป็นรายได้ที่มั่นคงตลอดทั้งปี อย่างไรก็ตามในเรื่องแนวคิดการพึ่งตนเองด้านอาหารที่ทีมวิจัยได้นำมาเป็นกรอบแนวคิดในการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อให้ชุมชนบ้านกู่ได้เกิดการทบทวนการพึ่งตนเองด้านอาหารและอาชีพของตนเองที่ผ่านมาในอดีตจนถึงปัจจุบันได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง จะเห็นว่าในอดีตโครงสร้างทางสังคมของบ้านกู่มีความเหมาะสมอย่างมากกับวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนที่เน้นการยังชีพเป็นหลัก สมาชิกของหมู่บ้านกู่แต่ก่อนมีความพร้อมเพรียงกันในการร่วมกันคิดร่วมกันสร้างประโยชน์ร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น มีความเคารพนอบน้อมเชื่อฟังต่อผู้นำชุมชนและผู้อาวุโส คนหนุ่มสาวใส่ใจเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีการทำมาหากินจากผู้เฒ่า เด็กเล็กก็ช่วยกันทำงานเล็กๆน้อยๆที่พอทำได้ด้วยความเกื้อกูลต่อกันเป็นค่อยไป สิ่งนี้ถือว่าเป็นจุดแข็งของชุมชนในอดีต ทรัพยากรธรรมชาติก็มีความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก ที่นา ที่สวนก็มีความหลากหลายของพันธุ์พืชอาหารที่ทั้งกินกันในครอบครัวและใช้แลกเปลี่ยนเป็นของอื่นกับชุมชนภายนอกได้ตลอดทั้งปีเช่น ถั่วฝักยาว มะพร้าว มันข้าว กุ้ง ปลา ไข่ไก่ ไก่ เป็ด และผักตามฤดูกาลต่างๆมากมาย แต่สภาพสังคมปัจจุบันของบ้านกู่ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากพื้นฐานเดิมที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้ขาดภูมิปัญญาทางานนำไปสู่การล่มสลายของชุมชนลงเรื่อยๆในขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติก็เสื่อมสภาพที่เคยอุดมสมบูรณ์ลง ในขณะนี้การระดมความคิดเห็นที่นำพาชุมชนให้อยู่รอดต่อไปได้จึงจำเป็นต้องนำแนวคิดการพึ่งตนเองของชุมชนต่างๆที่เป็นเครือข่ายของชุดโครงการวิจัยออกไปโดยทางอาหารของภาคอีสานมาทำการศึกษาอย่างจริงจังเพื่อเป็นตัวอย่างในการพึ่งตนเอง พร้อมทั้งหาทางออกโดยการนำเอาแนวคิดและวิธีการมาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของชุมชนบ้านกู่ให้เหมาะสมและสอดคล้องจึงจะนำพาชุมชนบ้านกู่ไปสู่ชุมชนที่พึ่งตนเองได้

2.1 แนวคิดการพึ่งตนเองด้วยการปรับปรุงพันธุ์ข้าวพื้นบ้าน

คุณเดชา ศิริภัทร ผู้อำนวยการมูลนิธิข้าวขวัญกล่าวว่า “ข้าวต้องคัดพันธุ์เอง และต้องคัดเลือกในพื้นที่ตัวเองด้วยและต้องปรับปรุงทุกฤดูด้วย ไม่ใช่ว่าฤดูนี้ดีแล้วใช้ตลอด เราอาจจะต้องคัดเฉพาะฤดูและต้องปลูก 2 สายพันธุ์เป็นอย่างน้อยควรมีสายพันธุ์อื่นมาเปรียบเทียบกับ ถ้าไม่ดีก็ต้องเปลี่ยน

สาขพันธุ์” ในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมาทุกคนสัมผัสได้กับการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศที่แปรปรวนอย่างมากเมื่อต้นปี 2554 ในช่วงเดือนเมษายน ปกติจะเป็นหน้าร้อนและเป็นช่วงอากาศร้อนที่สุดของปี แต่เมื่อเดือนเมษายนที่ผ่านมากลับมีอากาศหนาวเย็นและมีฝนตกอีกด้วย การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเช่นนี้นอกจากจะกระทบกับการปรับตัวของคนแล้วยังมีผลกระทบกับการปรับตัวของสัตว์และพืช โดยเฉพาะพืชอาหารที่เป็นแหล่งอาหารหลักของมนุษย์คือข้าว ได้เกิดโรคระบาดในแปลงนาเพิ่มมากขึ้น ถ้าหนาวจัดมากๆหรืออากาศเปลี่ยนมากๆพืชจะปรับตัวไม่ทัน กรณีต้นข้าวเหลืองทั้งทุ่งเพราะอากาศเย็นมากทำให้รากไม่ดูดอาหารชาวบ้านเรียกว่าข้าวบวชพระ จะให้ปุ๋ยอย่างไรก็ไม่ได้ผลเพราะรากข้าวไม่ทำงานแล้ว ในขณะที่สภาพดินก็เป็นกรด ส่งผลให้ต้นข้าวก็อ่อนแอเกิดโรคระบาดหลายโรคเช่นโรคระบาดของน้ำค้างเกาะมาากจนใบข้าวยุ่นาเปื่อยทำให้ผลผลิตไม่ดี โรคเพลี้ยกระโดด ในช่วงเดือนมกราคมเดือนกุมภาพันธ์ซึ่งจะมีปริมาณเพิ่มขึ้นทุกปี มูลนิธิข้าวขวัญได้ดำเนินการส่งเสริมให้ชาวนาทำการเกษตรด้วยวิถีเกษตรกรรมยั่งยืนมาเป็นเวลามากกว่า 14 ปีโดยส่งเสริมให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำการเกษตรจากเกษตรเคมีตามกระแสการส่งเสริมหลักมาเป็นเกษตรกรรมอินทรีย์ที่เน้นการพึ่งตนเองด้วยการเปิดโรงเรียนชาวนาจัดการอบรมให้กับผู้เข้าอบรมทั้งหมด 3 หลักสูตร ได้แก่ หลักสูตรขั้นต้น ได้สอนให้รู้จักแมลงดี แมลงร้ายในไร่นา หลักสูตรขั้นที่สอง สอนเรื่องการปรับปรุงดินให้มีธาตุอาหารสมบูรณ์ในนาโดยไม่ใช้สารเคมี หลักสูตรขั้นที่สาม สอนเรื่องเทคนิคการคัดเลือกพันธุ์ข้าว การปรับปรุงพันธุ์ข้าว ซึ่งหลักสูตรทั้งสามนี้ได้จัดวางไว้บนพื้นฐานของระบบเกษตรกรรมอินทรีย์ที่ลดการพึ่งพิงจากภายนอกโดยเฉพาะปัจจัยการผลิตหลักที่มีราคาสูงมากเช่น ปุ๋ยเคมี เมล็ดพันธุ์ข้าวและสารเคมีอื่นๆ เกษตรกรรมอินทรีย์นี้เป็นแนวทางที่ช่วยลดต้นทุนการผลิต เป็นวิธีที่สร้างความสมดุลให้กับระบบนิเวศในนาและธรรมชาติและเป็นแนวทางช่วยให้ต้นข้าวปรับตัวได้ดีในสภาพที่อากาศแปรปรวนผันผวนได้ คือเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันโรคและแมลงที่ดีให้กับต้นข้าวในรูปแบบนาอินทรีย์และเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับเกษตรกรในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนได้จริง การเปรียบเทียบต้นทุนการทำนาแบบง่ายคือ เราเก็บพันธุ์ข้าวเอง ปุ๋ยเคมีไม่ใช้ ยาฆ่าหญ้าไม่ใช้ ยาฆ่าศัตรูข้าวไม่ใช้ ซึ่งเมื่อมีการระบาดของแมลงศัตรูข้าวอย่างหนักเราก็มีการผลิตสารอินทรีย์สมุนไพรใช้ทดแทนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมไม่ทำลายนิเวศความหลากหลายในแปลงนา

การปลูกข้าวนาปีถ้ามีปัญหาที่ปรับมาเป็นการปลูกข้าวนาปรังทดแทนได้ด้วยการปลูกข้าวพันธุ์พื้นบ้านปรับปรุงใหม่ได้ ซึ่งโดยปกติแล้วการปลูกข้าวพื้นบ้านในฤดูฝนนั้นเป็นการที่เหมาะสมอย่างยิ่งเพราะฤดูฝนเป็นช่วงฤดูที่ควรเพาะปลูกข้าว ต้นข้าวจะเติบโตได้ดีและดินเองก็ได้รับการพักตัวมาระยะหนึ่งแล้ว สภาพดินจึงอุดมสมบูรณ์ ไม่สะสมโรคให้กับต้นข้าว แต่จากข้อมูลสภาพอากาศที่แปรปรวนในปัจจุบันได้ส่งผลกระทบต่อการปลูกข้าวนาปีทั้งฝนทั้งช่วง ฝนไม่ตกตามช่วงเวลา ฝนมาเร็วเกินไป ฝนตกมากเกินไปหรือแม้แต่อุบัติภัยที่เกิดจากน้ำท่วมรุนแรง โดยเฉพาะกรณีที่เกิดขึ้นกับ

ชุมชนบ้านกู่ก็เป็นเหตุการณ์รุนแรงที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้เช่นเดียวกัน ดังนั้นการเตรียมรับมือกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ชาวพันธุ์พื้นบ้านที่เหมาะสมและเป็นทางเลือกให้กับชุมชนบ้านกู่ที่มิจัยจึงได้เสนอให้ นายบุผา สารรัตน์ซึ่งเป็นผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมจากโรงเรียนชาวนาของมูลนิธิข้าวขวัญมาแล้วหลายครั้งและเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากเครือข่ายพันธกรรมข้าวพื้นบ้านภาคอีสานให้เป็นปราชญ์แห่งข้าวพันธุ์พื้นบ้านภาคอีสาน ช่วยให้แนวความคิดและแนวทางที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนบ้านกู่ในสภาพการณ์ของปัจจุบันนี้ การปลูกข้าวนาปรังทดแทนข้าวนาปีที่ถูกน้ำท่วมตายนั้นชุมชนบ้านกู่ที่มีที่นาติดกับแหล่งน้ำได้มีการปลูกอยู่แล้วทุกปี จนมาถึงปีการผลิตนาปรัง ปี 2554/2555 นี้ทางชุมชนได้มีมติร่วมกันว่าไม่ให้ปลูกข้าวนาปรังเพราะน้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติไม่เพียงพอที่จะนำเอาน้ำมาใส่ในนาเพราะแหล่งน้ำธรรมชาติโดยเฉพาะหนองโคนดินเงินอย่างมาก เนื่องจากปี 2554 ที่ผ่านมามีปริมาณน้ำในหนองโคนไม่พอสำหรับทำนาปรังและไม่มีน้ำรักษานิเวศของแหล่งน้ำ ความเดือนร้อนรุกรลามไปถึงชาวบ้านที่เลี้ยงวัว ควาย และเป็ด ไก่ ก็ไม่สามารถใช้น้ำในหนองโคนได้ เพราะน้ำหมกก่อนเดือนมีนาคม น้ำใช้สำหรับครวเรือนเพื่ออุปโภคและบริโภคในหมู่บ้านก็ได้อาศัยน้ำบริจาคช่วยเหลือจากองค์การบริหารส่วนตำบลศรีวิชัยขนน้ำใส่รถบรรทุกน้ำเข้ามาแจกจ่ายให้กับชาวบ้านจนหมดเขตหน้าร้อน ดังนั้นปีการผลิตนาปรัง 2554/2555 นี้ทางชุมชนจึงขอร้องให้ผู้ที่เคยทำนาปรังให้แจ้งการทำนาปรังก่อนแล้วค่อยขอสถานการณ์ไปอีกถ้าหนองโคนได้รับงบประมาณขุดลอกหน้าดินออกก็จะมีพื้นที่เก็บน้ำได้บ้าง เหตุการณ์แสดงมติชุมชนนี้ได้ส่งผลให้ชาวบ้านที่มีที่นาติดกับหนองโคนและได้ถูกน้ำท่วมตายนแล้วได้รับความเดือนร้อนเพราะไม่สามารถทำนาชดเชยได้ แต่อย่างไรก็ตามที่มิจัยร่วมกับผู้เข้าร่วมโศกได้เห็นร่วมกันว่าปัญหาแหล่งน้ำต้องได้รับการแก้ไขแน่นอนแต่องค์ความรู้เรื่องข้าวทั้งสามหลักสูตรของโรงเรียนชาวนาเป็นสิ่งจำเป็นที่ชาวบ้านต้องเรียนรู้ให้เข้าใจพร้อมทั้งเตรียมรับมือกับสถานการณ์ที่จะคลี่คลายได้ในไม่ช้านี้เพื่อปรับใช้ให้เหมาะสมกับแปลงนาของตัวเองและเพื่อการพึ่งตนเองได้แท้จริง

2.2 ทางรอดของชาวนาไทย”ข้าวหอมชลสิทธิ์” พันธุ์ข้าวทนน้ำท่วม

สถานการณ์น้ำท่วมที่เกิดขึ้นในหลายจังหวัดได้ทำลายพื้นที่การเกษตร โดยเฉพาะนาข้าว ซึ่งสร้างความสูญเสียให้กับชาวนาไทยเป็นจำนวนมาก ถึงแม้การปลูกข้าวโดยปกติจะต้องมีการปล่อยให้น้ำขังในแปลงนาประมาณ 2-3 นิ้ว แต่หากเกิดน้ำท่วมนาข้าวอย่างฉับพลันและท่วมสูงเป็นเวลานานต้นข้าวจะตายหลังจากน้ำท่วมขังในระยะเวลาเพียงไม่กี่วันสร้างความเสียหายให้กับพื้นที่นาข้าวอย่างมหาศาล(บทความ,ปริยชา คล้ายทวน ปรับปรุงพันธุ์พืชรับมือภัยพิบัติ วารสารเกษตรกรรมธรรมชาติ 6/2554) ที่มิจัยเห็นว่าการนำเอาลักษณะเด่นประจำพันธุ์ของข้าวหอมชลสิทธิ์มาเป็นกรอบแนวคิดให้กับการค้นหาทางออกเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านกู่ที่อยู่ในบริเวณถูกน้ำท่วมขังรุนแรงมากขึ้นทุกปีน่าจะเป็นแนวทางที่ดีที่ผู้เข้าร่วมวิจัยจะได้นำไปทบทวนองค์ความรู้เรื่องข้าวพันธุ์ทนน้ำท่วมนี้ให้เข้ากับสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเองตามความรุนแรงมากน้อยที่ได้รับจากผลกระทบน้ำท่วมที่ผ่าน

มาซึ่งจากการสังเกตจะเห็นว่าผู้เข้าร่วมได้ให้ความสนใจต่อเรื่องพันธุ์ข้าวชลสิทธิ์นี้เป็นพิเศษเริ่มจากการรู้จักแหล่งของเมล็ดพันธุ์ มีความพึงพอใจต่อการแลกเปลี่ยนซักถามเป็นอย่างดี จากการศึกษา ร่วมกัน ได้เห็นว่าในพื้นที่ทดลองปลูกข้าวหอมชลสิทธิ์มีลักษณะนิเวศพื้นที่เป็นพื้นที่ลุ่มภาคกลางที่เป็นพื้นที่เสี่ยงกับน้ำท่วมขังทุกปีอยู่แล้วซึ่งแหล่งของลักษณะนิเวศที่ใช้เป็นแปลงทดลองมีสภาพใกล้เคียงมากกับพื้นที่แปลงนาของชุมชนบ้านกู่อย่างน้อยการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบ้านกู่ได้มีทางเลือกเกิดขึ้นบ้างแล้ว

ดร.ธีระบุทร คูจินดา กล่าวว่า “เราใช้ความรู้ทางด้านพันธุกรรมทางด้านจีโนมสืบค้นหาพันธุ์ข้าวที่มีความทนทานต่อวิกฤติของสภาพอากาศ พัฒนาพันธุ์ข้าวที่มีคุณสมบัติในการทนน้ำท่วม ด้านทานเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล แต่ยังคงเอกลักษณ์ของคุณภาพหุงต้มอันเป็นเลิศของข้าวไทย” ข้าวหอมชลสิทธิ์เป็นพันธุ์ข้าวที่สามารถทนทานต่อสภาวะน้ำท่วมฉับพลัน ที่มีคุณสมบัติพิเศษทนอยู่ใต้น้ำโดยไม่ตายนานกว่า 2-3 สัปดาห์ซึ่งเป็นผลงานวิจัยและพัฒนาพันธุ์ข้าวของดร.ธีระบุทร คูจินดา จากศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ(Biotec)สวทช.กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ร่วมกับกรมการข้าว ข้าวหอมชลสิทธิ์เป็นพันธุ์ข้าวที่ถูกคัดสรรจากคุณสมบัติเด่นของพันธุ์ข้าวหอมพันธุ์ IR 57514 ซึ่งเป็นพันธุ์ที่ทนต่อสภาวะน้ำท่วมและข้าวหอมมะลิ 105 ซึ่งเป็นพันธุ์ที่หุงแล้วมีกลิ่นหอมแบบหอมมะลิ เมื่อคุณสมบัติทั้งสองส่วนมาอยู่ร่วมกันจึงทำให้ข้าวหอมชลสิทธิ์เป็นพันธุ์ข้าวที่ทนทานต่อน้ำท่วมขังในนาจนมิดได้นาน 2-3 สัปดาห์ เหมาะสำหรับปลูกในพื้นที่ที่มักประสบกับปัญหาน้ำท่วมขังอยู่บ่อยๆหรือพื้นที่ประสบสภาวะน้ำท่วมขังอยู่เป็นประจำ หลังจากน้ำลดแล้วต้นข้าวยังฟื้นตัวและเจริญ เติบโตต่อไปได้ซึ่งจากผลการวิจัยช่วงที่ทนทานต่อน้ำท่วมขัง2-3 สัปดาห์นี้อยู่ที่อายุต้นกล้าข้าว 21 วัน ถ้าอายุต้นข้าวมากขึ้นความต้านทานก็จะมากขึ้นไปด้วย ซึ่งเป็นข้อแตกต่างจากข้าวพันธุ์อื่นที่เมื่ออายุมากขึ้น โอกาสที่ถูกน้ำท่วมขังเน่าตายภายใน 1 สัปดาห์เท่านั้น จากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศได้มีผลอย่างยิ่งต่อปริมาณและคุณภาพของข้าว เป็นปัญหาที่ชาวนาต้องเผชิญทุกปีอยู่แล้ว โดยเฉพาะพื้นที่เสี่ยงปัญหาอุทกภัย การปรับปรุงพันธุ์ข้าวหอมชลสิทธิ์จึงเป็นทางเลือกหนึ่งให้กับพื้นที่ดังที่กล่าวมา ข้าวหอมชลสิทธิ์ยังเป็นพันธุ์ข้าวที่ด้านทานต่อการระบาดของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลที่เกิดจากผลวิกฤติของการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศฉับพลันอีกทางหนึ่งในขณะที่คุณภาพด้านความหอมแบบข้าวหอมมะลียังคงสภาพในข้าวหอมชลสิทธิ์อยู่เหมือนเดิม ทั้งนี้ข้าวหอมชลสิทธิ์เป็นพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมอย่างยิ่งกับรูปแบบเกษตรกรรมอินทรีย์เพราะมีความทนทานในทุกๆด้าน ทั้งยังให้ผลผลิตสูงถึง 800 กิโลกรัมต่อไร่

ลักษณะประจำสายพันธุ์ข้าวหอมชลสิทธิ์

ข้าวหอมชลสิทธิ์เป็นพันธุ์ข้าวที่มีลักษณะประจำสายพันธุ์ที่โดดเด่นคือ สามารถทนน้ำท่วมแบบฉับพลันได้ในทุกระยะของการเจริญเติบโต มีความสูงประมาณ 105-110 เซนติเมตร มีจำนวนรวงต่อกอประมาณ 15 รวง(นาคำ)ความยาวรวงประมาณ 15 เซนติเมตร ลำต้นใบสีเขียวกว้างปานกลาง

ใบทรงทำมุมกับคอรวง ทรงกอดัง เบาะเล็กน้อย เมล็ดข้าวมีขนาดกว้าง 2.5 ยาว 10.9 หนา 2.0 มิลลิเมตร ข้าวเปลือกสีฟางคล้ายพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 พันธุ์ข้าวไม่ไวต่อช่วงแสงดังนั้นจึงปลูกได้ทั้งปี อายุเก็บเกี่ยวประมาณ 120 วัน สามารถปลูกได้มากกว่า 1 ครั้งต่อปี ให้ผลผลิตข้าวเปลือกในระดับ 900-1,000 กิโลกรัมต่อไร่ ข้าวหอมชลสิทธิ์จึงนับเป็นความสำเร็จอีกขั้นหนึ่งของวงการข้าวไทยที่มีการพัฒนาพันธุ์ข้าวเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของชาวนาไทยให้มีพันธุ์ข้าวที่สามารถทนน้ำท่วม ผลิตเมล็ดพันธุ์คุณภาพดี ขยายพันธุ์ไปยังตลาดที่มีความต้องการเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชุมชนและนำไปสู่การผลักดันข้าวหอมชลสิทธิ์เป็นข้าวหอมประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยาต่อไป จากกรณีศึกษาคุณบุญเรือง เข้มทัศนาศา ชาวตำบลผักไห่ อำเภอฟักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้ที่ทดลองปลูกข้าวหอมชลสิทธิ์จำนวน 40 ไร่แทนข้าวลายน้ำที่เคยปลูกอยู่ประจำ เป็นการปลูกข้าวแบบอินทรีย์ซึ่งทำได้ไม่ยากในพื้นที่เพราะหลังจากน้ำลดลงจากน้ำท่วมขังอยู่ 2 เดือนดินในแปลงนาจะมีพวกอินทรีย์วัตถุมากอยู่แล้วให้ฉีดพ่นด้วยน้ำหมักชีวภาพช่วยย่อยสลายต่อช่วงทิ้งไว้ 3 วันแล้วจึงปล่อยน้ำเข้านาทิ้งไว้อีก 2 วันโลกบดตอซังพลิกหน้าดินทิ้งไว้อีกประมาณ 4-5 วัน ถ่ายน้ำออกแล้วทำการปลูกข้าวโดยหว่านประมาณ 2 ถึงต่อไร่ถ้าปักดำใช้ข้าวประมาณ 1 ถึงต่อไร่ ในบริเวณแถบนี้จะมีปัญหาเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลรุมทำลายข้าวแต่กรณีของคุณบุญเรือง เข้มทัศนาศาปัญหาเพลี้ยกระโดดจะหมดไปด้วยการดูแลใบข้าวให้ตั้งตรงไม่ให้ใบข้าวห้อยลงเพราะหนอนจะม้วนใบ ถ้าต้นแข็งแรงก็จะไม่เกิดโรคระบาดต่างๆ ทำให้การเจริญเติบโตเร็ว การติดเมล็ดดีมาก รวงสวย การแตกกอดี นอกจากนี้เมล็ดพันธุ์ยังสามารถเก็บไว้ทำพันธุ์ในฤดูกาลต่อไปได้ด้วย เมื่อใส่เมล็ดเรื่องลักษณะเด่นของข้าวหอมชลสิทธิ์ได้มีผู้สนใจต้องการปลูกข้าวหอมชลสิทธิ์ในช่วงการผลิตปี 2555/2556 นี้ประมาณ 10 คน ผู้เข้าร่วมวิจัยได้เสนอว่าการนำเอาองค์ความรู้เรื่องทางออกด้านอาหาร โดยเอาเรื่องข้าวมาเป็นเรื่องหลักจึงเป็นเรื่องที่เหมาะสมกับชุมชนเพราะมีการผลิตข้าวเป็นหลักอยู่แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือขอให้มีการไว้กินก่อนเรื่องอาหารอื่นค่อยว่ากันอีกทีหนึ่งดังนั้นการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบ้านกู่จึงให้ข้าวนำร่องเป็นเรื่องหลักและได้เสนอรูปแบบการปลูกแบบเกษตรกรรมอินทรีย์และรูปแบบการทำนารวม (แปลงนาสามัคคี) ไว้ด้วย

3. แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ชาวบ้านกู่มีทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นเสมือนสายเลือดสายชีวิตรองอยู่ 2 ส่วนคือ โชนของพื้นที่ป่าโคกและโชนทางพื้นที่ทุ่งนาที่ได้รวมเอาตั้งแต่หนองน้ำไปจนถึงสภาพนิเวศที่เป็นหาดส่วนความสำคัญของลำน้ำยังนั้นชาวบ้านกู่ยังคงให้ความสำคัญในระดับที่เป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่งที่หลากหลายต่อความเป็นชาวบ้านกู่จนกลายมาเป็นชุมชนชาวบ้านกู่ที่ปักหลักอยู่ได้อย่างเหนียวแน่นในปัจจุบันนี้ การนำแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยผ่านการต่อสู้อย่างยาวนานของประชาชนที่ต้องการให้รัฐออกกฎหมายคุ้มครองป่าชุมชนและการยื่นหนังสือคัดค้านไม่เห็นด้วยกับการจัดตั้งเขตพื้นที่อนุรักษ์พิเศษในเขตป่าชุมชนของเครือข่ายพันธมิตรสนับสนุนพระราชบัญญัติป่าชุมชน

(พศ. 2548) นั้นมาเป็นชุดข้อมูลความรู้เพื่อพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดให้กับชาวบ้านได้คิดต่อยอดปรับปรุงเนื้อหาสาระมาเป็นการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในระดับหมู่บ้านของตนเองให้ยั่งยืนได้นั้นทีมวิจัยได้นำเอาบทความที่สำคัญที่เป็นส่วนช่วยเสริมให้ท้องถิ่นมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสมบัติที่เหลืออยู่ในชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืนต่อไป

ป่าชุมชน เป็นคำใหม่ในแนวคิดและวิถีปฏิบัติเก่าซึ่งมีอยู่คู่กับชุมชนมานานแล้วแม้กระทั่งรากฐานการป่าไม้ซึ่งเริ่มในทวีปยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ก็เกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการไม้ใช้สอยและอาหารธรรมชาติจากป่าของชาวบ้านในชนบท แต่ประเทศไทยได้นำคำว่าป่าชุมชนมาใช้ในช่วง 3 ทศวรรษนี้เอง ป่าชุมชนมีกำเนิดมาจาก 2 แนวคิด คือ แนวคิดแรกเป็นเรื่องการพัฒนาเกิดขึ้นหลังจากที่องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติซึ่งมีประสบการณ์จากโครงการพัฒนาชนบททั่วโลกได้สรุปว่าป่าเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิตและผูกพันอย่างลึกซึ้งกับวัฒนธรรมประเพณีในชนบท ประชากรในประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่อยู่กับฐานเกษตรและฐานทรัพยากรประชากรร้อยละ 60 พึ่งพาไม้พื้นสำหรับเป็นเชื้อเพลิงหุงต้มจากป่า เก็บหาพืชผักและสมุนไพรเป็นอาหารและยารักษาโรค ยังเป็นแหล่งสร้างรายได้จากการเก็บหาของป่าหรือวัสดุจากป่ามาประดิษฐ์สิ่งของขายเป็นรายได้ยังชีพ ชุมชนชนเผ่าจำนวนหลายร้อยล้านคนตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยทำกินในเขตป่าทั้งที่เป็นภูเขาสูงและเขตที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำ การพัฒนาชนบทจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องเกี่ยวข้องกับป่า ดังนั้นแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น (Forest for local community development) จึงได้เผยแพร่ไปทั่วโลก ต่อมาเมื่อการพัฒนาสร้างความสนใจให้ชุมชนเข้มแข็งและการฟื้นฟูป่าและสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม แนวคิดป่าชุมชน (Community forest) ซึ่งใกล้เคียงกันกับแนวคิดป่าไม้ใช้สอยของเมืองไทยจึงกลายเป็นที่ยอมรับของภาครัฐและกลายเป็นเครื่องมือสำคัญของการพัฒนาฟื้นฟูชนบทไทย เป็นส่วนสำคัญในแผนการจัดที่ดินผืนใหญ่ของรัฐและในแผนพัฒนาชนบทของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 5 เป็นต้นมา (ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์ 2548) แนวคิดที่สองเป็นเรื่องสิทธิชุมชน เมื่อเกิดการแย่งทรัพยากรป่าไม้ระหว่างรัฐส่วนกลางกับท้องถิ่นและป่าที่ชุมชนดูแลรักษาใช้ประโยชน์ถูกรัฐใช้อำนาจตามกฎหมายเข้าจัดการ ป่าที่ชุมชนใช้ประโยชน์ในบริบทป่าชุมชน จึงเกิดขึ้นในบริบทของความขัดแย้งให้รัฐคุ้มครองสิทธิของชุมชนเช่น ป่าปู่ตา ป่าช้า ป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าทุ่งป่าทาม ที่เป็นป่าที่ชุมชนชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกันซึ่งเรียกรวมๆว่าป่าชุมชนเหมือนกัน อย่างไรก็ตามการพัฒนาป่าชุมชนทั้งสองแนวคิดก็ไม่ได้หยุดนิ่งหรืออยู่โดดเดี่ยวแต่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองอย่างใกล้ชิดตลอดมา

ป่าชุมชนกับปัญหาความยากจนและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน (ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์, 2548) คนชนบทมักจะมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาป่าและทรัพยากรธรรมชาติ การศึกษาเศรษฐกิจสังคมของป่าชุมชนในประเทศไทย พบว่าชุมชนชนบทโดยเฉลี่ยมีสัดส่วนของคนพึ่งพาป่ามากกว่าร้อยละ

50 โดยเฉพาะเรื่องอาหาร การกำหนดพื้นที่ป่าตลอดจนคุ้มครองรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน เป็นวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นซึ่งถือปฏิบัติมานานจนเป็นที่ยอมรับกันในสังคม ชุมชนเคารพกฎกติกาในชุมชนและระหว่างชุมชน โดยมีผู้อาวุโสและผู้นำเป็นผู้พิทักษ์คุ้มครองกฎ งานวิจัยป่าชุมชนกว่าสองทศวรรษก็ยืนยันว่าชุมชนรักษาป่ามานาน ความสัมพันธ์ระหว่างป่าชุมชนกับเศรษฐกิจสังคมจากงานวิจัยหลายชิ้นสรุปตรงกันว่าชุมชนชนบทโดยเฉลี่ยมีสัดส่วนของคนพึ่งพาป่ามากกว่าร้อยละ 50 โดยเฉพาะเรื่องอาหาร สมุนไพรและผลผลิตจากป่าที่เป็นรายได้เสริม

ทีมวิจัยได้ให้ผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนประเด็นการจัดการทรัพยากรของบ้านกู่ทั้งสองส่วนที่เป็นป่าโคกและป่าพื้นที่ทุ่งนาซึ่งเห็นว่าไม่แตกต่างกันเลยในด้านแนวคิดที่ได้นำมาเป็นกรอบคิดทั้งนี้ชาวบ้านยังเห็นว่าชุดความรู้ชุดนี้สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของบ้านกู่และชาวบ้านรู้สึกว่ามันมีมากในการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองด้านอาหารและอาชีพที่ยั่งยืนซึ่งชาวบ้านได้ค่อยๆ ค่อยๆ จากเอกสารชุดความรู้ว่าจะเน้นการฟื้นฟูสภาพธรรมชาติให้สมบูรณ์และสร้างตัวชี้วัดพฤติกรรมชุมชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรทั้งน้ำและป่าดังนี้

ตารางที่ 2 กิจกรรมฟื้นฟูสภาพนิเวศและตัวชี้วัดพฤติกรรมชุมชนต่อการอนุรักษ์

กิจกรรมฟื้นฟูสภาพนิเวศ	ตัวชี้วัดพฤติกรรมชุมชนต่อการอนุรักษ์
1.กิจกรรมศึกษา สำรวจ รวบรวม	1.ด้านวัฒนธรรมความเชื่อ
2.ปลูกพืชท้องถิ่นที่สอดคล้องกับนิเวศเพิ่มทั้งจำนวนและชนิด	2.เกิดกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์ อาหาร อาชีพ สมุนไพร
3.พัฒนาเป็นสื่อการเรียนรู้ทางธรรมชาติชุมชน	3.การอนุรักษ์ เขตหวงห้าม เขตฟื้นฟู เขตใช้สอย
4.จัดตั้งศูนย์ศึกษาธรรมชาติในเขตป่าและจัดทำแผนที่ศึกษาธรรมชาติ	เขตศึกษาธรรมชาติ ฯลฯ
	4.มีกิจกรรมต่อเนื่อง จัดพิธีไหว้ป่า มีการตรวจป่า แนวป้องกัน แหล่งเรียนรู้พืชสัตว์ที่สำคัญ

การนำแนวคิดทฤษฎีเรื่องป่าชุมชนมาใช้เป็นกรอบเพื่อพัฒนาและค้นหาแนวทางการพึ่งพาตนเองของชาวบ้านกู่ทั้งด้านอาหารและอาชีพจะใช้ในลักษณะการบูรณาการกับกิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการอยู่แล้วเป็นหลักด้วยการสร้างจิตสำนึกต่อสาธารณะ การจัดการพื้นที่แนวเขตให้ชัดเจน การปรับรูปแบบเกษตรกรรมเดิมมาเป็นเกษตรกรรมอินทรีย์ การใช้รูปแบบวนเกษตรในพื้นที่ชาวบ้านที่มีที่ดินติดต่อกับเขตป่า การเสนอความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในขณะเดียวกันชาวบ้านยังคงมีการพัฒนาด้านเศรษฐกิจชุมชนสังคมและการเมืองท้องถิ่นไปด้วยอย่างผสมผสาน

4. แนวคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

4.1 ความหมายการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นงานวิจัยแนวใหม่ที่เน้นให้คนในชุมชนได้คิดทบทวน สถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผนหาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงต่อไป กล่าวคืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นงานวิจัยที่เน้นให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยตั้งแต่เริ่มคิด ตั้งคำถาม การวางแผนและการค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบ เป็นรูปธรรมโดยการเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง ซึ่งทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความแข็งแกร่งขึ้นในการแก้ปัญหาของตนเองและสามารถใช้กระบวนการในการแก้ไขปัญหาอื่นๆในท้องถิ่นโดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุผล

4.2 ขั้นตอนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

กาญจนา แก้วเทพ (2552) ในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะต้องคำนึงตามขั้นตอนในการเคลื่อนกระบวนการทำงานอย่างกว้างๆประมาณ 3 ระยะดังนี้

ระยะที่ 1 การเตรียมการเป็นการเตรียมชุมชน ถ้าเป็นนักวิจัยจากภายนอกก็ถือว่าเป็นขั้นตอนการเข้าสู่ชุมชน เริ่มตั้งแต่การคัดเลือกชุมชน กลุ่มเป้าหมาย ประเด็นปัญหาที่จะทำการวิจัย เป็นการหาโจทย์วิจัยรวมถึงการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ในหมู่บ้านทุกกลุ่มเพราะเวลาปฏิบัติการวิจัยจะได้ครอบคลุมทั่วไปไม่ใช่เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น จึงจะทำให้งานประสบผลสำเร็จได้

ระยะที่ 2 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยเป็นขั้นตอนของการเก็บข้อมูล ไม่ว่าจะเป็นด้านเอกสาร การศึกษาบริบทชุมชน และการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนอย่างเป็นระบบเพื่อพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ ของวิธีการ ทิศทางที่จะนำมาสู่การแก้ปัญหาได้ โดยดูที่ทุนเดิมของชุมชน ทั้งในส่วนของบทเรียน ประสบการณ์ที่ผ่านมา ความรู้ภูมิปัญญาคนในท้องถิ่นของตนเองเพื่อนำมากำหนดเป็นแผนงานในการเคลื่อนงานวิจัยรวมทั้งการบริหารจัดการ ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดผู้รับผิดชอบระยะเวลา งบประมาณที่ใช้ ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยซึ่งเน้นการทำงานของคนทุกฝ่ายโดยมีชุมชนเป็นหลักแล้วจึงนำแผนนั้นมาสู่การปฏิบัติ ซึ่งต้องมีการทดลองปฏิบัติก่อนจึงจะได้ข้อสรุป ในระหว่างการดำเนินการก็จะมีการประเมินผลทุกขั้นตอนโดยการประชุมสรุปงานเป็นระยะ

ระยะที่ 3 ขั้นของการสรุปผลและขั้นของการเขียนงานวิจัย ถ้ามีการเก็บข้อมูลทุกอย่างอย่างเป็นระบบ มีระเบียบ มีการสรุปการประชุมทุกครั้ง มีการบันทึกอย่างต่อเนื่องก็จะทำให้การเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์ได้อย่างง่ายดาย

5. แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผลรวมถึงความจำเป็นที่ต้องมีระบบคุ้มกันในตัวที่ดี พอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัย ความรอบรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆมาใช้ในการวางแผน และดำเนินการทุกขั้นตอนและขณะเดียวกันต้องเสริมสร้างฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะ เจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจทุกระดับให้มีจิตสำนึกคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความพากเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ซึ่งวิถีชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่จะผูกพันกับการเกษตรที่อิงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ พื้นที่ใดเป็นที่ราบ ก็จะทำนา ปลูกข้าว ปลูกผักหรือทำสวนผลไม้ พื้นที่ที่อยู่ใกล้บริเวณแหล่งน้ำก็จะประกอบอาชีพ ประมง จับสัตว์น้ำ ด้วยวิถีการดำเนินชีวิตเช่นนี้ ทำให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมเรื่องเล่าและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร สังคมไทยจึงเป็นสังคมที่ดำรงอยู่ด้วยวิถีวัฒนธรรมการเกษตรกรรม เมื่อเศรษฐกิจกระแสหลักเข้ามาทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยเปลี่ยนไปจากวิถีของเกษตรกรรมไป เป็นวิถีอุตสาหกรรม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก่อให้เกิดผลกระทบ 2 ประการคือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อม อาชีพเกษตรกรรมที่อิงกับสภาพแวดล้อมของคนไทยจึงสั่นคลอน หลายชุมชนไม่สามารถยืนหยัดอยู่ได้ชุมชนเกิดล่มสลาย ในขณะที่บางชุมชนสามารถ“ตั้งหลักคิด”หาความรู้เพิ่มเติมและสามารถที่จะเลือกอาชีพเหมาะสมกับวิถีวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมใหม่นี้ได้ ในวันนี้คนไทยได้น้อมนำแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวันด้วยการยึดหลักคิด 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ซึ่งก็คือการดำเนินชีวิตด้วยทางสายกลาง ประกอบไปด้วย 3 ห่วงคือความพอประมาณ ความมีเหตุผลและการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว โดยมีเงื่อนไข 2 ประการคือ การใช้ความรู้และคุณธรรมควบคู่ไปพร้อมๆกัน

ขั้นตอนการดำเนินงานของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยสำนักงานประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริได้รวบรวมเป็นความรู้ไว้ว่า ในขณะที่ยังก่อนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะมีพระราชดำริโครงการใด โครงการหนึ่งพระองค์จะทรงศึกษาข้อมูลอย่างละเอียดทุกครั้งที่ในการจัดวางแผนโครงการ ซึ่งพอจะกล่าวไว้เป็นขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาข้อมูล ก่อนจะเสด็จพระราชดำเนินพื้นที่ใดๆจะทรงศึกษาข้อมูลจากเอกสารและแผนที่ต่างๆที่มีอยู่เพื่อให้ทราบถึงสภาพในท้องถิ่นนั้นๆอย่างละเอียดก่อนเสมอ

ขั้นตอนที่ 2 การหาข้อมูลในพื้นที่ เมื่อเสด็จถึงพื้นที่นั้นจะทรงหาข้อมูลรายละเอียดเพิ่มเติมอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงและข้อมูลล่าสุด อาทิเช่น 1).ทรงสอบถามการประกอบอาชีพ สภาพหมู่บ้าน ภูมิประเทศ ดิน ฟ้า อากาศ และน้ำ 2).ทรงสำรวจพื้นที่ เสด็จทอดพระเนตรพื้นที่จริงที่คาดว่าจะควรจะดำเนินการพัฒนาได้ 3).ทรงสอบถามเจ้าหน้าที่ถึงความเหมาะสม ความเป็นไปได้อีกครั้งหนึ่ง พร้อมทั้งคำนวณวิเคราะห์ทันที ด้วยว่าเมื่อดำเนินการแล้วจะได้ประโยชน์อย่างไรและคุ้มค่ากับการลงทุนหรือไม่เพียงไร จึงพระราชทานพระราชดำริให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องไปพิจารณาในชั้นรายละเอียดตามขั้นตอนต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 การศึกษาข้อมูลและการจัดทำโครงการ อย่างไรก็ตามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำริอยู่เสมอว่า พระราชดำริของพระองค์เป็นเพียงข้อเสนอแนะเท่านั้น เมื่อรัฐบาลได้ทราบแล้วควรนำไปวิเคราะห์หากลั่นกรองตามหลักวิชาการก่อน เมื่อมีความเป็นไปได้และมีประโยชน์คุ้มค่าและเห็นควรทำเป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาตัดสินใจเองและถ้าพิจารณาว่าไม่เหมาะสมก็สามารถล้มเลิกได้

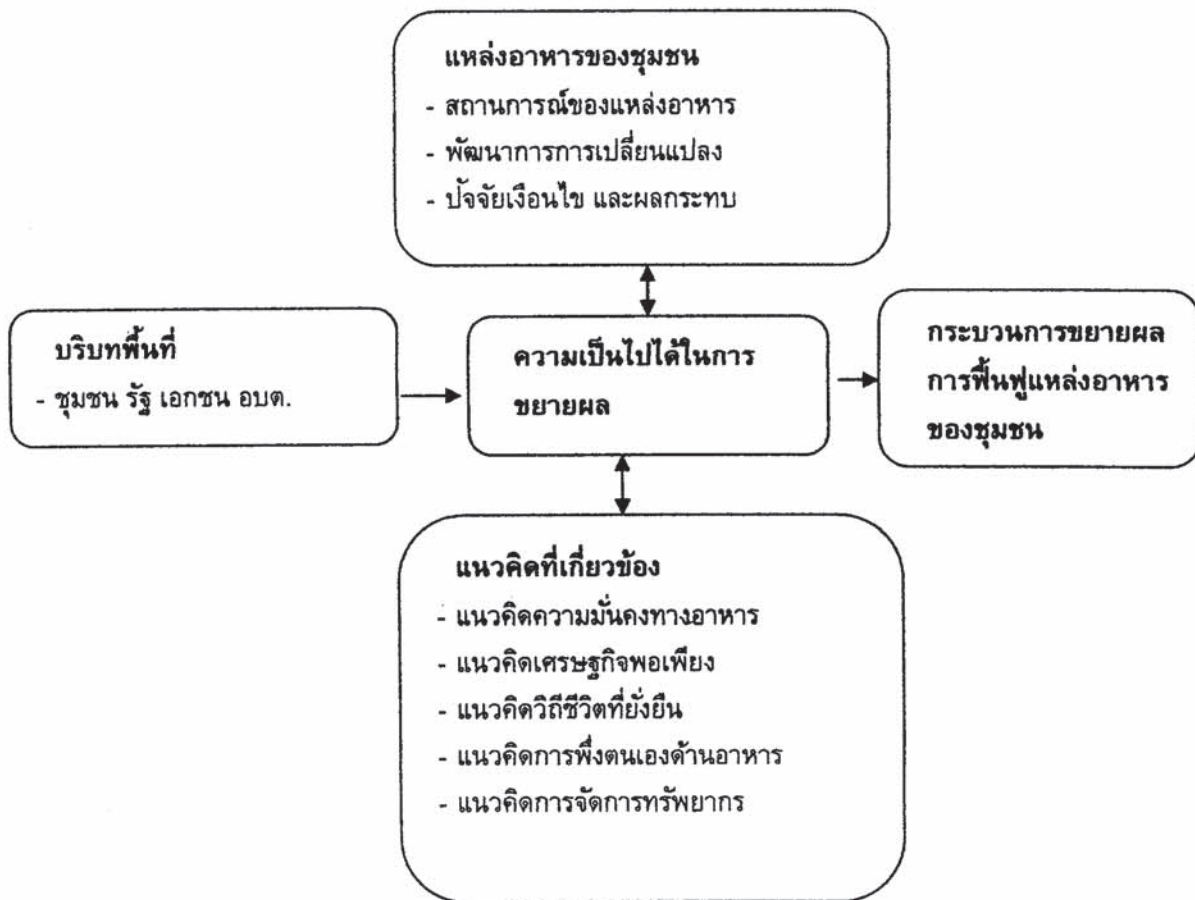
ขั้นตอนที่ 4 การดำเนินงานตามโครงการ เมื่อโครงการผ่านลำดับขั้นตอนจนถึงการอนุมัติโครงการและงบประมาณแล้ว หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะดำเนินการปฏิบัติงานทันทีโดยมีสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ(สำนักงาน กปร.)เป็นหน่วยงานกลางในการประสานงานและประสานแผนต่างๆ ให้แต่ละหน่วยงานได้ดำเนินการสนับสนุนสอดคล้องกัน และ/หรืออาจจัดตั้งองค์กรกลางที่ประกอบด้วยแต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้องกันเป็นผู้ควบคุมดูแลให้การดำเนินการต่างๆเป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ

ขั้นตอนที่ 5 การติดตามผลงาน แม้ว่าหน่วยงานที่ตั้งขึ้นมาจะทำหน้าที่นี้ก็ตาม แต่ที่สำคัญคือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราชดำเนินกลับไปโครงการนั้นด้วยทุกครั้งที่มีโอกาส เพื่อทอดพระเนตรความก้าวหน้าและติดตามผลงานต่างๆให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ในกรณีเกิดมีปัญหาอุปสรรคต่างๆจะทรงชี้แนะแนวทางแก้ไขปัญหานั้นให้สำเร็จลุล่วงไป

ทีมวิจัยเห็นว่าการอัญเชิญปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรณีศึกษาขั้นตอนการดำเนินงานของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้มาวางเป็นกรอบแนวทางการดำเนินงานตามกระบวนการวิจัยและนำมาเป็นประเด็นเนื้อหาความรู้ในเวทีประชุมเป็นเรื่องที่สอดคล้องเหมาะสมอย่างยิ่งกับหมู่บ้านที่มีปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากมา 18 ปีและชาวบ้านจะสามารถนำเอาความรู้ในหลักการที่ได้จากการเข้าร่วมในเวทีประชุมไปปรับใช้ได้เหมาะสมและทันกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ สำหรับบริบทในมิติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชาวบ้านนั้นทีมวิจัยพบว่าเป็นหมู่บ้านที่ขาดความกระตือรือร้นในการรวมกลุ่ม ขาดการปรึกษาหารือการหาทางออกของปัญหาร่วมกันที่เป็นระบบระเบียบอันเป็นเหตุผลมาจากการสูญเสียทรัพยากรและกำลังใจ

จากปัญหาน้ำท่วมที่รุนแรงขึ้นทุกปี ทั้งนี้การช่วยเหลือจากภาครัฐการก็ไม่มีการช่วยเหลือที่จริงจัง
อย่างต่อเนื่องและไม่เป็นไปตามความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้านจึงทำให้ชาวบ้านขาดความมั่นใจ
ต่อการแก้ไขสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น การนำหลักคิด 3 ห่วง 2 เงื่อนไขตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจ
พอเพียงมาวางเป็นกรอบแผนการดำเนินชีวิตของชาวบ้านจึงเป็นการเริ่มต้นที่ถูกต้องที่จะนำพา
หมู่บ้านไปสู่ชุมชนที่มีการพึ่งตนเองได้

6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ 2 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การดำเนินงานของโครงการวิจัยกระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชนตำบลคู่อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคามมหาสารคาม ใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยได้ประยุกต์วิธีการวิจัยที่หลากหลายทั้งเอกสาร และการศึกษาภาคสนาม การสัมภาษณ์ การประชุม การสนทนากลุ่มย่อย ซึ่งมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ระเบียบวิธีวิจัย
2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล
3. ขั้นตอนการดำเนินงาน
4. วิธีการดำเนินงาน

1. ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชาวบ้านกลุ่มเป้าหมายหลักในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การพัฒนาโครงการ การค้นหาปัญหาของชุมชน การกำหนดกลุ่มเป้าหมาย การกำหนดกรอบเนื้อหาและออกแบบเครื่องมือการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล รวมทั้งการออกแบบปฏิบัติการทดลอง การสรุปผลการทดลอง และการนำเสนอผลการทดลอง ตั้งแต่ร่วมคิดจนถึงร่วมรับผลประโยชน์โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือ การสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนตำบลคู่อำเภอยางสีสุราช ด้วยการฟื้นฟูแหล่งอาหารของตำบล โดยการใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น สร้างการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลง โดยมีทีมวิจัยหลักเป็นขับเคลื่อนการดำเนินการในพื้นที่ เน้นการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายหลัก กว่า 300 ครอบครัวใน 7 หมู่บ้านเป้าหมาย การบวนการดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 2 ระยะ ในช่วงแรกของการดำเนินการนั้น เป็นการเก็บข้อมูลเชิงลึกทั้งเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ พร้อมกับมีกระบวนการตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ของข้อมูลโดยชุมชน การวิเคราะห์ข้อมูลในชุมชนเชื่อมกับความรู้จากนอกชุมชน ส่วนระยะที่สองของการดำเนินการ เป็นการปฏิบัติการทดลอง สรุปผล นำเสนอและเผยแพร่ผลการวิจัยในระดับชุมชน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ Time line (เส้นเวลา) ใช้ในการเก็บวิเคราะห์ข้อมูล พัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนในมิติของการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ แผนที่เดินดินและแบบสำรวจสภาพพื้นที่ ใช้ภาพถ่ายทางอากาศในการศึกษาลักษณะและสภาพของพื้นที่ การใช้ผังวงจรการผลิต เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบ ศักยภาพและปัญหาเชิงกายภาพของพื้นที่ การสนทนากลุ่มย่อย แบบสัมภาษณ์เชิงลึก การเก็บข้อมูลเชิงลึกจากกรณีศึกษา การศึกษาดูงานนอกพื้นที่รวมทั้งการค้นคว้างานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

เครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้การวิเคราะห์โดยการหาค่าเฉลี่ย ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การอุปนัยวิเคราะห์และการวิเคราะห์เชื่อมโยง สาเหตุ ปัจจัยในและนอกชุมชน ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ผลกระทบของปรากฏการณ์ และแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคต พร้อมกับการถอดบทเรียนหลังเสร็จสิ้นการทำกิจกรรมทุกกิจกรรม

ความรู้ที่ใช้ในการวิเคราะห์ มาจากความรู้จากการเก็บข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ 1 2 และ3 รวมกับความรู้และปรากฏการณ์ภายนอกชุมชน โดยการเชิญผู้รู้จากนอกชุมชนเข้าร่วมในการวิเคราะห์แนวทางปฏิบัติการด้วย

กลุ่มเป้าหมายในการวิเคราะห์ข้อมูล เน้นกลุ่มเป้าหมายหลัก เสริมด้วยกลุ่มเป้าหมายรอง ชาวบ้านที่สนใจทั่วไป รวมถึง ตัวแทนจาก อบต. และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3. ขั้นตอนการดำเนินงาน ระยะที่ 1 (7 เดือน)

1. ประชุมทีมวิจัย ประจำเดือน อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง
2. อบรม แนวคิดกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น การแตกกรอบเนื้อหา การออกแบบเครื่องมือ และการบริหารจัดการโครงการ
3. ประชุมกลุ่มเป้าหมาย เพื่อร่วมแตกกรอบเนื้อหา ออกแบบเครื่องมือ กำหนดบทบาทหน้าที่
4. จัดการประชุมชี้แจง โครงการวิจัยต่อชุมชน เกี่ยวกับโครงการวิจัย ค้นหากลุ่มเป้าหมาย และชี้แจง เพิ่มเติมกรอบและเครื่องมือในการเก็บข้อมูล
5. เก็บรวบรวมข้อมูล ดังต่อไปนี้
 - 1) ศึกษาแนวคิดจากเอกสารทุติยภูมิ

- 2) พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของแหล่งอาหาร โดยการสนทนากลุ่มย่อยและใช้ time line เป็นเครื่องมือ
 - 3) ข้อมูลเชิงกายภาพของสภาพ ลักษณะพื้นที่ โดยการสำรวจ แผนที่ทรัพยากร ภาพถ่ายดาว
 - 4) สาเหตุและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลง การสนทนากลุ่มย่อย และการวิเคราะห์ประกอบข้อมูลเชิงกายภาพ
 - 5) ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงและทิศทางในอนาคต โดยการใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึกกรณีศึกษา
 - 6) ความรู้ ศักยภาพของชุมชน รวมถึงปัจจัยเอื้อต่างๆ ต่อสร้างขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหาร โดยการสนทนากลุ่มย่อย การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้รู้เพื่อถอดชุดความรู้และประสบการณ์ การศึกษาดูงาน การศึกษาจากเอกสาร และการวิเคราะห์ปัจจัยเอื้อทั้งจากภายในและภายนอก
6. ทำการวิเคราะห์ข้อมูล
- 1) ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้วิธีหาค่าเฉลี่ย ร้อยละ
 - 2) ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา
 - 3) นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เชื่อมโยงและอุปนัย
 - 4) วิเคราะห์แนวทางปฏิบัติการด้วย Swot analysis
 - 5) กำหนดแนวทางปฏิบัติการทดลอง วางแผน การทดลอง เบื้องต้น
7. จัดเวทีเพื่อคืนข้อมูลสู่ชุมชนให้ชาวบ้านพัฒนาการเปลี่ยนแปลงทั้งในอดีต ปัจจุบัน ตลอดจนปัญหาและสาเหตุ แลกเปลี่ยนความรู้ แสดงความคิดเห็น ปรับรูปแบบเพื่อการทดลองให้เหมาะสม
8. จัดทำรายงานโครงการระยะที่ 1

วิธีการดำเนินงาน

1. อบรม แนวคิดกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น การแตกกรอบเนื้อหา การออกแบบเครื่องมือ และการบริหารจัดการโครงการ ในวันที่ 25-28 มีนาคม 2555 ณ ศูนย์ศึกษานิเวศชุมชนกุศร่ง มีทีมวิจัยจากโครงการเข้าร่วมจำนวน 8 คน เป็นการอบรมร่วมกับทีมวิจัยอื่นๆ
2. จัดประชุมทีมวิจัย เพื่อแลกเปลี่ยนการทำงานและเพื่อวางแผนการดำเนินงานและติดตามงานทีมวิจัย 16 คน ที่ปรึกษา 2 คน รวม 22 คน วิธีการประสานสถานที่ประสานผู้เข้าร่วม ผลที่

เกิดขึ้นดำเนินการสรุปผลทีมวิจัยและผู้เกี่ยวข้องได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการทำงานและวางแผนการดำเนินงาน

3. แลกกรอบเนื้อหา ออกแบบเครื่องมือ กำหนดบทบาทหน้าที่ มีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนเนื้อหา ในการศึกษาโครงการวิจัย และออกแบบเครื่องมือในการเก็บข้อมูลงานวิจัย ตลอดจนกำหนดบทบาทหน้าที่ มีทีมวิจัยเข้าร่วม 16 คน ที่ปรึกษา 2 คน โหนด 2 คน รวม 24 คน วิธีการประชุม เตรียมกระบวนการ เตรียมเนื้อหา ประสานงาน ดำเนินการ สรุปผล ดำเนินงานเมื่อวันที่ 25 มิถุนายน ตุลาคม 2555 ผลจากการดำเนินงานทำให้ทีมวิจัยได้เข้าใจกรอบเนื้อหา ทราบเครื่องมือ และรู้บทบาทหน้าที่ในการดำเนินงานร่วมกัน

4. จัดประชุมชี้แจงทำความเข้าใจโครงการแก่ชาวบ้าน มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจโครงการให้กับกลุ่มเป้าหมาย กลุ่มเป้าหมายทีมวิจัย 5 คน หมู่บ้านเป้าหมาย 5 หมู่บ้าน ที่ปรึกษา 2 คน เจ้าหน้าที่โหนด วิธีการดำเนินงานประสานสถานที่ ประสานผู้เข้าร่วมดำเนินการ สรุปผล ดำเนินงานเมื่อวันที่ 7 มกราคม 2556 ผลการดำเนินงานเกิดความเข้าใจในกระบวนการทำวิจัยและให้ความร่วมมือ

5. เก็บข้อมูลตามกรอบที่กำหนด มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์การศึกษา กลุ่มเป้าหมายทีมวิจัย 16 คน พื้นที่เป้าหมายหมู่บ้านละ 10 – 20 คน วิธีการทีมวิจัยแบ่งหัวข้อประเด็นการเก็บข้อมูล แบ่งบทบาทการเก็บข้อมูล ดำเนินการในช่วงเดือนมกราคม – กุมภาพันธ์ 2556 ผลจากการดำเนินงานได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การศึกษาคอบสมบูรณ์ โดยมีกิจกรรมย่อยภายใต้กระบวนการดังนี้

- ทบทวนเอกสารและแนวคิด มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดที่เกี่ยวข้อง และเพื่อศึกษาแนวทางในการดำเนินโครงการ กลุ่มเป้าหมายทีมวิจัยแต่ละหมู่บ้าน วิธีการทีมวิจัยแบ่งประเด็นกัน ทบทวนเอกสาร ดำเนินการเมื่อเดือนมกราคม – กุมภาพันธ์ 2556 ผลการดำเนินงานได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดการความมั่นคงทางอาหารได้ทราบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

- การสนทนากลุ่มย่อยเกี่ยวกับ พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของแหล่งอาหาร มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ประวัติศาสตร์แนวคิดการต่อสู้ของชุมชน กลุ่มเป้าหมายทีมวิจัย 16 คน กลุ่มเป้าหมายหมู่บ้านละ 7-10 คน ที่ปรึกษา 3 คน เจ้าหน้าที่โหนด วิธีการดำเนินงานประชุมเตรียมกระบวนการ เตรียมเนื้อหา ประสานงาน ดำเนินการ สรุปผล สรุป

บทเรียนการทำงาน ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ 2556 ผลการดำเนินงานได้ทราบพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

- สำรวจข้อมูลเชิงกายภาพของสภาพของแหล่งอาหาร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพแหล่งอาหารของพื้นที่เป้าหมาย โดยเน้นแหล่งอาหารระดับตำบล และเพื่อให้ทราบสภาพของสภาพระบบนิเวศน์ของพื้นที่ และทรัพยากรพื้นที่ ผู้เข้าร่วมทีมวิจัย 16 คน กลุ่มเป้าหมาย 25 คน ที่ปรึกษา 2 คน และเจ้าหน้าที่โหนด วิธีการเดินสำรวจ ทำแผนผังทรัพยากร แผนที่ชุมชน สรุปผลและสรุปบทเรียนการทำงาน ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ 2556 ผลจากการดำเนินงานได้ทราบสภาพของแหล่งอาหาร ทราบสภาพของสภาพระบบนิเวศน์ของพื้นที่ และทรัพยากรพื้นที่

- สนทนากลุ่มย่อย สาเหตุและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลง มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ การเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิต การเปลี่ยนแปลงด้านระบบการผลิตของชุมชน การเปลี่ยนแปลงด้านการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชน ผู้เข้าร่วมทีมวิจัย 16 คน ที่ปรึกษา และเจ้าหน้าที่โหนด วิธีการประชุมออกแบบสัมภาษณ์ เตรียมแบบสอบถาม ดำเนินการสรุปผล สรุปบทเรียนการทำงาน ผลการดำเนินงานได้ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ การเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิต การเปลี่ยนแปลงด้านระบบการผลิตของชุมชนการเปลี่ยนแปลงด้านการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชน

- สอบถามผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงและทิศทางในอนาคต มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับการพึ่งตนเองด้านอาหารการสำรองอาหาร การกระจายอาหาร และผลกระทบจากสถานการณ์ปัจจุบัน ผู้เข้าร่วมทีมวิจัย 9 คน วิธีการประชุมออกแบบสอบถาม ดำเนินการ สรุปผล ดำเนินการเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ - มีนาคม 2556 ผลการดำเนินงานได้ข้อมูลการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชน และผลกระทบในเชิงปริมาณ

- สัมภาษณ์เชิงลึกกรณีศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบด้านความมั่นคงทางอาหารในรายกรณีศึกษา กลุ่มเป้าหมายทีมวิจัย 5 คน นักพัฒนา 4 คน วิธีการประชุมเตรียมการนัดหมาย ดำเนินการ สรุปบทเรียนและข้อมูล ดำเนินการเมื่อเดือนกรกฎาคม - มีนาคม 2556 ผลการดำเนินงานได้ข้อมูล และบทเรียนจากผลกระทบที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร

- สนทนากลุ่มย่อยความรู้ ศักยภาพของชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาศักยภาพของชุมชนที่มีผลต่อการพึ่งตนเองด้านอาหาร กลุ่มเป้าหมายทีมวิจัย 16 คน ที่ปรึกษา และเจ้าหน้าที่

โหนด วิธีการประสานผู้เกี่ยวข้องดำเนินการสรุปผล ผลการดำเนินงานได้ชุดความรู้ศักยภาพชุมชนที่มีผลต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหาร

- สอบถามความต้องการบริโภค มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความต้องการบริโภคของกลุ่มเป้าหมาย ผู้เข้าร่วมทีมวิจัย 16 คน ที่ปรึกษา 2 คน และเจ้าหน้าที่โหนด วิธีการประชุมเตรียมกระบวนการ เตรียมเนื้อหา เตรียมเครื่องมือ ประสานงาน ดำเนินการ สรุปผล สรุปบทเรียนการทำงาน ดำเนินการเมื่อเดือนมีนาคม 2556 ผลการดำเนินงานได้ทราบความต้องการการบริโภคอาหาร

6. ศึกษาฐาน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการสำรองอาหารของคนบนพื้นที่สูงการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรอาหารและการสำรองอาหารของคนชนบทที่สูง ผู้เข้าร่วมทีมวิจัย 15 คน กลุ่มเป้าหมาย 50 คน ที่ปรึกษา 2 คน เจ้าหน้าที่โหนด วิธีการประชุมเตรียมกระบวนการ เตรียมเนื้อหา เตรียมเครื่องมือ ประสานงาน ดำเนินการ สรุปผล สรุปบทเรียนการทำงาน ดำเนินการเมื่อเดือนเมษายน 2556 ผลการดำเนินงานได้ทราบระบบการสำรองอาหารของชุมชนอื่น และทราบสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงฐานทรัพยากรอาหารของคนบนที่สูง

7. ประชุมการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลเชิงปริมาณจากการศึกษาข้อมูลโครงการวิจัย ผู้เข้าร่วมประกอบด้วยทีมวิจัย 16 คน กลุ่มเป้าหมาย 50 คน ที่ปรึกษา 3 คน และเจ้าหน้าที่โหนด วิธีการประชุมเตรียมกระบวนการ เตรียมเนื้อหา เตรียมเครื่องมือ ประสานงาน ดำเนินการ สรุปผล สรุปบทเรียนการทำงาน ดำเนินการเมื่อเดือนเมษายน 2556 ผลจากการดำเนินงานได้วิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลเชิงปริมาณจากการศึกษาข้อมูลโครงการวิจัย เพื่อให้ทราบแนวทางดำเนินการต่อ และได้ทราบผลการศึกษาเบื้องต้น

- ประชุมการวิเคราะห์ข้อมูล เชิงปริมาณ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากการศึกษาข้อมูลโครงการวิจัย ผู้เข้าร่วมทีมวิจัย 16 คน กลุ่มเป้าหมาย 50 คน ที่ปรึกษา 3 คน และเจ้าหน้าที่โหนด วิธีการประชุมเตรียมกระบวนการ เตรียมเนื้อหา ประสานงาน ดำเนินการ สรุปผล สรุปบทเรียนการทำงาน ดำเนินการเมื่อเดือนพฤษภาคม 2556 ผลจากการดำเนินงานได้วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากการศึกษาข้อมูลโครงการวิจัย

8. นำเสนอผลการวิจัย และจัดทำรายงานโครงการระยะที่ 1 มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอผลการดำเนินงานระยะที่ 1 ต่อแหล่งทุน กลุ่มเป้าหมายทีมวิจัย 16 คน กลุ่มเป้าหมาย 40 คน ที่ปรึกษา 2 คน และเจ้าหน้าที่โหนด วิธีการนำเสนอผล ให้ข้อเสนอแนะปรับแก้ เขียนรายงานจัดทำรูปเล่ม เสนอต่อโหนดและสกว. พฤษภาคม 2556 ผลการดำเนินงานได้รายงานความก้าวหน้า อย่างน้อย 5 เล่ม

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การดำเนินงานของโครงการวิจัยกระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชนตำบลบ้านกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ระยะที่ 1 ใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยได้ประยุกต์วิธีการ เครื่องมือวิจัยที่หลากหลายทั้งเอกสาร การศึกษาภาคสนาม การสัมภาษณ์ การประชุม การสนทนากลุ่มย่อย เนื่องจากการดำเนินงานอยู่ในระยะที่ 1 ทีมวิจัยนำเสนอผลการศึกษาบริบทชุมชน และผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. บริบทของตำบล

2. สถานการณ์ของแหล่งอาหารของหมู่บ้านเป้าหมายทั้งในระดับครอบครัว และระดับชุมชน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

3. สาเหตุ ปัจจัยและผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของฐานอาหารของตำบลบ้านกู่

4. ศักยภาพ องค์ความรู้และภูมิปัญญาในชุมชนที่มีความเหมาะสมต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหาร

5. กระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชนตำบลบ้านกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

1. บริบทของตำบล

ตำบลบ้านกู่มี 9 หมู่บ้าน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม มีระยะทางห่างจากอำเภอยางสีสุราช ประมาณ 8 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดมหาสารคาม ประมาณ 80 กิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลุ่มและที่ดอนเล็กน้อยมีเนื้อที่ประมาณ 16,250 ไร่ หรือ ประมาณ 26 ตารางกิโลเมตร

- ที่ตั้งและภูมิประเทศ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	บ้านคอนคู ตำบลห้วยดง อำเภอนาดูน
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านโนนจาน ตำบลคงเมือง อำเภอยางสีสุราช
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านห้วยดง ตำบลห้วยดง อำเภอนาดูน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านหนองหนอง ตำบลยางสีสุราช อำเภอยางสีสุราช

- สภาพด้านเศรษฐกิจ

ประชากรส่วนมากประกอบอาชีพหลักคือ เกษตรกร (ทำนา) ร้อยละ 94 ของจำนวนประชากร ซึ่งอาศัยน้ำฝนเป็นหลักและมีอาชีพเสริมคือ เลี้ยงสัตว์ ทอผ้าไหม และเจียรไนพลอย

- ประชากร

มีทั้งหมด 9 หมู่บ้าน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 910 ครอบครัวย มีประชากร รวมทั้งหมด 4,258 คน

การศึกษาข้อมูลบริบทของพื้นที่เพื่อนำมาประกอบการวิเคราะห์ เพื่อนำไปสู่การขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชน ทีมวิจัยจึงแยกนำเสนอให้เห็นเป็นรายชุมชนตามประเด็น คือ ประวัติความเป็นมาชุมชน ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ ด้านการศึกษา ด้านสาธารณสุข สภาพทางเศรษฐกิจ ด้านศาสนา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีรายละเอียดแต่ละชุมชนดังนี้

บ้านโนนรัง หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

ประวัติความเป็นมาชุมชน

บ้านโนนรังหมู่ 2 ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 11 เดือนมีนาคม 2454 โดยคน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 อพยพมาจากบ้านหนองซำ มีนายแก้ว วงษ์นอก นายนน พิลาลี นายลุน เกี่ยมแสนเมือง นาย บา ปิจัยโก นายอ้าย คุณวงศ์ นายเป็ด อันทะเดช นายโพธิ สอนวงษ์แก้ว นายสี ห่านคำวงษ์ กลุ่มที่ 2 นายชนด์ นายโจ นายบุญ เชื้อนิจ นายแก้ว ก็นบูรณ นายพุมมี นายอุตทา ก็นบูรณ อพยพมาจากบ้านหัวดง ที่ได้ชื่อว่าบ้านโนนรังนั้น เพราะพื้นที่ตรงนี้เป็นโนน เต็มไปด้วยป่าร้างน้อยใหญ่ขึ้นเต็มพื้นที่ คนสองกลุ่มนี้จึงหักร้างถางพง และตั้งบ้านเรือนขึ้นตาม วัน เดือน ปี ดังกล่าวข้างต้น

รายชื่อผู้นำตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นายราช เสนา เป็นผู้ใหญ่บ้าน บ้านกุ่ม อยู่ต่อมาวันที่ 8 เดือน เมษายน พ.ศ 2460 ทางกรจึงแต่งตั้ง นายปา ว้ลตะคา ขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านโนนรัง หมู่ที่ 20 ตำบลคงบัง วันที่ 2 ธันวาคม 2470 นายปา ว้ลตะคา ได้ลาออกจากการเป็นผู้ใหญ่บ้าน วันที่ 27 ธันวาคม 2472 ทางกรจึงได้แต่งตั้งนายอุตทา ก็นบูรณ ขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้าน เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2491 จนเกษียณอายุราชการ ทางกรจึงแต่งตั้งนายบุญศรี มะลิลา ขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้าน เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2491 วันที่ 20 ธันวาคม 2492 นายบุญศรี มะลิลา ได้ลาออกจากการเป็นทางกรจึงได้แต่งตั้ง นายแก่น ลาตรินทร์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2492 และต่อมา

ทางราชการได้เปลี่ยนเขตการปกครองบ้านโนนรังหมู่ที่ 11 ตำบลคงบัง อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย มาเป็นบ้านโนนรังหมู่ 2 ตำบลบ้านกู่ เมื่อปี พ.ศ. 2505 วันที่ 15 พฤษภาคม 2515 นายแก่น ลาทรินทร์ ได้รับคัดเลือกให้เป็นกำนันตำบลบ้านกู่ จนเกษียณอายุราชการ วันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2526 นายบุญเหลือ อันทะโคตร ได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน และถึงแก่กรรมก่อนเกษียณอายุราชการ นายจรัส ผาพงษา ได้รับคัดเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2533 และต่อมากำนันตำบลบ้านกู่ เกษียณอายุราชการ นายจรัสได้รับคัดเลือกให้เป็นกำนันแทนตำแหน่งที่ว่าง ในวันที่ 9 กรกฎาคม 2536 และนายจรัส ผาพงษา ก็ได้เกษียณอายุราชการ นายบุญสม ทันบุญมา ได้รับคัดเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน บ้านโนนรังหมู่ 2 จนถึงปัจจุบัน

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่

บ้านโนนรัง หมู่ 2 มีพื้นที่เป็นโนน มีพื้นที่ทั้งหมด 2,016 ไร่ มีประชากรรวม 120 ครัวเรือน มีประชากร 491 คน ชาย 243 คน หญิง 248 คน โดยมีอาณาเขตติดต่อกับนี้

ทิศเหนือ จดบ้านคอนคู ตำบลหัวดง ระยะทาง 1.5 กิโลเมตร

ทิศใต้ จดบ้านสว่าง ตำบลคงเมือง ระยะทาง 2 กิโลเมตร

ทิศตะวันออก จดบ้านป่าดอง หมู่ 3 ตำบลบ้านกู่ ระยะทาง 50 เมตร

ทิศตะวันตก จดบ้านกู่หมู่ 1 ตำบลบ้านกู่ ระยะทาง 0.2 กิโลเมตร

ด้านการศึกษา

ตารางที่ 3 ตารางแสดงจำนวนคนในชุมชนที่ได้รับการศึกษาแต่ละระดับ

ระดับการศึกษา	จำนวน (คน)
อนุบาล	13
ปฐมวัยมีจำนวน	18
ประถมศึกษา	28
มัธยมศึกษา	13
อุดมศึกษา	2
การศึกษานอกระบบ	2

ด้านสาธารณสุข

มีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพโนนรัง 1 แห่ง ตั้งอยู่ที่บ้านโนนรัง ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ติดกับโรงเรียนบ้านโนนรังระยะทาง 30 เมตร มีเจ้าหน้าที่ 6 คน ให้บริการ 9 หมู่บ้าน ภายในตำบล รูปแบบการใช้สวัสดิการของประชาชนในพื้นที่ ใช้บัตรสวัสดิการผู้นำ ชุมชน 4 คน ใช้บัตรประกันสุขภาพถ้วนหน้า 491 คน

สภาพทางเศรษฐกิจ

ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม มีการทำนาข้าว เป็นอาชีพหลัก อาชีพรอง เลี้ยงสัตว์ ทอผ้า ค้าขาย เจียรระโนพลอย ก่อสร้าง รับจ้างทั่วไป ข้าราชการ รายได้เฉลี่ยของประชากร 3,640,266 บาท / คน / ปี (ข้อมูล จปฐ.) การประกอบอาชีพแยกได้ดังนี้

ตารางที่ 4 ตารางแสดงจำนวนคนในชุมชนที่ประกอบอาชีพแต่ละประเภท

ประเภทอาชีพ	จำนวนครัวเรือน
ทำนา	120
เลี้ยงสัตว์	53
ค้าขาย	7
อุตสาหกรรมในครัวเรือน	5
ช่าง	4
ข้าราชการ	6
รับจ้างหรือบริการ	10
รวม	205

กลุ่ม/ องค์กร/ กองทุนด้านอาชีพ กองทุนหมู่บ้านมีเงินทุน 2,000,000 บาท มีกรรมการ 9 คน สมาชิก 95 คน โครงการแก้ไขปัญหาคาความยากจน (กข.คจ.) มีกรรมการ 9 คน มีสมาชิก 47 คน มีเงินทุน 280,000 บาท รายได้เฉลี่ยระดับครัวเรือน รายได้เฉลี่ย 57,101 บาทต่อ/คนต่อปี รายจ่ายเฉลี่ย 36,287 บาทต่อ/คนต่อปี

การประกอบอาชีพเสริมของคนในชุมชน เลี้ยงวัว 50 ครัวเรือน จำนวน 250 ตัว เลี้ยงหมู 3 ครัวเรือน จำนวน 125 ตัว และปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ไว้กินเอง 46 ครัวเรือน

ด้านศาสนา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี

ในหมู่บ้านมีวัด ชื่อ วัดบ้านโนนรัง มีพระ 2 รูป ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา บุญประเพณีของหมู่บ้าน ประชาชนส่วนใหญ่นับศาสนาพุทธ และมีการปฏิบัติตามบุญประเพณี ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ดังนี้

เดือนอ้าย	บุญปีใหม่
เดือนยี่	บุญกุ่มข้าวใหญ่
เดือนสาม	บุญข้าวจี
เดือนสี่	บุญผะเหวด
เดือนห้า	บุญสงกรานต์
เดือนหก	บุญบั้งไฟ
เดือนเจ็ด	บุญเบิกบ้าน
เดือนแปด	บุญเข้าพรรษา
เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน
เดือนสิบ	บุญข้าวสาก
เดือนสิบเอ็ด	บุญออกพรรษา
เดือนสิบสอง	บุญกฐิน

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรน้ำ ลำโพงน้ำขาวตอนบน ยาวประมาณ 2 กิโลเมตร
ทรัพยากรป่าไม้ คอนปู่ตา พื้นที่ 2 ไร่ 2 งาน

บ้านป่าตอง หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

ประวัติความเป็นมาชุมชน

ชุมชนบ้านป่าตอง หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม อพยพมาจากบ้านหนองซำ ตำบลหัวดง อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งในอดีตขึ้นกับตำบลคงบัง อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคามแต่เนื่องจากการทำนาไม่ได้ผลและที่ทำกินมีน้อย จึงได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานมาจับจองที่ทำกินแห่งใหม่ โดยการนำของนายพิมพ์ (ไม่ทราบนามสกุล) โดยจับจองที่เป็นเนินริมหนองป้านเป็นแห่งแรก สภาพภูมิประเทศแห่งใหม่นี้มีสระน้ำล้อมรอบที่อยู่อาศัย และมีชาวบ้านมาเลาอพยพมาเพิ่ม จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “ บ้านสระอ้อมนาเลา ” มีผู้ใหญ่บ้านคนแรกคือนายสิงห์ (ไม่ทราบนามสกุล) และมาเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า บ้านป่าตอง เนื่องจากในพื้นที่ป่าธรรมชาติ มีใบตองทุกชนิด เช่นตองกล้วย ตองกุง ตองชาด เป็นต้น

ในช่วงก่อตั้งหมู่บ้านนั้นวิถีชีวิตชาวบ้านอยู่กับทุ่งนาเป็นหลักพอเสร็จจากนาก็เข้ามาในหมู่บ้าน และทำบุญประเพณีต่างๆ จนถึงประมาณเดือนหก เมื่อฝนตกก็เริ่มลงมือลงนากันอีกครั้ง ชาวบ้านสมัยนั้นจะไปนอนที่ทุ่งนาในช่วงหน้านา ทั้งช่วงปักดำและช่วงเกี่ยวข้าว ส่วนในเรื่องอาหารการกินนั้นไม่ต้องซื้อเลย เพราะสามารถหาได้ทั้งจาก นา ป่า และแหล่งน้ำ ซึ่งมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ทุก ๆ แห่ง

บ้านห้วยช้าง หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

ประวัติความเป็นมาชุมชน

บ้านห้วยช้าง ย้ายมาจากภูมิตำเนาเดิม คือ บ้านนาคุณ นาคำใหญ่ เมืองศรีภูมิ ประมาณ ปี 2390 ด้วยเหตุบ้านเดิมมีคนมามากขึ้น จึงได้ชวนกันออกมาหาทำเลที่ตั้งบ้านใหม่ แต่ใครเป็นผู้นำ และมาเท่าไร ไม่มีข้อมูล มาเจอป่าโคกที่ตั้งบ้านห้วยช้างปัจจุบันเป็นทำเลที่เหมาะสมแก่การสร้างหมู่บ้าน เพราะมีทั้งลำห้วย (ลำห้วยชัน) และหนอง (หนองคุณ) ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ก็เลยพากันตั้งหลักปักฐานสร้างหมู่บ้านขึ้นมา เมื่อก่อนป่าไม้และทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ สัตว์ป่าก็เยอะ มีฝูงช้างป่าจำนวนหนึ่งหากินแถวนี้และมากินมาเล่นกันที่หนองกลางคอง (คองปู่ตา) แล้วเกิดมีช้างป่ามาตายอยู่ที่หนองกลางคอง เหลือแต่หัวกะโหลกหัวช้างจึงตั้งว่าบ้านห้วยช้าง บ้านห้วยช้างเป็นบ้านที่เก่าแก่ ตั้งมาพร้อมๆ กับบ้านยางสีสุราช บ้านห้วยคอง บ้านคองบัง มีผู้คนอยู่กันหนาแน่น ประมาณ 200 ครัวเรือน แต่พอประมาณปี 2400 กว่า ๆ เกิดอหิวาต์เกิดขึ้นในหมู่บ้าน จึงทำให้ผู้คนแยกออกไป ตั้งเป็นหมู่บ้านอีก หลายหมู่บ้าน เช่น บ้านโนนจาน บ้านคองเมืองน้อย บ้านสว่าง บ้านหนองบัวสันตุ บางกลุ่มก็หนีไปคองป่าทาง จ. นครราชสีมา จำนวนประชากรลดลงเหลือประมาณ 40 - 50 ครัวเรือน แล้วก็ค่อยเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบันนี้

มีผู้ใหญ่บ้าน พothราบได้มีอยู่ 10 คนดังนี้

- 1 พ่อใหญ่นามวิเศษ
- 2 พ่อใหญ่เชียงศิลา
- 3 พ่อใหญ่ผม แก้วเกษเกษ
- 4 พ่อใหญ่หนู
- 5 พ่อใหญ่คำภา สร้างนานอก
- 6 พ่อใหญ่กอง พยั้งเม
- 7 พ่อใหญ่ สม แก้วกุล
- 8 พ่อใหญ่ไพโร บุญมาพิลา
- 9 นางเพ็ญจันทร์ เชื้อนิจ
- 10 นาย วิสุทธิ์ แก้วจุมพล

ที่ตั้งปัจจุบัน

ตั้งห่างจาก อ.บ.ค บ้านกู่	ระยะทาง 1500 เมตร อยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน
ตั้งอยู่ห่างจากอำเภอขามเฒ่า	ระยะทาง 7 กิโลเมตรทางทิศตะวันตกหมู่บ้าน
ตั้งอยู่ห่างจากจังหวัดมหาสารคาม	ระยะทาง 86 กิโลเมตร

อาณาเขตของหมู่บ้าน

ทิศเหนือ	จดบ้านหนองจิก หมู่ 7 ตำบลบ้านกู่ ระยะทาง 3 กิโลเมตร
ทิศตะวันออก	จดบ้านกู่น้อย หมู่ 9 ตำบลบ้านกู่ ระยะทาง 1 กิโลเมตร
ทิศใต้	จดบ้านโนนจาน หมู่ 5 ตำบลคงเมือง ระยะทาง 2 กิโลเมตร
ทิศตะวันตก	จดบ้านโคกม่วง หมู่ 8 ตำบลบ้านกู่ ระยะทาง 2 กิโลเมตร

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

บ้านหัวช้างพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง ลุ่ม ๆ ดอน ๆ สภาพดินเป็นดินร่วนปนทราย มีป่าโปร่ง และป่าละเมาะโดยทั่วไป ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา

สภาพสังคมปัจจุบัน

ประชากรในพื้นที่มี 111 หลังคา (ข้อมูล 2555) มีทั้งหมด 517 คน ชาย 276 คน หญิง 241 คน

รูปแบบของหมู่บ้าน

รูปแบบเดิม อยู่กันเป็นกระจุยเพราะประชากรน้อยต้องรวมกันอยู่ ยังไม่มีแผนผังแผนที่หมู่บ้าน

รูปแบบใหม่ อยู่กันแบบขยายออกไปอยู่ในที่ดินของใครของมันเพราะประชากรเพิ่มขึ้น และความเจริญได้เริ่มเข้ามาสู่หมู่บ้าน

เส้นทางคมนาคมติดต่อกับภายนอก

- เริ่มต้นที่ศาลาประชาคมหมู่บ้าน

ทิศเหนือ	จากบ้านหัวช้างไปบ้านหนองจิก หมู่ 7 ตำบลบ้านกู่	ระยะทาง 3 กิโลเมตร
	จากบ้านหัวช้างไปบ้านดอนคู่ ต. หัวดง	ระยะทาง 3 กิโลเมตร
ทิศตะวันออก	จากบ้านหัวช้างไปบ้านกู่น้อย หมู่ 9 ต.บ้านกู่	ระยะทาง 1 กิโลเมตร
ทิศใต้	จากบ้านหัวช้างไปบ้านโนนจาน หมู่ 5 ต. คงเมือง	ระยะทาง 2 เมตร
ทิศตะวันตก	จากบ้านหัวช้างไปบ้านโคกม่วง หมู่ 8 ต. บ้านกู่	ระยะทาง 2 เมตร

การศึกษาในชุมชน

- การศึกษาในระบบ

ปฐมวัย จำนวน 16 คน

ประถมศึกษา จำนวน 37 คน

มัธยมศึกษา จำนวน 28 คน

อุดมศึกษา จำนวน 8 คน

- การศึกษานอกระบบ

การศึกษาตามอัธยาศัย จำนวน 7 คน

ศึกษาผ่านกิจกรรม จำนวน 9 คน

การทำปฎิหมักชีวภาพ จำนวน 4 คน

การทำงาน จำนวน 5 คน

การทำปลาไร่บอง จำนวน 30 คน

บ้านหัวช้างมีผู้ได้รับบัตรประกันสุขภาพ จำนวน 642 คน

บัตรสวัสดิการผู้มีรายได้น้อย (สปร) จำนวน 56 คน

บัตรสวัสดิการผู้นำชุมชน จำนวน 2 คน

บัตรสวัสดิการ อ.ส.ม. จำนวน 24 คน

บัตรประกันสังคม จำนวน 109 คน

บัตรสุขภาพถ้วนหน้า จำนวน 211 คน

ประเพณีวัฒนธรรม

เดือนอ้าย ทำบุญเข้ากรรม

เดือนยี่ ทำบุญคุณทาน

เดือนสาม บุญข้าวจี

เดือนสี่ บุญพะเหวด

เดือนห้า บุญสงกรานต์

เดือนหก บุญบั้งไฟ

เดือนเจ็ด บุญข้าสະ

เดือนแปด บุญเข้าพรรษา

เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน

เดือนสิบ บุญข้าวสาก

เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา

เดือนสิบสอง บุญกฐิน

ความเชื่อของชุมชน

- เรื่องกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

- เรื่องผีบรรพบุรุษ เช่น การเลี้ยงปู่ตา ก่อนลงมือทำนา การหาพาข้าวในวันพุธ

- เรื่องเลข มอ หมอดู การสะเดาะเคราะห์ การแต่งแก้

- เรื่องผีปอบ

- เรื่องหมอผีพื้นบ้าน หมอเป่าน้ำมันต์ หมอสมุนไพร

การเคารพนับถือ

เคารพนับถือพระสงฆ์ ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้หลักผู้ใหญ่ ครูบาอาจารย์ เคารพในรุ่นพี่ รุ่นน้อง เคารพใน
ภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่นหมอพื้นบ้าน หมอสมุนไพร หมอยาเป่ารักษาด้วยวิชา

ผู้นำทางการ

นายวิสูตร แก้วจุมพล ผู้ใหญ่บ้าน

นายชาย แก้วกุล ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

นายสากล ปราระท่ามั่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

นายบุญศรี พรถำเดช ส.อบค.

นายบุญช่วย กล้าหาญ ส.อบค.

ผู้นำทางธรรมชาติ

นายสุค เบญจศิริ ผู้นำด้านศาสนาและพิธีกรรม

นายบุญธรรม ไกรจันทร์ ผู้นำด้านศาสนาและพิธีกรรม

นายทองใบ ประเสริฐสุข ผู้นำด้านศาสนาและพิธีกรรม

นายหมุน ชินหัวคง จ้าหมู่บ้าน

นายอ่อนศรี ไชยลาภ ที่ปรึกษาหมู่บ้าน

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและกลุ่มชุมชน

- ระบบเครือญาติ - การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน - ระบบอุปถัมภ์

ระบบกลุ่มการช่วยเหลือ

- กองทุนแม่ของแผ่นดิน ฅาปนกิจศพ อ.ส.ม ฅาปนกิจศพของหมู่บ้าน ฅาปนกิจศพตำบล

ฅาปนกิจศangkongทุนสวัสดิการชุมชน ฅาปนกิจศพผู้สูงอายุ

ระบบกลุ่มทางเศรษฐกิจ

ร้านค้าชุมชน กลุ่มปลาร้าบอง กลุ่มทำขนม กลุ่มฉางข้าว กลุ่มทำปุ๋ยหมัก กลุ่มเลี้ยงไก่พื้นบ้าน

กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน

ปัญหาความขัดแย้งของชุมชน

- การละเมิดทรัพย์สิน เช่น วัว ควาย ทำความเสียหายแก่พืช ผัก

- การทะเลาะวิวาท

บทลงโทษ

- ปรับสินไหม ชดเชยค่าเสียหาย

ปรับเปลี่ยนวิถีในการยุติความขัดแย้ง

- ให้อูเลตส์ว่เลียงให้คิ เฝ้าระวังอย่าให้เข้าทำลายทรัพย์สินของผู้อื่นได้
- ทำเขตแนวป้องกันการบุกรุกของสัตว์เลียงให้มั่นคง แข็งแรง
- สร้างความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้เกิดขึ้นในชุมชน

การลงทุนในชุมชนเพื่อการเกษตร

- ค่าปุ๋ยเคมี
- ค่าจ้างแรงงาน
- ค่าขนานาแมลง
- ค่าเมล็ดพันธุ์พืช
- ค่าจ้างรถไถนา/ค่าน้ำมันรถไถนา
- ค่าขนส่งผลผลิต

รายได้นอกภาคการเกษตร

- เงินเดือนทั้งหมดในชุมชน 338,540 บาท
- การค้าขายมี 4 ร้านในชุมชน
- ธุรกิจบริการ รถรับจ้างในชุมชนมี 2 คัน
- รายได้อื่น ๆ ในชุมชน 329800 บาท

สภาพปัญหาของชุมชน/ สังคมเศรษฐกิจ

ความยากจนของประชาชน	การเล่นการพนันในงานศพ
ประชาชนไม่มีงานทำ	มีการศึกษาน้อยขาดองค์ความรู้
ผลผลิตตกต่ำ	ดินเสื่อมโทรม
ขาดความรู้ในการประกอบอาชีพ	การทำเกษตรไม่ได้ผลในฤดูแล้ง
ขาดการพัฒนาในกลุ่มอาชีพ	การลงทุน แยก ลงแรง ช่วยงานด้านการเกษตรหมดไป

ผู้รู้ในชุมชน

ศาสนพิธี	นายบุญธรรม ไกรจันทร์
ดนตรีพื้นเมือง	นายโกสน โคนาโล
งานก่อสร้าง	นายจันดา อันทะโคตร
จักรสานทุกชนิด	นายอุ้น แคนดิ
เจียรไนพลอย	นายบุญถม ไกรจันทร์
ทอผ้ามัดหมี่	นางทอน เกรา
หมอเป่าคาถา	นายเพ็ง โพเทพา

หมอสูตรขวัญ	นายสุต เบญจศีล
หมอดินอาสา	นายวิสุทธิ์ แก้วจุมพล
พ่อจ้บ้าน	นายหมูน ชินหัวคง

สภาพปัจจุบันและทางเศรษฐกิจ

ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักคือ ทำนา โดยอาศัยน้ำฝนตามธรรมชาติ มีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมดประมาณ 1500 ไร่ เป็นพื้นที่ทำนา 820 ไร่ที่ปลูกสวนหม่อนเลี้ยงไหมและพืชผักประมาณ 430 ไร่ และอื่น ๆ ประมาณ 250 ไร่

อาชีพหลัก

1. ทำนา 88 ครอบครัว
2. รับราชการ 2 ครอบครัว
3. ค้าขาย 5 ครอบครัว

บ้านหนองจิก หมู่ที่ 7 ตำบลบ้านกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

ประวัติความเป็นมาชุมชน

บ้านหนองจิก หมู่ 7 ตำบลบ้านกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม เริ่มก่อตั้งเป็นหมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ. 2430 ซึ่งได้อพยพจากบ้านหัวแฮด นาคุณ รวม 118 ปี มาแล้ว สาเหตุที่อพยพมาจากบ้านหัวแฮดนั้น เพราะเกิดไฟไหม้ทั้งหมู่บ้าน ทำให้ประชาชนไม่มีที่อยู่อาศัย ทำให้อพยพโดยเดินทางด้วยเกวียน เป็นพาหนะ แรกเริ่มเดินทางมาด้วยกัน 8 ครอบครัว ได้แก่

- พ่อใหญ่จวนน้อย
- พ่อใหญ่จวนสอน
- พ่อใหญ่หลวงวิชา
- พ่อใหญ่บุญมี
- พ่อใหญ่หลวงสี
- พ่อใหญ่ลา
- พ่อใหญ่จารย์วรรณ
- พ่อใหญ่สีโหย

โดยทั้งหมดเดินทางมาเป็นระยะเวลา 1 คืน จึงได้เจอหนองน้ำอยู่กลางป่าพอที่จะอาศัยได้ จึงได้พักค้างบ้านเรือนอยู่ใกล้หนองน้ำ และบริเวณน้ำที่อาศัยหยุดพักนั้นมีคันจิกคันใหญ่ ปกคลุมทั่วบริเวณหนองน้ำอยู่หลายคันทั้ง

ที่ตั้ง

บ้านหนองจิกหมู่ 7 ตำบลบ้านกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอยางสีสุราช อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอยางสีสุราช ประมาณ 5 กิโลเมตร และอยู่ทางทิศเหนือของที่ทำการขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกู่ ประมาณ 5 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 1983 ไร่

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดเขตบ้านหนองจิกน้อย ตำบลคงควน อำเภอนาคู
 ทิศใต้ ติดเขตบ้านหัวช้าง บ้านโคกม่วง ตำบลบ้านกู่ อำเภอยางสีสุราช
 ทิศตะวันออก ติดเขตบ้านคอนคู ตำบลหัวคง อำเภอนาคู
 ทิศตะวันตก ติดเขตบ้านโคกยาว ตำบลคงควน อำเภอนาคู

ประชากร

มีประชากรที่อยู่อาศัยจริงจำนวน 83 ครัวเรือนมีประชากรทั้งหมด 306 คน ชาย 143 คน หญิง 163 คน

พื้นที่

หมู่บ้านมีเนื้อที่ทั้งหมด 1,983 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร 1,903 ไร่

ลักษณะภูมิประเทศ

หมู่บ้านตั้งที่อยู่อาศัยอยู่บนที่สูงลักษณะพื้นที่หมู่บ้าน เป็นพื้นที่ลาดเอียงจากทิศเหนือ ลงมาทางทิศใต้ของหมู่บ้าน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ

สภาพทางเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพของราษฎรภายในหมู่บ้าน แยกได้ดังนี้

- ทำนา จำนวน 83 ครัวเรือน
- ค้าขาย จำนวน 4 ครัวเรือน
- รับจ้าง/บริการ จำนวน 4 ครัวเรือน
- เกษตรในพลอย จำนวน 12 ครัวเรือน
- รับราชการ จำนวน 2 ครัวเรือน

กลุ่ม/องค์กร/กองทุนด้านอาชีพ

- กองทุนหมู่บ้าน เงินกองทุน 1,220,000 บาท มีสมาชิก 81 รายดำเนินการให้สมาชิกกู้ยืมประกอบอาชีพ
- กองทุนกระตุ่นเศรษฐกิจ มีเงิน 100,000 บาท มีสมาชิก 62 คน
- กลุ่มศูนย์สาธิตการตลาด มีเงิน 250,000 บาท มีสมาชิก 82 คน

- กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ มีเงินทุน 4,500 บาท มีสมาชิก 60 คน
- กลุ่มทอผ้าไหม มีเงินทุน 45,000 บาท
- กลุ่มออมทรัพย์ มีเงินกองทุน 145,000 บาท

ศาสนา/วัฒนธรรม/ขนบธรรมเนียมประเพณี

ในหมู่บ้านมีวัด 1 แห่ง มีพระ 2 รูป ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาบุญประเพณีของหมู่บ้าน ประชาชนนับถือศาสนาพุทธตามฮิดลิบสอง คลองลิบตี

เดือนอ้าย	บุญปีใหม่
เดือนยี่	บุญกุ่มข้าวใหญ่
เดือนสาม	บุญข้าวจี
เดือนสี่	บุญพะเหวด
เดือนห้า	บุญสงกรานต์
เดือนหก	บุญบั้งไฟ
เดือนเจ็ด	บุญเบิกบ้าน
เดือนแปด	บุญเข้าพรรษา
เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน
เดือนสิบ	บุญข้าวสาก
เดือนสิบเอ็ด	บุญออกพรรษา
เดือนสิบสอง	บุญกฐิน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1 นายสมาน	อุทปา	สูตรขวัญ
2 นายประสิทธิ์	ปิ่นกาสังข์	ช่างไม้
3 นายอุดร	เศษรินทร์	ช่างซ่อมเครื่องยนต์
4 นายโสภ	ปิ่นดา	สานไซ
5 นายบุญตา	จันทร์วงษา	มัดหมี่ผ้าถุง
6 นายจสมบูรณ์	ปัจจโยโก	ทอดแห
7 นายจันทา	จันทร์วงษา	หมอกำเย็น
8 นายสงกา	ช่างพันพญ์	ฉีดยาผสมพันธุ์สัตว์
9 นายไพรัตน์	สุคนนท	ทำปุ๋ยชีวภาพ

สรุปปัญหาของชุมชน

- แหล่งน้ำไม่เพียงพอในการทำการเกษตร
- หนี้สิน

- สภาพถนนชำรุด
- เขตไฟฟ้ายังไม่ทั่วถึง
- ราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ
- รายได้น้อย
- ต้นทุนการผลิตสูง
- ขาดความรู้ทักษะด้านอาชีพ
- พื้นที่ป่า พื้นที่สีเขียวมีน้อย
- ดินมีความอุดมสมบูรณ์น้อย
- การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ต่างมีภารกิจและทำเพื่อตนเองก่อน
- ปัญหาयरุ่นทะเลาะวิวาท

ผู้นำทางการตั้งแต่อดีต - ปัจจุบัน

1 พ่อใหญ่ทา หอมกลิ่น	ผู้ใหญบ้าน
2 พ่อใหญ่เสาร์ ปากเวสา	ผู้ใหญบ้าน
3 พ่อใหญ่โส ปินะถา	ผู้ใหญบ้าน
4 พ่อใหญ่บุญมี เชื้อนิจ	ผู้ใหญบ้าน
5 พ่อใหญ่หนูจันทร์ แก้วจุมพล	ผู้ใหญบ้าน
6 นายวีรชัย หอมลัษ	ผู้ใหญบ้าน ปัจจุบัน
นายสมพร พรหมกุล	ผู้ช่วยผู้ใหญบ้าน
นายสุรพล ถอนโพธิ์	ผู้ช่วยผู้ใหญบ้าน

สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกู่

นายเคโซ บำรุงไทย

นางบังอร นิรันดง

ระบบกลุ่มการช่วยเหลือ

- กองทุนแม่ของแผ่นดิน ฌาปนกิจศพ อ.ส.ม ฌาปนกิจศพของหมู่บ้าน ฌาปนกิจศพตำบล
- ฌาปนกิจศพกองทุนสวัสดิการชุมชน ฌาปนกิจศพ ผู้สูงอายุ

ปัญหาความขัดแย้งของชุมชน

- การละเมิดทรัพย์สิน เช่น วัว ควาย ทำความเสียหายแก่พืช ผัก
- การทะเลาะวิวาท

บทลงโทษ

- ปรับสินไหม ชดเชยค่าเสียหาย

ปรับเปลี่ยนวิถีใดในการยุติความขัดแย้ง

- ให้คู่แสดตัวเลียงให้ตี เฝ้าระวังอย่าให้เข้าทำลายทรัพย์สินของผู้อื่นได้
- ทำเขตแนวป้องกันการบุกรุกของสัตว์เลียงให้มั่นคง แข็งแรง
- สร้างความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้เกิดขึ้นในชุมชน

การลงทุนในชุมชนเพื่อการเกษตร

- ค่าปุ๋ยเคมี
- ค่าจ้างแรงงาน
- ค่ายาฆ่าแมลง
- ค่าเมล็ดพันธุ์พืช
- ค่าจ้างรถไถนา/ค่าน้ำมันรถไถนา
- ค่าขนส่งผลผลิต

สภาพปัญหาของชุมชน/ สังคมเศรษฐกิจ

ความยากจนของประชาชน	การเล่นการพนันในงานศพ
ประชาชนไม่มีงานทำ	มีการศึกษาน้อยขาดองค์ความรู้
ผลผลิตตกต่ำ	ดินเสื่อมโทรม
ขาดความรู้ในการประกอบอาชีพ	การทำการเกษตรไม่ได้ผลในฤดูแล้ง
ขาดการพัฒนาในกลุ่มอาชีพ	การลงแขก ลงแรง ช่วยงานด้านการเกษตรหมดไป

สภาพปัจจุบันและทางเศรษฐกิจ

ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักคือ ทำนา โดยอาศัยน้ำฝนตามธรรมชาติ มีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมดประมาณ 1500 ไร่ เป็นพื้นที่ทำนา 820 ไร่ ที่ปลูกสวนหม่อนเลี้ยงไหม และพืชผักประมาณ 430 ไร่ และอื่น ๆ ประมาณ 250 ไร่

บ้านโคกม่วง หมู่ที่ 8 ตำบลบ้านกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

ประวัติความเป็นมาชุมชน

บ้านโคกม่วง หมู่ 8 ตำบลบ้านกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ได้แยกจากบ้านหัวช้าง – บ้านโนนแห่ บางส่วน เมื่อปี พ.ศ. 2502 เข้ามาอยู่ในที่สาธารณะโคกม่วง ต่อมาชุมชนหนาแน่นขึ้นโดยมีผู้นำในหมู่บ้าน คือ นายสา ตะนะชัย นายสมบุญณ์ ทองยศ นายบุญสวน เกษแก้วเกลี้ยง ปี พ.ศ. 2510 พ.ศ. 2512 ได้ยกฐานะเป็นหมู่บ้าน หมู่ 8 โดยมีผู้ใหญ่บ้านคนแรก คือ นายหนู อุตะพัง ปี พ.ศ. 2514 นายหนู อุตะพัง ได้ลาออกจากผู้ใหญ่บ้าน และได้ตั้งนายบุญสวน เกษแก้วเกลี้ยง เป็นผู้ใหญ่บ้านแทน ต่อมานายบุญสวน เกษแก้วเกลี้ยงครบวาระดำรงตำแหน่งลงเมื่อปี พ.ศ. 2544ชาวบ้านได้เลือกนายทองใส ทิพย์อาส เป็นผู้ใหญ่บ้านเป็นคนที 3นายทองใส ทิพย์อาส ได้ดำรง

ตำแหน่งครบวาระในปี พ.ศ. 2549 ชาวบ้านได้เลือก นายนิคม ลาธิโน เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 4 ดำรงตำแหน่งครบวาระในปี พ.ศ. 2554 ชาวบ้านได้เลือกนายอ้วน เชื้อนิจ เป็นผู้ใหญ่บ้าน คนที่ 5 จนถึงปัจจุบัน
ที่ตั้ง

บ้านโคกม่วงหมู่ 8 ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอขงสี่สุราษฎร์ ระยะทางจากหมู่บ้านถึงทางหลวงแผ่นดิน 219 ประมาณ 3 กิโลเมตร และตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านทุ่ง ระยะทาง 3 กิโลเมตร ตามถนนสาย อำเภอขงสี่สุราษฎร์ - นาควน

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านโคกขาว ตำบลคงควน อำเภอนาควน
ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านคงเมืองน้อย ตำบลคงเมือง
ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านหัวช้าง ตำบลบ้านทุ่ง
ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านโนนแห่ ตำบลบ้านทุ่ง

ประชากร

มีประชากรที่อาศัย(จริง) จำนวน 81 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 406 คน แยกเป็นชาย 200 คน หญิง 206 คน

พื้นที่

หมู่บ้านมีพื้นที่ทั้งหมด 1,680 ไร่ เป็นพื้นที่อยู่อาศัย 650 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร 1,030 ไร่

ลักษณะภูมิประเทศ

หมู่บ้านตั้งอยู่บนพื้นที่ โนนสูง ลักษณะพื้นที่หมู่บ้าน เป็นที่ราบจากทางทิศใต้ของหมู่บ้าน โดยที่น้ำฝนจะไหลจากทางทิศเหนือ ลงมาทางทิศใต้ของหมู่บ้าน พื้นที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านเป็นที่ราบ

ทิศตะวันออกและตะวันตก ของหมู่บ้านเป็นพื้นที่ป่าโคกผักแว่น และมีพื้นที่ทำนาเป็นที่ราบลุ่มรอบทุกทิศของหมู่บ้าน

ทิศตะวันออก มีหนองน้ำ / ลำห้วย มีลำห้วยชื่อ เชียงโท

ทิศเหนือ มีหนองน้ำ / ลำห้วย มีหนองน้ำ ชื่อ หนองม่วง หนองสิม หนองมะเกลือ

การปกครอง

มีผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันดังนี้

นายอ้วน เชื้อนิจ	เป็นผู้ใหญ่บ้าน
นายอุดมศักดิ์ คมวิเศษ	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
นายอุไร ปิตตานัง	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

นางเพ็ญจันทร์ เชื้อนิจ

นายพงศกร เกลียวสินาค

สภาพทางเศรษฐกิจ

ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม มีการทำนาข้าว เป็นอาชีพหลัก อารอง สัตว์สัตว์ ทอผ้า ค้าขาย เจียรไนพลอย ก่อสร้าง รับจ้างทั่วไป ข้าราชการ รายได้เฉลี่ยของประชากร 3,640,266 บาท / คน / ปี (ข้อมูล จปฐ.)

การประกอบอาชีพแยกได้ดังนี้

- ทำนา	จำนวน 81 ครัวเรือน
- เลี้ยงสัตว์	จำนวน 42 ครัวเรือน
- ค้าขาย	จำนวน 4 ครัวเรือน
- อุตสาหกรรมในครัวเรือน	จำนวน 14 ครัวเรือน
- ช่าง	จำนวน 20 ครัวเรือน
- ข้าราชการ	จำนวน 1 ครัวเรือน
- รับจ้างหรือบริการ	จำนวน 9 ครัวเรือน

กลุ่ม/ องค์กร/ กองทุนด้านอาชีพ

- กองทุนหมู่บ้าน มีเงินทุน 1,424,768.90 บาท มีกรรมการ 9 คน สมาชิก 71 คน
- โครงการแก้ไขปัญหาคาความยากจน (กข.คจ.) มีกรรมการ 9 คน มีสมาชิก 47 คน
- กลุ่มกองทุน สงเคราะห์หมู่บ้าน (ลูกเงิน) กรรมการ 7 คน สมาชิก 325 คน มีเงินทุน 9,000 บาท เพื่อให้สมาชิกกู้ยืมในเวลาเร่งด่วน เช่น ไปหาหมอ

ศาสนา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี

ในหมู่บ้านมีวัด ชื่อ วัดบ้านโคกม่วง มีพระ 2 รูป สามเณร 1 รูป ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา บุญประเพณีของหมู่บ้าน ประชาชนส่วนใหญ่นับศาสนาพุทธ และประชาชนปฏิบัติตามบุญประเพณี ฮีตสิบสอง คองสิบสี่

เดือนอ้าย	บุญปีใหม่
เดือนยี่	บุญกุ่มข้าวใหญ่
เดือนสาม	บุญข้าวจี่
เดือนสี่	บุญพะเหวด
เดือนห้า	บุญสงกรานต์
เดือนหก	บุญบั้งไฟ

เดือนเจ็ด	บุญเบิกบ้าน
เดือนแปด	บุญเข้าพรรษา
เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน
เดือนสิบ	บุญข้าวสาก
เดือนสิบเอ็ด	บุญออกพรรษา
เดือนสิบสอง	บุญกฐิน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (ความเชื่อค่านิยม) จำนวน 3 คน

นายแอ บุญบุคท้าว	ชำนาญเรื่องพิธีกรรมทางศาสนา
นายทิง แด้มสิกราม	ชำนาญเรื่องการทำพิธีทางศาสนา
นายกันหา ตะนะชัย	ชำนาญเรื่องวัฒนธรรม ประเพณี ท้องถิ่น

ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรน้ำ

- ลำห้วยเชียงโท ยาวประมาณ 500 เมตร
- หนองม่วง มีเนื้อที่ 12 ไร่
- หนองมะเกลือ มีพื้นที่ 5 ไร่
- หนองสิม มีเนื้อที่ 8 ไร่
- ฝายน้ำล้นเชียงโท มีพื้นที่ 12 ไร่
- บ่อบาดาล 3 บ่อ
- บ่อน้ำดิน

ทรัพยากรป่าไม้

คอนปู่ตา พื้นที่ 1 ไร่ 2 งาน

ป่าชุมชน/สาธารณะประโยชน์ ชื่อ โคกม่วง พื้นที่ 159 ไร่

การถือครองที่ดิน

ไม่มีที่ทำกิน	จำนวน	-	ครัวเรือน
1งาน - 5 ไร่	จำนวน	25	ครัวเรือน
6- 10 ไร่	จำนวน	37	ครัวเรือน
11 - 20 ไร่	จำนวน	-	ครัวเรือน
21 - 50 ไร่	จำนวน	-	ครัวเรือน
มากกว่า 50 ไร่	จำนวน	2	ครัวเรือน

ทรัพยากรสัตว์ พืช

เลี้ยงวัว	30 ครวเรือน	จำนวน 120 ตัว
เลี้ยงควาย	9 ครวเรือน	จำนวน 22 ตัว
เลี้ยงหมู	9 ครวเรือน	จำนวน 125 ตัว
ปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ไว้กินเอง		จำนวน 46 ครวเรือน

ปัญหาทางสังคม

ประชาชน ขาดความรู้ ความเข้าใจ นึกถึงประโยชน์ส่วนตัวมาก่อน ผลประโยชน์ส่วนรวมขาดความรู้ ความเข้าใจในระบบการเมืองที่เปลี่ยนแปลง ดูแต่การเรียกตั้งแต่ละครั้งในชุมชนทำให้ชุมชนเกิดการแบ่งเป็นพวกเป็นกลุ่ม เกิดความขัดแย้งในชุมชน ทำให้เกิดการขาดความสามัคคีในชุมชน

ระบบกลุ่มการช่วยเหลือ

- กองทุนแม่ของแผ่นดิน
- ฌาปนกิจศพ.ส.ม
- ฌาปนกิจศพของหมู่บ้าน
- ฌาปนกิจศพตำบล
- ฌาปนกิจศพอายุคน
- ฌาปนกิจศพผู้สูงอายุ

ปัญหาความขัดแย้งของชุมชน

- การละเมิดทรัพย์สิน เช่น วัว ควาย ทำความเสียหายแก่พืช ผัก
- การทะเลาะวิวาท

บทลงโทษ

- ปรับสินไหม ชดเชยค่าเสียหาย

วิธีปรับเปลี่ยนในการยุติความขัดแย้ง

- ให้ดูแลสัตว์เลี้ยงให้ดี เฝ้าระวังอย่าให้เข้าทำลายทรัพย์สินของผู้อื่นได้
- ทำเขตแนวป้องกันการบุกรุกของสัตว์เลี้ยงให้มั่นคง แข็งแรง
- สร้างความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้เกิดขึ้นในชุมชน

การลงทุนในชุมชนเพื่อการเกษตร

- ค่าปุ๋ยเคมี
- ค่าจ้างแรงงาน
- ค่ายาฆ่าแมลง
- ค่าเมล็ดพันธุ์พืช

- ค่าจ้างรถไถนา/ค่าน้ำมันรถไถนา
- ค่าขนส่งผลผลิต

2) สถานการณ์ของแหล่งอาหารของหมู่บ้านเป้าหมายทั้งในระดับครอบครัว และระดับชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ผลการศึกษาสถานการณ์แหล่งอาหารตำบลบ้านกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม มีจำนวน 6 ฐาน ประกอบด้วย ฐานแหล่งน้ำ ฐานป่า ฐานนา (เกษตร) ฐานบ้าน ฐานตลาด ฐานวัฒนธรรม เพื่อให้เห็นถึงสถานการณ์ในระดับชุมชนอย่างชัดเจน โดยแบ่งช่วงพัฒนาการออกเป็น 2 ช่วง คือ อดีตก่อนปี พ.ศ. 2520 และปัจจุบันหลังปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา ทีมวิจัยจึงนำเสนอแบ่งเป็นรายชุมชน 5 ชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

1. สถานการณ์แหล่งอาหารบ้านโนนรังหมู่ที่ 2 ตำบลกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

สถานการณ์แหล่งอาหารบ้านโนนรังหมู่ที่ 2 มีจำนวน 6 ฐาน ฐานแหล่งน้ำ ฐานป่า ฐานนา (เกษตร) ฐานบ้าน ฐานตลาด ฐานวัฒนธรรม โดยในแต่ละฐานแยกให้เห็นในแต่ละช่วงเวลาในอดีตและปัจจุบันดังนี้

ฐานแหล่งน้ำ สถานการณ์แหล่งอาหารฐานน้ำบ้านโนนรังหมู่ที่ 2 มีจำนวน 2 แห่ง ได้แก่

- หนองใหญ่ ใช้ร่วมกับบ้านกู่หมู่ที่ 1 ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 200 เมตร ในอดีตจะมีสัตว์น้ำธรรมชาติ เช่น ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาชากกล้วย ปลาซิว แมงดา กุ้ง หอย และพืชอาหาร เช่น ผักเซ่น ผักบุ้งนา ผักบัวแปะ ผักแก่นขม บัวแดง บัวทอง กะโถว แหน เป็นต้น ปัจจุบันปลาธรรมชาติ พืช ผัก ลดน้อยลง บางอย่างหมดไป ชาวบ้านเริ่มตั้งกฎกติกา เป็นแนวทางในการปฏิบัติ ร่วมกันในการใช้ประโยชน์จากแหล่งอาหารดังกล่าว
- ห้วยโสภณน้ำขาว ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1,100 เมตร ในอดีตมีอาหารที่ได้จากสัตว์น้ำตามธรรมชาติ เช่น ปลาช่อน ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาซิว กุ้ง หอย ปู เต่า ปลาหลด กุ้ง หอย ปู เต่านา กบ เขียด แมงดา แมงจิชอน ฮวก เขียดอีนา ปัจจุบันปลาธรรมชาติเหลือน้อย หายากไม่พอกิน ที่หลงเหลืออยู่ก็มีปลาบางชนิดพืชผักก็มีบ้างบางชนิด

ฐานป่า บ้านโนนรังหมู่ที่ 2 มีจำนวน 1 แห่ง คือ คอนปู่ตา ตั้งอยู่ทางทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้านติดกับวัดโนนรัง มีเนื้อที่จำนวน 2 ไร่ 2 งาน ประเภทอาหารที่หา ได้ เช่น ไข่แมงคาง แมงเงา หนู พังพอน นก กิ้งก่า แย้ สมุนไพร ถั่วโศ คัดเค้า พวงพิ ค้างแ่ง ย่านาง หมามั่ว ชุมเห็ดเทศ ข่อยมะเกลือ ปัจจุบัน สัตว์ป่าเหลือน้อย คงเหลือให้เห็นเฉพาะ ไข่แมง คาง นก หนู สมุนไพร ส่วนพืชคงเหลือพืชอยู่บางชนิด เช่น ถั่วโศ หมามั่ว ย่านาง มะเกลือ

ฐานนา (เกษตร) ถือเป็นแหล่งฐานอาหารที่สำคัญของชุมชน โดยเฉพาะเป็นพื้นที่ผลิตข้าว ในอดีตมีพันธุ์ข้าว 13 สายพันธุ์ คือ ข้าวเหนียว มี 9 สายพันธุ์ ได้แก่ ข้าวกำ ข้าวพม่า ขี้ตมขาว หมากหม่วย ขาวพวง สันป่าตอง ข้าวสามารถ ป้องแอ้ว และขาวพวง ส่วนข้าวเจ้า มี 4 สายพันธุ์ ได้แก่ ข้าวคาแห้ง ข้าวเจ้าใหญ่ ข้าวเจ้าเหลือง และข้าวแดง พืช ผัก ที่หาได้ตามท้องถิ่น คือ ผัก ก้านจอก ผักแว่น ผักแก่นส้ม แก่นขม กระบองไม้ ผักลิ้มผัว สะเดา กระโดน ผักกุ่ม เป็นต้น สัตว์ ปลาธรรมชาติ ปัจจุบันข้าวพันธุ์พื้นเมืองหายไป มีพันธุ์ใหม่เข้ามา คือ กข. และมะลิ 105 สัตว์ที่หา ได้ตามท้องถิ่นมีปลา ปลาดุก ปลาช่อน ปลาชิว ปลาหมอ หอยเหลือน้อย ปูเหลือน้อย กุ้งไม่มีเลย สวก กบ เขียด พืช ผัก มีผักบุ้ง กระโดน สะเดาขี้เหล็ก แขยง หน่อไม้ แว่น อีสัน คั่ว กุ่ม เห็ด หัวหญ้า อาหารในนาลดน้อยลงบางอย่างหายไป หาได้ไม่พอกิน หรือไม่ได้เลย

ฐานบ้าน อาหารที่หาได้จากฐานบ้านในอดีตมีอาหารที่ได้จากการเลี้ยงสัตว์ คือ เป็ด ไก่ เลี้ยง ไว้กินเอง วัว ควาย หมู เลี้ยงไว้ขายในงานประเพณีต่าง ๆ พืช ผัก มีตามสวนหลังบ้านเช่น ตำลึง ขิง ข่า ตะไคร้ มะเขือ มะละกอ ถั่วฝักยาว บวบ มะเขือ มะแว้ง แมงลัก แต่ในปัจจุบันมีเหลือบ้างบางชนิด หากินไม่ได้ ไม่พอกิน ไม่พอเพียง และไม่ปลอดภัยอีกด้วย

ฐานตลาด อาหารจากฐานตลาด ในอดีตชาวบ้านนิยมไปตลาดที่อำเภอพยัคฆ์ภูมิพิสัย และ ตลาดอำเภอบ้านโป่งชุม อาหารที่ซื้อจากตลาดทั้ง 2 แห่ง คือ ปลา เนื้อสัตว์ต่าง ๆ ในปัจจุบันฐาน อาหารที่เป็นตลาดได้ขยายตัวเข้ามาใกล้ชุมชนมากขึ้นทั้งในรูปของตลาดถาวร ตลาดเคลื่อนที่ หาบเร่ และรถเร่ (ชาวบ้านเรียกรถพ่วงพวง) โดยตลาดแต่ละประเภทมีดังนี้ ตลาดถาวร ได้แก่ ตลาดอำเภอ ขางสีสุราช ตลาดอำเภอนาดูน และตลาดอำเภอพยัคฆ์ภูมิพิสัย ส่วนอาหารที่หาซื้อได้จากฐานตลาด เหล่านี้ประกอบด้วย อาหารสดประเภทเนื้อสัตว์ต่างๆ อาหารแห้งและหมักดอง อาหารจำพวกผักและ เครื่องปรุง และที่สำคัญอาหารจำพวกผักซึ่งในอดีตชาวบ้านปลูกกินเองตามหลังบ้าน แต่ในปัจจุบันมี การพึ่งพิงจากตลาดภายนอกมากขึ้น ตลาดเคลื่อนที่ หาบเร่ และรถเร่ ได้แก่ ตลาดนัดบ้านขางสีสุ

ราชตลาดเปิดทุกวันอาทิตย์ และวันพุธ มีรถเร่ที่วิ่งประจำอยู่ในตำบลอีก ประมาณ 3 คันต่อวัน ประเภทอาหารที่หาได้จากตลาดเหล่านี้ก็จะเหมือนกับที่หาได้จากตลาดถาวร

ฐานวัฒนธรรม ในอดีตการแลกเปลี่ยนอาหารในชุมชนยังมีอยู่ เช่น ข้าวเหนียวแลกพริก ข้าวเหนียวแลกเปลี่ยนข้าวเจ้า ข้าวแลกไข่ และยังมีการการแลกเปลี่ยนในรูปแบบอื่นๆ เช่น ลงแขกทำนาเพื่อแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ปัจจุบันการแลกเปลี่ยนเหลือเฉพาะการแลกเปลี่ยนภายในเครือญาติเป็นบางอย่าง บางอย่างขอไม่ได้ เพราะเริ่มมองว่าเป็นของซื้อมา ขอได้เป็นบางอย่างวัฒนธรรมเปลี่ยนไป แลกได้เป็นบางอย่าง ขอไม่ได้ ลักไม่ได้ มีความผิด ทำให้เป็นบางอย่าง

2. สถานการณ์แหล่งอาหารบ้านป่าดอง หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

ฐานแหล่งน้ำ มีอาหารประเภท ปลา กุ้ง หอย ซึ่งเป็นแหล่งอาหารประเภทโปรตีนของชาวบ้าน นอกจากบริเวณลำห้วยยังมีอาหารประเภท หน่อไม้ กบ เขียด อีกด้วย ซึ่งมีลำห้วย และหนองน้ำที่เป็นอาหารหลักของชาวบ้านป่าดองและหมู่บ้านใกล้เคียงซึ่งเป็นอาหารหลักของชาวบ้านในช่วงนั้น ได้แก่ หนองสะแบง หนองป้าน หนองโน หนองเล็ง หนองลุ่ม หนองอีเฒ่า หนองแคน หนองคูม หนองอีเฒ่า ห้วยชัน ห้วยบังบอนตอนบน และห้วยโสกน้ำขาว รวมทั้งสิ้น 12 แห่ง ซึ่งชาวบ้านสามารถหาอาหารจากแหล่งน้ำได้ตลอดทั้งปี ในบางแห่งในฤดูแล้งน้ำจะลดลงบางปีก็แห้งขอด ชาวบ้านก็อาศัยเก็บผัก หากบหรือปลาไหลได้ โดยในชุมชนมีแหล่งอาหารจากฐานน้ำ ดังนี้

- ห้วย คือ โสกน้ำขาวหรือโสกเสียว มีอาหารประเภทสัตว์น้ำธรรมชาติ ได้แก่ ปลาตุ๊ก ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาชากกล้วย ปลาหลด ปลาไหล แมงคานา แมงป่องเป้ง พืช ผัก ได้แก่ ผักบุ้งนา ผักบัวแปะ ผักแก่นขม บัวต่าง ๆ สาหร่าย

- หนอง ได้แก่ หนองแคน หนองอุ่มเหมา หนองอุ่มเหมา ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน หนองแคน ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน หนองอุ่ม ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน หนองป้าน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน หนองเล็ง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ หนองอีเฒ่า ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ในอดีตหนอง เดิมมีลักษณะเป็นหลุม (บวควาย) ขนาดพอประมาณมีป่าล้อมรอบ มีสัตว์ที่เป็นอาหารโปรตีนของชาวบ้านมากมาย คือ ปลาธรรมชาติ เช่น ปลาตุ๊ก ปลาช่อน หลด ชิว กุ้ง หอย อึ่ง แมงต่าง ๆ หากินง่ายเพียงพอกและปลอดภัย แต่ในปัจจุบันนอกจากจะหาได้ยากแล้วยังไม่เพียงพอ และไม่ปลอดภัยด้วย

ฐานป่า - โกล ป่าไม้ซึ่งเป็นฐานอาหารมีทั้งสิ้น 5 แห่ง ได้แก่ ป่าหัวไร่ปลายนา ป่าคอน แก้ว โกลหนองบัวน้อย โกลหนองลุ่ม และคอนปู่ตา ทั้งที่เป็นป่าสาธารณะและเป็นของชาวบ้านเอง แม้แต่ของชาวบ้านเองก็ไม่หวงห้ามแต่อย่างใด เพื่อนบ้านหรือชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียงสามารถเข้าไปหาอาหารได้ตลอดเวลา อาหารที่ได้จากป่ามี เห็ด หน่อไม้ ผักต่าง ๆ กระรอก กระแต แย้ กิ้งก่า นก เป็นต้น การหาอาหารจากป่านั้นหาได้ตลอดทั้งปี แต่เนื่องจากในช่วงหน้าทำนานั้น อาหารที่มีในนานั้นพอสำหรับการบริโภค ชาวบ้านจึงไม่ต้องเข้าป่าไปหาอาหาร ยกเว้น การเข้าไปเก็บเห็ด ซึ่งในช่วงนั้น จะเน้นการเก็บไว้กิน ถ้าหากได้มากก็จะแบ่งปันให้เพื่อนบ้าน ในอดีต โกลหนองลุ่ม โกลหนองบัว มีอาหารประเภทสัตว์ป่า เช่น แย้ กระต่าย ไก่ป่า นก ต่าง ๆ กิ้งก่า หนู กระรอก กระแต เป็นต้น แมลง จิวนแดง จิโปม ไช้ผดแดง มีตามฤดูกาล จักจั่น พืช ผัก เช่น ผักต้ว กระโดน เม็ก สาป สะเดา อีลอก กระเจียว สมุนไพร เช่น พังคืหอม คิงไฟนกขุ่ม (โคไม้รูลิ้ม) ลิ่นกวาว ดูกใส ชี ช้าง ตาไก่ ผลไม้ มี ส้มมอ ก้นครก ต้องแล้ง ผีพวน หมากบก หมากเหลี่ยม เพียงพอ เห็ด ตามธรรมชาติ เช่น เห็ดไค เห็ดปลวก เห็ดหน้าขาว หน้าแดง อาหารที่กล่าวมาทั้งหมด หาง่าย ไม่อดอยาก พออยู่พอกิน เพียงพอ แต่ในปัจจุบัน เป็นป่ามีเจ้าของ เป็นที่ดินของเอกชน แต่หากินได้ แต่ไม่พอกิน หายาก

ฐานนา (เกษตร) นาข้าวถือเป็นฐานอาหารหลักของชาวบ้าน การหาอาหารในนานั้น หาได้อย่างง่ายดายมาก เพียงแค่เดินตามรอยไถ รอยคราาก็ได้ปลา ปู หรือหอยมากินกันในครอบครัว อย่างเหลือเฟือ หรือแม้ในช่วงฤดูการเก็บเกี่ยว ก็เพียงหย่อนเบ็ดทิ้งไว้ในดอนเย็น พอเช้าตรู่ก็ไปเก็บ หรือภาษาท้องเดินไปยามเบ็ด ส่วนผักก็หาตามริมห้วย หนอง บึง หรือตามโพ้นต่าง ๆ ที่มีตามธรรมชาติหรือปลูกไว้โดยไม่พึ่งสารเคมี เช่น แตงกวา มะเขือ ถั่วฝักยาว หรือบวบ เป็นต้น ส่วนในช่วงที่ไม่ได้ทำนานั้น ฐานอาหารหลักจะอยู่ที่ ป่า หัวไร่ หรือหนองน้ำ ในอดีตชาวบ้านมีการปลูกข้าวหลายสายพันธุ์ ข้าวเหนียว มี 9 สายพันธุ์ ได้แก่ ข้าวพม่า ขั้ตมขาว ป้องแอ้ว หมากหม่วย ข้าวกำ ข้าวสามรถ ขาวพวง หอมนวล กำผาย และข้าวจ้าว มี 4 สายพันธุ์ ได้แก่ ข้าวเจ๊กเชย ข้าวจ้าวใหญ่ ดอกพะยอม ข้าวแดง สัตว์ธรรมชาติ มี ปลาดุก ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาหลด ปลาชิว กุ้ง ปู หอย แมงดา สวก กบ เขียด พืช ผัก มี บุ่งนา ผักแว่น แถนส้ม แถนขม โหบเหบ แขยง หาง่าย พออยู่พอกิน เพียงพอ ปลอดภัย ปัจจุบันข้าวพันธุ์พื้นเมืองหายไป มีพันธุ์ใหม่เข้ามา คือ กข 6 และมะลิ 105 สัตว์ธรรมชาติ มี ปลาดุก ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาหลด ปลาชิว กุ้ง ปู หอย แมงดา สวก กบ เขียดเป็นต้น ผัก มี บุ่งนา ผักแว่น แถนส้ม แถนขม โหบเหบ แขยง หากินยาก / ไม่เพียงพอ

ปลาชากกล้วย ปลาหลด ปลาไหล แมงคานา แมงป่องเป้ง พืช ผักเช่น ผักบุ้งนา ผักบัวเปะ ผักแก่นขม บัวต่าง ๆ สำหรับ แต่ในปัจจุบันฐานอาหารจากแหล่งน้ำมีปริมาณอาหารลดน้อยลง

ฐานป่า ในชุมชนบ้านหัวช้างมีฐานอาหารจากป่า จำนวน 2 แห่ง ได้แก่

- โลกป่ายาง สถานการณ์ปริมาณอาหารในอดีตโลกป่ายาง ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน อาหารในอดีตจำพวกสัตว์ป่า เช่น แะ กระต่าย ไก่ป่า นก ต่าง ๆ กิ้งก่า หนู กระรอก กระแต เหน เป็น ต้น จำพวกแมลง จิรนุคแดง จิโปม ไช้คแดง มีตามฤดูกาล จักจั่น จำพวกพืช ผัก เช่น ผักต้ว กระโดน เม็ก สาป สะเดา อีลอก กระเจียว ส่วนสมุนไพร จะมีพริกหอม คิงไฟนกขุ่ม (ได้ไม่รู้ลืม) ลั่นทม กวาว คุกโต ชีช้าง ตาไก่ จำพวกผลไม้ มีส้มมอ ถักรก ต้องแล้ง ผีพวน หมากบก หมากเหลียม และอาหารจำพวกเห็ด ตามธรรมชาติ เช่น เห็ดโค เห็ดปลวก เห็ดหน้าขาว หน้าแดง ในปัจจุบัน อาหารยังมีเหลืออยู่แต่ปริมาณการหาได้น้อยลง

- โลกคอนปู้ตา ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน มีอาหารหลายอย่างเหมือนกันกับโลกป่ายาง มีหลากหลายทั้งพืชและสัตว์ ผลไม้ สมุนไพรมีครบ ในอดีตอาหารมีในโลก หาง่าย ไม่ค่อยอยาก พออยู่ พอกิน เพียงพอ ปัจจุบันมีเหมือนเดิม แต่ไม่พอกิน หายาก

ฐานนา (เกษตร) ข้าวเป็นอาหารที่สำคัญที่หาได้จากฐานนา ในอดีตมีพันธุ์ข้าว 14 สายพันธุ์ ประกอบด้วย ข้าวเหนียว มี 12 สายพันธุ์ ข้าวพม่า ขี้ตมขาว ป้องแอ้ว หมากหม่วย สันป่าตอง อีหลง ข้าวกำ ข้าวสามารด ขาวพวง ข้าวกาบยาง กำผาย นางนวล ข้าวเจ้า มี 2 สายพันธุ์ ข้าวเจ้าใหญ่ ข้าวแดง อาหารที่มีอยู่ในนาประเภทสัตว์ ได้แก่ ปลาตุก ปลาช่อน ปลาชีว ปลาหมอ หอย ปู กุ้ง สวก กบ เขียด พืช ผัก มีผักบุ้ง กระโดน สะเดา ขี้เหล็ก แขง หน่อไม้ แว่น อีสัน ตั้ว กุ่ม เห็ด หัวหญ้า ปัจจุบันข้าวพันธุ์พื้นเมืองหายไป มีพันธุ์ใหม่เข้ามา คือ กข 6 มะลิ 105

ฐานบ้าน ในอดีตอาหารที่หาได้จากฐานบ้านส่วนมากจะเป็นประเภทสัตว์ มีเป็ด ไก่ เลี้ยงไว้ กินเอง วัว ควาย เป็นอาหารในงานประเพณีต่าง ๆ พืช ผัก มีตามสวนหลังบ้าน ได้แก่ ตำลึง ขิง ข่า ตะไคร้ มะเขือ มะละกอ กล้วย บวบ มะเขือ มะแว้ง แมงลัก อดีตหากินง่าย พออยู่พอกิน เพียงพอ ปลอดภัย ปัจจุบันมีเหลือบ้างบางชนิด หากินไม่ได้ ไม่พอกิน ไม่พอเพียง

ฐานตลาด อาหารจากฐานตลาดในอดีตชาวบ้านนิยมไปตลาดอำเภอพยัคฆ์ภูมิพิสัย และ ตลาดอำเภอวาปีปทุม อาหารที่ซื้อจากตลาดทั้ง 2 แห่ง คือ ปลา เนื้อสัตว์ต่างๆ ในปัจจุบันฐาน อาหารที่เป็นตลาดได้ขยายตัวเข้ามาใกล้ชุมชนมากขึ้นทั้งในรูปของตลาดถาวร ตลาดเคลื่อนที่ หาบเร่ และรถเร่ (ชาวบ้านเรียกรถฟุ้งพวง) โดยตลาดแต่ละประเภทมีดังนี้ ตลาดถาวร ได้แก่ ตลาดอำเภอ

ยางสีสุราช ตลาดอำเภอนาควิน และตลาดอำเภอยักษ์มณีนพิตย ส่วนอาหารที่หาซื้อได้จากฐานตลาดเหล่านี้ประกอบด้วย อาหารสดพวกเนื้อสัตว์ต่างๆ อาหารแห้งและหมักดอง อาหารจำพวกผักและเครื่องปรุง และที่สำคัญอาหารจำพวกผักซึ่งในอดีตชาวบ้านปลูกกินเองตามหลังบ้าน แต่ในปัจจุบันมีการพึ่งพิงจากตลาดภายนอกมากขึ้น ตลาดเคลื่อนที่ หาบเร่ และรถเร่ ได้แก่ ตลาดนัดบ้านยางสีสุราช ทุกวันอาทิตย์ และวันพุธ มีรถเร่ที่วิ่งประจำอยู่ในตำบลอีก ประมาณ 3 คันต่อวัน ประเภทอาหารที่หาได้จากตลาดประเภทนี้จะเหมือนกับที่หาได้จากตลาดถาวร

ฐานวัฒนธรรม ในอดีตการแลกเปลี่ยนอาหารในชุมชนยังมีอยู่เช่น ข้าวเหนียวแลกพริก ข้าวเหนียวแลกเปลี่ยนข้าวเจ้า ข้าวแลกไข่ และยังมีการการแลกเปลี่ยนในรูปอื่นๆ เช่น ลงแขกทำนาแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ปัจจุบันการแลกเปลี่ยนได้เฉพาะในเครือญาติเป็นบางอย่าง บางอย่างขอไม่ได้ เพราะเห็นว่าเขาซื้อมา วัฒนธรรมเปลี่ยนไป แลกได้เป็นบางอย่าง ขอไม่ได้ ถักไม่ได้ มีความคิดทำได้เป็นบางอย่าง ไม่มีการลงแขก ประเพณีและวัฒนธรรมบางอย่างหายไป คงเหลืออยู่บ้าง เช่น เฮ็ดได้ ขอได้ในเครือญาติ

4. สถานการณ์แหล่งอาหารของชุมชนบ้านหนองจิก หมู่ที่ 7 ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

ฐานแหล่งน้ำ ห้วยชันคอนบนที่ตั้งห้วยชันคอนบนอยู่ทางทิศใต้หมู่บ้านห่างจากหมู่บ้านประมาณ 2 กิโลเมตร ในอดีตมีอาหารประเภทสัตว์น้ำธรรมชาติ เช่น ปลาตุก ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาชากกล้วย ปลาหลด ปลาไหล แมงคานา แมงป่องเป้ง กุ้ง หอย ปู เขียด กบ เต่านา และจำพวกพืช ผัก เช่น ผักบุ้งนา ผักบัวแปะ ผักแก่นขม บัวต่าง ๆ สำหรับ

ฐานป่า ชุมชนมีป่าที่เป็นแหล่งอาหาร 3 แห่ง คือ ป่าโคกม่วงอยู่ทางเหนือของหมู่บ้านประมาณ 2 กิโลเมตร ป่าโคกกลางอยู่เหนือหมู่บ้านไปอีกประมาณ 3 กิโลเมตร และป่าโคกหินกอง (โคกบักทุย) อยู่เหนือบ้านประมาณ 2 กิโลเมตร อดีตในป่ามีอาหารประเภทสัตว์เช่น กระต่าย กิ้งก่า กิ้งก่า นกต่าง ๆ ไก่ป่าหนู กระรอก กระแต เหน เป็นคันแมลง จิโนนแดง จิโปม ไช้มดแดง มีตามฤดูกาล จักจั่น สมุนไพรร เช่น โด่ไม่รู้ล้ม นาแซง ตากวง ตาไก่ ผักพิมาน รากพังคี ปลาไหลเผือก ผลไม้ มีส้มมอ ก้นครก ต้องเล้ง ผีพวน หมากบก หมากเหลี่ยม เห็ดตามธรรมชาติ เช่น เห็ดไค เห็ดปลวก เห็ดหน้าขาว หน้าแดง ปัจจุบันอาหารในป่าลดลง หายากไม่เพียงพอ บางอย่างยังหาได้เหมือนเดิมแต่ต้องตามฤดูกาล ไม่เพียงพอต่อความต้องการ

ฐานนา (เกษตร) ข้าวเป็นอาหารที่สำคัญที่หาได้จากฐานนาอดีตมีพันธุ์ข้าว 14 สายพันธุ์ ประกอบด้วย ข้าวเหนียว มี 12 พันธุ์ ข้าวพม่า ข้าวขมิ้นขาว ป้องแอ้ว หมากหม่วย สันป่าตอง อีหลง ข้าวกำ ข้าวสามาร ขาวพวง ข้าวกาบยาง กำผาย นางนวล และข้าวเจ้า มี 2 สายพันธุ์ ข้าวเจ้าใหญ่ ข้าวแดง และอาหารที่มีอยู่ในนาประเภทสัตว์ เช่น ปลา ปลาตุก ปลาช่อน ปลาชิว ปลาหมอ หอย ปู กุ้ง ฮวก กบ เขียด เป็นต้น พืช ผัก มีเช่น ผักบุ้ง กระโดน สะเดา ขี้เหล็ก แขง หน่อไม้ แวน อีสัน ตั้ว กุ่ม เห็ดหัวหญ้า ปัจจุบันข้าวพันธุ์พื้นเมืองหายไป มีพันธุ์ใหม่เข้ามา คือ กข 6 และมะลิ 105

ฐานบ้าน ในอดีตอาหารที่หาได้จากฐานบ้านส่วนมากจะเป็นประเภทสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ เลี้ยงไว้กินเอง วัว ควาย เป็นอาหารในงานประเพณีต่าง ๆ พืช ผัก มีตามสวนหลังบ้านเช่น คำลิ่ง จิง ข่า ตะไคร้ มะเขือ มะละกอ กล้วย บวบ มะเขือ มะแว้ง แมงลักในอดีต หากินง่าย พออยู่พอกิน เพียงพอ ปลอดภัย

ฐานตลาด อาหารจากฐานตลาดในอดีตชาวบ้านนิยมไปตลาดอำเภอพยุหะคีรี และ ตลาดอำเภอวาปีปทุม อาหารที่ซื้อจากตลาดทั้ง 2 แห่ง คือ ปลา เนื้อสัตว์ต่างๆ ในปัจจุบันฐานอาหารที่เป็นตลาดได้ขยายตัวเข้ามาใกล้ชุมชนมากขึ้นทั้งในรูปของตลาดถาวร ตลาดเคลื่อนที่ หาบเร่ และรถเร่ (ชาวบ้านเรียกรถพ่วงพวง) โดยตลาดแต่ละประเภทมีดังนี้ ตลาดถาวร ได้แก่ ตลาดอำเภอ ขางสีสุราช ตลาดอำเภอนาคู และตลาดอำเภอพยุหะคีรี ส่วนอาหารที่หาซื้อได้จากฐานตลาด เหล่านี้ประกอบด้วย อาหารสดพวกเนื้อสัตว์ต่างๆ อาหารแห้งและหมักดอง อาหารจำพวกผักและ เครื่องปรุง และที่สำคัญอาหารจำพวกผักซึ่งในอดีตชาวบ้านปลูกกินเองตามหลังบ้าน แต่ในปัจจุบันมีการพึ่งพิงจากตลาดภายนอกมากขึ้น ตลาดเคลื่อนที่ หาบเร่ และรถเร่ ได้แก่ ตลาดนัดบ้านขางสีสุราช ทุกวันอาทิตย์ และวันพุธ มีรถเร่ที่วิ่งประจำอยู่ในตำบลอีก ประมาณ 3 คันต่อวัน ประเภทอาหารที่หาได้จากตลาดประเภทนี้จะเหมือนกับที่หาได้จากตลาดถาวร

ฐานวัฒนธรรม ในอดีตการแลกเปลี่ยนอาหารในชุมชนยังมีอยู่เช่น ข้าวเหนียวแลกพริก ข้าวเหนียวแลกเปลี่ยนข้าวเจ้า ข้าวแลกไข่ และยังมีการแลกเปลี่ยนในรูปอื่นๆ เช่น ลงแขกทำนาแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ปัจจุบันการแลกเปลี่ยนได้เฉพาะในเครือญาติเป็นบางอย่าง บางอย่างขอไม่ได้ เพราะเห็นว่าเขาซื้อมา วัฒนธรรมเปลี่ยนไป แลกได้เป็นบางอย่าง ขอไม่ได้ ลักไม่ได้ มีความคิดทำได้เป็นบางอย่าง ไม่มีการลงแขก ประเพณีและวัฒนธรรมบางอย่างหายไป คงเหลืออยู่บ้าง เช่น เอ็ดได้ ขอได้ในเครือญาติ

5. สถานการณ์แหล่งอาหารของชุมชนบ้านโคกม่วง หมู่ที่ 8 ตำบลบ้านกู่ อำเภอยางสีสุ

ราช จังหวัดมหาสารคาม

ฐานแหล่งน้ำ ในชุมชนมีแหล่งน้ำซึ่งเป็นบานอาหารของคนในชุมชน 5 แห่ง ได้แก่

- ห้วยเชียงโตคอนบน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 500 เมตร
- หนองมะเกลือ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านติดกับหมู่บ้าน
- หนองลิ้ม ตั้งอยู่ติดกับหมู่บ้านอยู่ทางทิศเหนือ
- หนองหิน ตั้งอยู่ติดกับหมู่บ้านอยู่ทางทิศเหนือ
- หนองม่วง ตั้งอยู่ติดกับหมู่บ้านอยู่ทางทิศเหนือ

อดีตในแหล่งน้ำธรรมชาติมีสัตว์ที่เป็นอาหารของชาวบ้าน ได้แก่ ปลาตุ๊ก ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาสาทกกล้วย ปลาหลด ปลาไหล ปลาชีว เมงดา กุ้ง หอย ปู เขียด กบ เต่านา สวก พืชผัก มี ผักบั้งนา ผักบัวเปาะ ผักแก่นขม บัวต่าง ๆ ผักกะโถว ผักแว่น เทา หน่อไม้

ฐานป่า ในชุมชนมีป่าที่เป็นแหล่งหาอาหาร 2 แห่ง ได้แก่

- ป่าโคกม่วง ตั้งอยู่รอบหมู่บ้านมีเนื้อที่จำนวน 159 ไร่
- ป่าโคกคอนปุดา อยู่ทางทิศใต้หมู่บ้าน คัดหมู่บ้าน เนื้อที่จากอดีตจนถึงปัจจุบัน 1 ไร่ 2 งาน

ในอดีตในป่ามีอาหารประเภทสัตว์ ได้แก่ กระต่าย กิ้งก่า พังพอน ไก่ป่าหนู กระรอก กระแต
 เหน็บ แย้ กิ้งก่า เป็นต้น มลง จิรนาคแดง จิโปม ไช้ผดแดง มีตามฤดูกาล จักจั่น สมุนไพรมีโคไม่รู้อิ
 นนาแซง ตากวง ตาไก่ ผากพืมาน รากพังคี ปลาไหลเผือก ผลไม้ มีส้มมอ ก้นครก ต้องแล่ง ผีพวน
 หมากบก หมากเหลียม เห็ด ตามธรรมชาติ เช่น เห็ดโค เห็ดปลวก เห็ดหน้าขาว หน้าแดง แต่ใน
 ปัจจุบัน อาหารในป่าลดลง หายากไม่เพียงพอ บางอย่างยังหาได้เหมือนเดิมแต่ต้องตามฤดูกาล แต่
 ไม่เพียงพอ

ฐานนา (เกษตร) ข้าวเป็นอาหารที่สำคัญที่หาได้จากฐานนาอดีตมีพันธุ์ข้าว 14 สายพันธุ์ ประกอบด้วย ข้าวเหนียว มี 12 พันธุ์ ข้าวพม่า ข้าวหอมขาว ป้องแก้ว หมากร่อมย สันป่าดอง อีหลง ข้าว ก่ำ ข้าวสามารถ ขาวพวง ข้าวกาบยาง ก่ำผาย นางนวล และข้าวเจ้า มี 2 สายพันธุ์ ข้าวเจ้าใหญ่ ข้าวแดง และอาหารที่มีอยู่ในนาประเภทสัตว์เช่น ปลา ปลาดุก ปลาช่อน ปลาชิว ปลาหมอ หอย ปู กุ้ง ฮวก กบ เขียด เป็นต้น พืช ผัก มีเช่น ผักบุ้ง กระโดน สะเดา ขี้เหล็ก แขยง หน่อไม้ แวน อีสัน ตำลึง กุ่ม เห็ดหัวหญ้า ปัจจุบันข้าวพันธุ์พื้นเมืองหายไป มีพันธุ์ใหม่เข้ามา คือ กข 6 และมะลิ

ฐานบ้าน ในอดีตอาหารที่หาได้จากฐานบ้านส่วนมากจะเป็นประเภทสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ เลี้ยงไว้กินเอง วัว ควาย เป็นอาหารในงานประเพณีต่าง ๆ พืช ผัก มีตามสวนหลังบ้านเช่น คำลิง จิง ข่า ตะไคร้ มะเขือ มะละกอ กล้วย บวบ มะเขือ มะแว้ง แมงลักในอดีต หากินง่าย พออยู่พอกิน เพียงพอ ปลอดภัย

ฐานตลาด อาหารจากฐานตลาดในอดีตชาวบ้านนิยมไปตลาดอำเภอพยุหะคีรี และ ตลาดอำเภอวาปีปทุม อาหารที่ซื้อจากตลาดทั้ง 2 แห่ง คือ ปลา เนื้อสัตว์ต่างๆ ในปัจจุบันฐานอาหารที่เป็นตลาดได้ขยายตัวเข้ามาใกล้ชุมชนมากขึ้นทั้งในรูปของตลาดถาวร ตลาดเคลื่อนที่ หาบเร่ และรถเร่ (ชาวบ้านเรียกรถฟุ้งฟวง) โดยตลาดแต่ละประเภทมีดังนี้ ตลาดถาวร ได้แก่ ตลาดอำเภอ ยางสีสุราช ตลาดอำเภอนาคู และตลาดอำเภอพยุหะคีรี ส่วนอาหารที่หาซื้อได้จากฐานตลาด เหล่านี้ประกอบด้วย อาหารสดพวกเนื้อสัตว์ต่างๆ อาหารแห้งและหมักดอง อาหารจำพวกผักและ เครื่องปรุง และที่สำคัญอาหารจำพวกผักซึ่งในอดีตชาวบ้านปลูกกินเองตามหลังบ้าน แต่ในปัจจุบันมีการพึ่งพิงจากตลาดภายนอกมากขึ้น ตลาดเคลื่อนที่ หาบเร่ และรถเร่ ได้แก่ ตลาดนัดบ้านยางสีสุราช ทุกวันอาทิตย์ และวันพุธ มีรถเร่ที่วิ่งประจำอยู่ในตำบลอีก ประมาณ 3 คันต่อวัน ประเภทอาหารที่หาได้จากตลาดประเภทนี้ก็จะเหมือนกับที่หาได้จากตลาดถาวร

ฐานวัฒนธรรม ในอดีตการแลกเปลี่ยนอาหารในชุมชนยังมีอยู่เช่น ข้าวเหนียวแลกพริก ข้าวเหนียวแลกเปลี่ยนข้าวเจ้า ข้าวแลกไข่ และยังมีการแลกเปลี่ยนในรูปแบบอื่นๆ เช่น ลงแขกทำนาแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ปัจจุบันการแลกเปลี่ยนได้เฉพาะในเครือญาติเป็นบางอย่าง บางอย่างขอไม่ได้ เพราะเห็นว่าเขาซื้อมา วัฒนธรรมเปลี่ยนไป แลกได้เป็นบางอย่าง ขอไม่ได้ ลักไม่ได้ มีความผิดทำได้เป็นบางอย่าง ไม่มีการลงแขก ประเพณีและวัฒนธรรมบางอย่างหายไป คงเหลืออยู่บ้าง เช่น เฮ็ดได้ ขอได้ในเครือญาติ

พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่

จากการจัดเวทีโสเหล่กับผู้เฒ่าผู้แก่และผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เป้าหมาย ตำบลบ้านกู่ พบว่า มีพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญๆ ในหลายด้านด้วยกัน คือ ด้านสังคม/วัฒนธรรม ด้านพฤติกรรม การบริโภค ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจและด้านอาชีพ โดยค่อยๆ มีพัฒนาการในการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

ในอดีตวิถีชีวิตการทำมาหากินของคนในตำบลบ้านกู่ คือ การหาอยู่หากินตามแหล่งอาหารทางธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน อาทิเช่น ในป่าโคก แหล่งน้ำ ห้วย หนอง และหัวไร่ปลายนา เป็นต้น

ชาวบ้านมีการปลูกข้าวไว้สำหรับการบริโภคเท่านั้น วิธีการปลูกข้าวเริ่มต้นจากการใช้จอบขุดเพื่อทำคันนา และจะใช้แรงงานสัตว์ในการไถพรวนพื้นที่นา ส่วนใหญ่จะใช้ควายไถนา และมีเพียงไม่กี่รายที่ใช้วัวในการไถนา ส่วนการดูแลรักษาข้าวที่ปลูกไว้ชาวบ้านจะนำมูลจากสัตว์ที่เลี้ยงไว้ถ่ายออกมา แล้วนำไปใส่ในแปลงนา

นายใจ เชื่อนิจ ผู้เฒ่าผู้แก่ในตำบลบ้านกู่ เล่าว่า “แต่ก็เฮ็ดนาก็ใช้แต่ควายไถ บัญก็บ่ได้ใส่ ใส่แต่ขี้วัวขี้ควาย ข้าวมันก็บ่งามปานไค้ดอก ก็มีหม่องงามหม่องบ่งาม แต่ข้าวที่ได้ก็พอกินทั้งปี”

อดีตคนในชุมชนหากใครมีพื้นที่นาเยอะแล้วทำเสร็จทีหลังเพื่อน ก็จะมีเพื่อนคนอื่นๆ พากันระดมแรงไปช่วยทำนา บางครั้งพอถึงฤดูเก็บเกี่ยวข้าวคนไหนพอได้เกี่ยวก่อน ก็จะมีการระดมกันไปช่วยแปลงนั้นก่อน พอแปลงตัวเองเสร็จก็อยากมีใจไปช่วยเพื่อนแปลงอื่นที่เคยมาช่วยตัวเองต่อ ชาวบ้านเรียกวัดนธรรมนี้ว่า การเอาแรงกัน และมีวัฒนธรรมการนำของที่ตัวเองมีไปแลกเปลี่ยนกับของอย่างอื่นที่ไม่มี เช่น การนำปลาไปแลกกับผัก พริกแลกกับมะเขือ นอกจากคนในชุมชนแลกเปลี่ยนกันเองแล้ว ยังมีคนภายนอกชุมชนที่อยู่กันคนละตำบล หรือไกลนอกอำเภอ จะนำเกลือ นำพริกแห้ง หอมแดง และอื่นๆ มาแลกกับข้าวสารหรือข้าวเปลือกภายในชุมชน เป็นการแลกเปลี่ยนกันด้วยสิ่งของ

ต่อมาจากการบอกเล่าของชาวบ้าน พบว่า ประมาณปี พ.ศ. 2509 เริ่มมีคนนำคันปอ เข้ามาปลูกและมีการจ้างเก็บเกี่ยวลวกปอ โดยได้ค่าแรงวันละ 1-2 บาท เป็นช่องทางแรกๆ ของการมีรายได้ของชาวบ้านในตำบลบ้านกู่ เมื่อปี 2520 เริ่มมีการปลูกอ้อยของหมู่บ้านข้างๆ เมื่อชุมชนเห็นหมู่บ้านข้างเคียงมีรายได้จากการขายอ้อย จึงเริ่มบุกเบิกถากถางป่าไม้โดยมีการนำมาใช้เป็นพื้นที่ปลูกอ้อยเพื่อสร้างรายได้ ทำให้ป่าที่เป็นฐานอาหารลดลง จนกระทั่ง ปัจจุบันเหลือเพียงป่าสาธารณะ 2 แห่งเท่านั้น คือ ป่าโคกหนองบัวน้อย และโคกหนองลุ่ม พื้นที่ป่ากว่า 100 ไร่ ในอดีต ปัจจุบันลดลงเหลือไม่ถึง 10 ไร่ อาหารที่เคยมีอย่างหลากหลายก็ลดลงทั้งปริมาณและชนิด เหลือเพียงผักบางชนิดกับเห็ดเท่านั้น ส่วนป่าหัวไร่ปลายนานั้นก็หมดไปอย่างสิ้นเชิง จากการบุกเบิกปรับเปลี่ยนเป็นที่ทำไร่อ้อย ไร่มัน และที่นา

ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2525 คนในหมู่บ้านรู้จักแหล่งตลาด จึงเริ่มนำอาหารที่หาได้ตามธรรมชาติไปขายแล้วเอาเงินที่ได้ส่วนหนึ่งเก็บไว้และอีกส่วนหนึ่งนำไปซื้ออาหารที่ไม่สามารถหาเองได้ คือ ปลาหู ผลกระทบที่ตามมาจากการนำอาหารที่มีอยู่ตามธรรมชาติไปขาย คือ อาหารที่เคยหาได้เพียงพอกับพอกินก็ลดน้อยลงเรื่อย ๆ ในช่วงนี้ชาวบ้านก็รู้จักและมีการนำข้าวที่ได้จากแปลงเพาะปลูกของตัวเองไปขายในตลาดพืชผักภูมิพิสัย ชาวบ้านเริ่มมีการใช้จ่ายเงินกันมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงด้าน

วิถีชีวิตการทำมาหากินของชาวบ้านภูได้เริ่มมีพัฒนาการขึ้นเรื่อย ๆ และได้เปลี่ยนแปลงไปที่ละเล็กละน้อย ในปี 2526 มีรถยนต์เข้ามาเร่ขายอาหารคันแรกในชุมชน อาหารที่เข้ามาถนัดเร่นั้น เป็นอาหารที่ทำไม่ได้ในชุมชน และมีไม่กี่ชนิด ได้แก่ เนื้อวัว เนื้อหมู ปลาทุ ปลาเค็ม กะหล่ำปี และกะหล่ำดอกเท่านั้นชาวบ้านก็ซื้อบ้าง ไม่ซื้อบ้าง เพราะอาหารยังพอหาได้อยู่ จนมาถึงปัจจุบัน จากการหาอยู่หากินตามแหล่งฐานอาหารที่มีอยู่ในชุมชน เริ่มเปลี่ยนมาเป็นการซื้ออาหารจากตลาด รดแร่ ร้านค้าในชุมชนมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากผลสำรวจข้อมูลแหล่งที่มาของอาหารของคนในชุมชนในแต่ละช่วงวัยที่มีการซื้อมากถึงเฉลี่ย 56.5% มีการผลิตและการหาอาหารตามแหล่งธรรมชาติรวมกันเฉลี่ย 43.5% ในชุมชนมีร้านค้าที่นำของจากตลาดพยุหะภูมิพิสัยเข้ามาขายในชุมชน ต่อมาได้เริ่มมีการใช้ปุ๋ยเคมีในนาข้าว เพราะชาวบ้านอยากได้ผลผลิตที่มากขึ้น เนื่องจากเชื่อการโฆษณาของพ่อค้าร้านค้าปุ๋ยในเมืองว่าหากใช้ปุ๋ยเคมีในนาข้าวแล้วจะทำให้ได้ผลผลิตที่สูงขึ้น ปุ๋ยที่เริ่มใช้ในครั้งแรก คือ ปุ๋ยเกล็ด ต่อมาปุ๋ยเกล็ดเริ่มใช้ไม่ได้ผล จึงมีการนำปุ๋ยยี่ห้อใหม่เข้ามาใช้ คือ ปุ๋ยข้าวแดง สาเหตุที่เลือกใช้ปุ๋ยเคมีชาวบ้านให้เหตุผลว่า เพราะข้าวที่ปลูกไว้ไม่งาม ข้าวโค้งงอ ไม่ทันใจ ทั้งที่แต่ก่อนก็ไม่ได้ใช้ปุ๋ยเคมีก็สามารถเก็บเกี่ยวข้าวได้พอกินพอเลี้ยงคนในครอบครัวได้ แต่อาจจะไม่เพียงพอต่อการขายเพื่อให้ได้เงินมาใช้ในการซื้อปัจจัยอย่างอื่น ผลจากการใช้ปุ๋ยเคมี คือ พอใช้แล้วข้าวงามขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ก็มีผลกระทบด้านอื่นคือ มีเพลี้ย และแมลงเปลี่ยนแปลงนามากขึ้นกว่าเดิม

การทำนาจากที่เคยเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน ปัจจุบันนี้ได้กลายเป็นอาชีพการทำนาชาวบ้านมีรายได้หลักจากการขายข้าว ฉะนั้นการทำนาในปัจจุบันจึงไม่ใช่แค่เพื่อให้เพียงพอสำหรับการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น แต่ต้องเน้นผลิตให้ได้ปริมาณที่มากและรวดเร็ว ให้เพียงพอและทันเวลาต่อการขายด้วย ต่อมาเริ่มมีเทคโนโลยีที่ช่วยอำนวยความสะดวกมากขึ้นเข้ามาในชุมชน คือชาวบ้านได้เริ่มนำรถไถเข้ามาใช้ทดแทนควายในการไถนา สัตว์เลี้ยงจากที่เคยเพื่อใช้เป็นแรงงานและอาหารก็ได้กลายเป็นสินค้า เพราะเมื่อมีรถไถนาแล้วก็ไม่มีความจำเป็นต้องมีควายไว้ใช้งานอีกต่อไป ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้ขายควายให้กับพ่อค้า ผลผลิตหลายอย่างในชุมชนเริ่มกลายเป็นสินค้าแลกเปลี่ยนกันด้วยระบบเงินตรา แต่การลงทุนเรื่องเทคโนโลยีเครื่องจักรกลที่มีราคาสูง ชาวบ้านเองไม่มีเงินศดมากพอที่จะสามารถไปซื้อได้ จะมีเพียงที่ดินเท่านั้นที่นำไปเป็นหลักประกันในการกู้เงินจากธนาคารเพื่อนำไปซื้อเทคโนโลยีเครื่องจักรกลเหล่านั้น หรือปัจจัยการผลิตอย่างอื่นที่มีราคาสูง ฉะนั้นหลายคนเริ่มหันเป็นหนี้สินจากการลงทุนในการผลิต และเป็นปัญหาที่ติดพันตัวของชาวบ้านหลายคนมาจนถึงปัจจุบัน

3) สาเหตุ ปัจจัยและผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของฐานอาหารของตำบลบ้านกู่

การศึกษาในขั้นตอนนี้ทีมวิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยการจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อย ในแต่ละชุมชน โดยนำเสนอผลการศึกษตามกรอบการศึกษา คือ 1) ปัจจัย และสาเหตุ ของการเปลี่ยนแปลงแหล่งอาหาร 2) ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของแหล่งอาหาร โดยมีเนื้อหาย่อยประกอบด้วยผลกระทบด้านบวกและลบ ระดับความรุนแรงของผลกระทบระดับครอบครัว และระดับความรุนแรงของผลกระทบระดับชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ปัจจัย และสาเหตุ ของการเปลี่ยนแปลงแหล่งอาหาร

แม้ชาวบ้านตำบลกู่จะมีวิถีชีวิตที่ดำเนินมาหลายชั่วอายุคน ที่มีความผูกพันกับธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการกินมาช้านาน มีความประหยัด ปลอดภัย มีวิถีแบ่งปัน เกื้อกูล แต่ปัจจุบันได้ถูกระบบโลกไร้พรมแดนหรือที่เรียกว่า โลกาภิวัตน์ ได้เข้ามาครอบงำทำลายวิถีเก่าแก่อันทรงคุณค่านี้ให้หมดสิ้นไป จนเกิดการเปลี่ยนวัฒนธรรมการบริโภคอาหาร เช่น การผลิตอาหาร การหาอาหาร ประเภทหรือชนิดของอาหาร การเตรียมอาหาร การกินอาหาร ตลอดจนคุณค่าของอาหาร เป็นเส้นทางใหม่ของชาวอีสานที่เรียกได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ใหม่ ดังนี้

1. การมีเวลาเป็นเงื่อนไขสำคัญ อันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงอาชีพที่ต้องทำงานตามเวลา ทำให้มีเวลาวางน้อย ไม่มีเวลาพอที่จะออกไปหาอาหาร อาหารจึงได้มาจากการซื้อเป็นส่วนใหญ่

2. การมีรายได้เพิ่มขึ้น ไม่ว่าจะเป็นรายได้แบบรายวันหรือรายเดือน ทำให้ยินดีที่จะใช้เงินซื้ออาหารแทนการออกไปหา หรือแม้แต่การทำอาหารกินเอง

3. แหล่งอาหารในธรรมชาติมีอยู่จำกัด เช่น ป่า หนองน้ำ โคลง ไร่นา เมื่อเปลี่ยนแปลงไปอาหารธรรมชาติจึงมีน้อยและไม่มารับประทาน

4. การขาดความเป็นเจ้าของ ชาวบ้านตำบลบ้านกู่รู้สึกวแหล่งน้ำ ป่า เป็นของสาธารณะสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ตราบเท่าที่ไม่ละเมิดกฎของกันและกัน แต่การย้ายเข้ามาอาศัยทำงานในเมืองทำให้ขาดความเป็นเจ้าของ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว อาหารในธรรมชาติดั้งเดิมที่อยู่ตามป่า แหล่งน้ำ หรือมีการนำมาปลูก เลี้ยงในบริเวณใกล้บ้านเพื่อความสะดวกสบาย กลายเป็นสินค้าที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวโดยการเก็บเกี่ยวจากธรรมชาติเพื่อนำมาขาย เช่น ผัก ปลา นก หนู แมลง เห็ด

5. ความสะดวก เนื่องจากในหมู่บ้านมี ร้านค้า และรถแร่ที่ขายอาหารท้องถิ่น ทำให้ชาวบ้านมีความสะดวกในการเลือกซื้อ ซึ่งบางครั้งจะมีอาหารพิเศษตามฤดูกาลมาจำหน่าย เช่น ไข่มดแดง จิ้งหรีด ผักหวาน เป็นต้น

6. วัฒนธรรมการบริโภคอาหารแบบใหม่ มีการรับประทานอาหารท้องถิ่นน้อยลง เนื่องจากเบื่ออาหารอีสาน หรือบ้างก็อยากลองอาหารอื่นๆ เมื่อมีความสะดวกในการคมนาคมมีการแลกเปลี่ยนสินค้ามากขึ้น และมีอาหารหลากหลายเข้ามาขายในหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านมีทางเลือกในการบริโภคมากขึ้น

7. การเปลี่ยนแปลงของบรรยากาศโลก ทำให้สภาพภูมิอากาศและความสมดุลของนิเวศน์เปลี่ยนแปลงไปชาวบ้านเจอปัญหาฝนแล้ง น้ำท่วม และโรคแมลงระบาด มีผลต่อความมั่นคงอาหารของคนในชุมชนตำบลบ้านกู่

8. นโยบายของรัฐ ซึ่งส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหาร การส่งเสริมที่คอบสนองตลาด นำไปสู่รูปแบบการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตของชาวบ้าน

2. ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของแหล่งอาหาร

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตามช่วงยุคสมัย จากการสำรวจข้อมูลกับพื้นที่เป้าหมายทั้งหมดสามารถแบ่งช่วงพัฒนาการเปลี่ยนแปลงได้ 3 ช่วง คือ ช่วงที่หนึ่ง การหากิน อดีตคนในชุมชนพึ่งพิงอาหารจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติในชุมชน คือ ฐานอาหารจากป่า ฐานอาหารจากแหล่งน้ำธรรมชาติ และฐานอาหารจากหัวไร่ปลายนา เป็นต้น ช่วงที่สอง การผลิตกิน จากที่ชาวบ้านเคยหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติอย่างเดียว ต่อมาก็ได้มีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้กินเพิ่มขึ้น ช่วงแรกเริ่มจากความไม่ได้ตั้งใจ คือ หลังจากนำผัก ผลไม้มาประกอบอาหารเสร็จแล้วจึงโยนเมล็ดทิ้งตามหลังบ้านแต่ปรากฏว่าเมล็ดผักเหล่านั้นได้เกิดขึ้นมาให้ชาวบ้านได้เก็บมาประกอบอาหารอีกครั้งและชาวบ้านก็ได้มีการพัฒนาการปลูกพืชผักสวนครัวไว้ตามหลังบ้าน และชาวบ้านในตำบลบ้านกู่บางคนก็ยังคงมีการหาจากแหล่งธรรมชาติควบคู่ไปกับการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ไว้ประกอบอาหารด้วย และช่วงที่สาม การซื้อกิน ปัจจุบันจากสภาพชุมชนที่เปลี่ยน ทั้งด้านอาชีพ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจในชุมชนที่เปลี่ยนไป พฤติกรรมของชาวตำบลบ้านกู่มีการซื้ออาหารกินเป็นส่วนใหญ่ แม้จะยังคงมีบางส่วนที่ผลิตอาหารกินอยู่บ้างและหาตามแหล่งธรรมชาติอยู่บ้างแต่จะเป็นส่วนน้อยไม่ถึง 5 % ของประชากรในตำบลบ้านกู่ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนในชุมชนส่งผลสู่การเปลี่ยนแปลงของแหล่งอาหารในชุมชน หรืออาจเรียกได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของแหล่งอาหารส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนในชุมชนเช่นกัน สองอย่างนี้เป็นผลสะท้อนซึ่งกันและกันอย่างมีนัยสำคัญ

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงของแหล่งอาหารในชุมชนที่เกิดขึ้นนี้ได้ส่งผลกระทบในหลายด้านด้วยกัน การเปลี่ยนแปลงของฐานอาหารในชุมชนส่งผลให้ปริมาณอาหารที่เคยมีในชุมชนลดน้อยลง ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องซื้ออาหารกิน ปัจจุบันมีตลาดนัดในอำเภอขาสีสุราช 2 แห่ง ทุกวันอาทิตย์และวันพุธ มีรถเร่ขายอาหารตามหมู่บ้าน ที่ขายอาหารประเภท ผัก ผลไม้ เนื้อสัตว์ ไข่ไก่ ปลา และอาหารสำเร็จรูป ทำให้ชาวบ้านมีความสะดวกสบายในการที่จะจัดหาอาหารมาบริโภคสำหรับครัวเรือนตัวเองได้ง่ายและรวดเร็วไม่ต้องเสียเวลาเป็นวันๆ เพื่อไปหาอาหารเหมือนแต่ก่อนชาวบ้านมีเวลาในการทำงานเพื่อหาเงิน หรือทำกิจกรรมอื่นๆ มากขึ้น แต่การเปลี่ยนแปลงของแหล่งอาหารในชุมชนก็มีผลด้านอื่นที่ตามมาอีกมากเช่นกัน จริงอยู่ว่าชาวบ้านมีความสะดวกสบายมากขึ้น แต่จำนวนเงินที่เป็นค่าใช้จ่ายเรื่องอาหารในแต่ละวันก็มากขึ้นเช่นเดียวกัน ค่าใช้จ่ายที่เป็นค่าอาหารสูงขึ้นจากเดิม

ประกอบกับค่าใช้จ่ายด้านอื่นๆ ประจําวันของชาวบ้านก็เพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ ชาวบ้านจึงมุ่งเน้นในการหาเงินให้ได้มากเพียงพอต่อค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น รายได้ของชาวบ้านได้จากการขายข้าวเป็นหลัก จึงให้ความสำคัญไปที่วิธีการผลิตข้าวเพื่อให้ได้ปริมาณที่มาก ไม่ว่าจะต้องลงทุนสูงกว่าเดิมก็ตามที ทั้งการลงทุนซื้อปุ๋ย การจ้างแรงงาน การซื้อเครื่องทุ่นแรงต่างๆ ที่มีราคาสูง หากเงินสดไม่พอสามารถซื้อได้ ชาวบ้านก็จะไปกู้ยืมเกิดปัญหาหนี้สินตามมาจากการลงทุน จากการมุ่งเน้นการหาเงินมาเพื่อการใช้จ่ายในครัวเรือน ปัจจุบันได้กลายมาเป็นการมุ่งเน้นหาเงินมาใช้จ่ายในครัวเรือนและการชำระหนี้ ชาวบ้านจึงมีภาระที่เพิ่มมากขึ้นเป็นสองเท่า เมื่อการหาเงินด้วยวิธีการผลิตข้าวอย่างเดียวเริ่มไม่เพียงพอ จึงมีชาวบ้านบางคนที่อยู่ในวัยแรงงานเดินทางเข้าสู่เมืองเพื่อเป็นลูกจ้างบ้าง ไปทำงานเป็นแรงงานในไร่ อ้อย ไร่มันสำปะหลัง ตามต่างจังหวัดบ้าง พอถึงฤดูเก็บเกี่ยวหรือฤดูทำนาจึงกลับมาบ้านทำนา จึงมีความยากลำบากเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าว สรุปได้ว่าส่งผลกระทบในด้านต่างๆ ดังนี้

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

ครัวเรือนในชุมชน เมื่อหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติไม่ได้ก็ต้องหันมาพึ่งพาอาหารตามท้องตลาด ทั้งในและนอกชุมชน โดยการซื้ออาหารทุกชนิด ปัญหาหรือว่าผลกระทบที่ตามมาก็คือการกู้ยืมเงิน และ การเป็นหนี้เป็นสิน

ผลกระทบด้านสังคม

การแลกเปลี่ยนหรือแบ่งปันลดลงไปจากชุมชน เพราะหาอาหารได้น้อย โดยเฉพาะในฤดูที่ขาดแคลน ฝนไม่ตก ทำให้ต้องซื้อ ส่วนคนที่หาได้ ก็นำไปขายมากกว่าการแบ่งปันให้เพื่อนบ้าน ดังนั้น เมื่อฐานอาหารด้านแหล่งน้ำถูกทำลาย อาหารลดลง การพึ่งพา ช่วยเหลือกันแบ่งปันอาหารก็ลดตามลงไปอีก ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ให้ลึกแล้วจะทำให้ พบว่า เมื่อการพึ่งพาแหล่งน้ำลดลง ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเองก็ลดลงตามไปด้วย ในอดีตนั้นเวลาที่ไปตกปลา หรือหว่านแห (ทอดแห) ชาวบ้านก็ไปด้วยกันเป็นกลุ่ม กลุ่มผู้หญิงก็ไป ซ้อนกุง ทำให้ได้พูดได้คุยกัน ถามข่าวคราวกัน ทั้งเรื่องนาและเรื่องลูก ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์กันดีขึ้น แต่พอชาวบ้านไม่ได้ไปหาอาหารในแหล่งน้ำแล้ว โอกาสที่ได้เจอกันก็เมื่อเดินทางไปหาที่บ้าน งานบุญ การประชุม หรือตั้งใจเดินทางไปหากันเท่านั้น ความรักความผูกพันกันก็เลยลดลงด้วย

ผลกระทบด้านวัฒนธรรม

เมื่ออาหารที่หาได้ตามธรรมชาติลดลง ทุกอย่างก็กลายเป็นเงิน คนหาได้ก็เอาไปขาย เพื่อให้ได้เงินไปซื้ออย่างอื่น คนที่หาไม่ได้หรือไม่มีคนในครอบครัวหาให้ต้องออกไปหาเงินมาซื้อกิน ทำให้วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนลดลง นอกจากนั้นแล้ว วัฒนธรรมการกินก็เปลี่ยนไปด้วย เช่นกัน

ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

- ระบบนิเวศน์ ป่า น้ำ สัตว์ ถูกทำลาย
- สภาพเดิม รูปแบบเดิม ของเก่าไม่มีให้เห็น
- เกิดมลพิษในอากาศ

ระดับความรุนแรงของผลกระทบระดับครอบครัว

เมื่อเห็นภาระและความยากลำบากของการประกอบอาชีพในชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงสนับสนุนให้ลูกหลานได้เรียนในระดับชั้นที่สูงขึ้น เมื่อจบการศึกษาส่วนใหญ่ก็เลือกที่จะประกอบอาชีพในเมือง ซึ่งไม่ได้กลับมาอยู่ในชุมชนตัวเอง จะกลับมาเยี่ยมกันนานๆ ถึงจะมาสักครั้งบางครอบครัวทุ่มเทกับการส่งลูกหลานให้ได้เรียนในระดับชั้นที่สูง แม้ไม่มีเงินมากก็จะมี การไปกู้ยืมเงินจนกลายเป็นหนี้สินพอกพูนขึ้นไปอีก และบางครอบครัวที่ไม่มีเงินส่งให้ลูกหลานเรียนต่อได้ก็จะให้ลูกหลานไปทำงานในกรุงเทพฯ หรือในเมืองใหญ่ เพราะไม่อยากให้ประกอบอาชีพเกษตรเหมือนพ่อแม่ จึงเกิดการอพยพถิ่นฐานของคนวัยหนุ่มสาวในชุมชน ทำให้สมาชิกในครอบครัวที่เคยอยู่ด้วยกันครบทุกคน ไม่ได้อยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันครอบครัวจึงขาดความอบอุ่นลงไป บางครอบครัวที่มีปัญหาเรื่องรายได้และหนี้สินก็เกิดปัญหาเรื่องการทะเลาะเบาะแว้งกันตามมา

ระดับความรุนแรงของผลกระทบระดับชุมชน

จากการศึกษาข้อมูลด้วยวิธีการจัดเวทีโสเหล่ในชุมชน กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ให้ข้อมูลตรงกันว่า เมื่อสถานการณ์ทางสังคมเปลี่ยนไปทรัพยากรธรรมชาติมีน้อยลงหายาก ราคาแพง คำนวณการเกษตรสูงผลิตกับราคาตกต่ำ เกษตรกรเป็นหนี้สิน ทำให้ทุกคนในชุมชนต้องดิ้นรนเพื่อเอาตัวรอด วิธีการผลิตการเปลี่ยน ประเพณีวัฒนธรรมชุมชนเปลี่ยน การช่วยเหลือกันในชุมชนมีน้อยลง คนเห็นแก่ตัวมากขึ้น ขาดคุณธรรมจริยธรรม ชุมชนขาดความเข้มแข็งต้องพึ่งภายนอกแม้แต่พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ ที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์ในชุมชนในอดีต โดยเฉพาะอาหารถือเป็นปัจจัยสี่ที่สำคัญในการดำเนินชีวิตตกไปอยู่ในมือของบริษัท นายทุน มีเสี่ยงต่อความไม่ปลอดภัย และถ้าดูจากระดับความรุนแรงเฉพาะในส่วนของการใช้จ่ายในการซื้ออาหารของพื้นที่เป้าหมายจากการสำรวจ พบว่า แต่ละครอบครัวมีค่าใช้จ่ายซื้ออาหารเฉลี่ยวันละ 200 บาท ในขณะที่มีรายได้เฉลี่ยวันละ 300 บาทต่อครัวเรือน

4) ศักยภาพ องค์ความรู้และภูมิปัญญาในชุมชนที่มีความเหมาะสมต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหาร

การศึกษาในขั้นตอนนี้ทีมวิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยการจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อยในแต่ละชุมชน โดยนำเสนอผลการศึกษาตามกรอบการศึกษา คือ 1) ศักยภาพเชิงพื้นที่โดยมีเนื้อหาย่อย

ประกอบด้วย เจริญกายภาพ ทุนทางสังคม นโยบายและงบประมาณ 2) องค์ความรู้ภูมิปัญญาในชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ศักยภาพ เจริญกายภาพ

แหล่งอาหารในเขตตำบลบ้านกุ่ม มี 6 ฐาน ประกอบด้วย ฐานแหล่งน้ำ ฐานป่า ฐานนา ฐานบ้าน ฐานตลาด และฐานวัฒนธรรมแลกเปลี่ยน/ประเพณี ซึ่งแต่ละฐานมีรายละเอียด ดังนี้

ฐานแหล่งน้ำ

1. ห้วย โสภณน้ำขาวหรือ โสภณเสียว มีอาหารประเภทสัตว์น้ำธรรมชาติเช่น ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาชากกล้วย ปลาหลด ปลาไหล แมงคานา แมงป่องเป้ง พืช ผักเช่น ผักบุ้งนา ผักบัวแปะ ผักแก่นขม บัวต่าง ๆ สาหร่าย

2. หนอง มีสัตว์ที่เป็นอาหารของชาวบ้านที่สามารถหากินได้ในหนองและบริเวณรอบหนอง เช่น ปลา กุ้ง หอย อีอ่าว หนู นก กระปอม แะ แมงกิ้งก่า

ฐานป่า/โคก

อาหารที่สามารถหาได้ในป่าโคก คือ แะ กระต่าย ไก่ป่า นก ต่าง ๆ กิ้งก่า หนู กระรอก กระแต แมลง จิงจุกแดง จิโปม ไช้คแดง มีตามฤดูกาล จักจั่น มีพืชผัก คือ ผักต้ว กระโดน เม็ก สาปสะเคา อีลอก กระเจียว สมุนไพร เช่น พังกีหอม กิ่งไฟนกขุม (โคไม่รู้อลิ้ม) ถิ่นกวาง ลูกโต ชีช้าง ตาไก่ ผลไม้ มี ส้มมอ ก้นครก ต้องเล้ง ผีพวน หมากบก หมากเหลี่ยม และเห็ด ตามธรรมชาติ เช่น เห็ดโคน เห็ดปลวก เห็ดหน้าขาว หน้าแดง

ฐานนา

ฐานนาจะเป็นฐานของการผลิตข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักนอกจากจะผลิตเพื่อการบริโภคแล้วยังมีการผลิตเพื่อจำหน่ายด้วย โดยรวมในตำบลบ้านกุ่มมีผลตอบแทนที่ได้จากการทำนาเฉลี่ย ต่อครัวเรือน เป็นเงิน 33,785 บาทต่อปี

นอกจากข้าวที่ได้จากการเพาะปลูกแล้วยังมีสัตว์น้ำในนาและพืชผักที่เป็นอาหารอีกด้วย สัตว์ธรรมชาติ มี ปลาช่อน ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาหลด ปลาชิว กุ้ง ปู หอย แมงดา ฮวก กบ เขียด พืชผัก ที่หาได้มี บัวนา ผักแว่น แคนส้มแคนขม โหบเหบ แขง

ฐานบ้าน

ฐานบ้านจะเป็นฐานของการผลิต ได้แก่ พืช ผัก เช่น ตำลึง ดอกขี้ด ถิ่นฟ้า มะระ มะละกอ พริก บวบ มะเขือ มะแว้ง กระเพรากล้วย แมงลัก สัตว์ได้แก่เป็ด ไก่ วัว ควาย เลี้ยงไว้กิน พื้นที่ตำบล

บ้านกู่ยังสามารถปลูกพืชผักสวนครัว และสามารถเลี้ยงสัตว์ได้หลายชนิด เช่น วัว ควาย หมู เป็ด ไก่ กบ ปลา ฯลฯ หากมีการจัดการที่เหมาะสมจะสามารถสร้างรายได้จากการเลี้ยงสัตว์ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการเลี้ยงวัว และควาย จากการสัมภาษณ์กับผู้เลี้ยงวัวในตำบลบ้านกู่ พบว่า การเลี้ยงวัวและควายชาวบ้านไม่ต้องเสี่ยงกับการลงทุนมาก เพราะไม่มีค่าใช้จ่ายในเรื่องอาหารเพิ่ม หลังจากเดือนพฤศจิกายนหรือเดือนธันวาคม เป็นต้นไป ชาวบ้านจะเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ และจะมีพื้นที่สำหรับการเลี้ยงวัวหรือควายมีหญ้าให้วัวหรือควายกินอย่างเพียงพอได้ ส่วนในช่วงเดือนมิถุนายน ถึงเดือนพฤศจิกายน ชาวบ้านก็สามารถเกี่ยวหญ้าตามขอบคันนาให้วัวหรือควายกินได้ และยังมีฟางข้าวที่ได้จากการทำนามาให้วัวหรือควายกินอีกด้วย และวัวหรือควายยังเป็นสินค้าที่เกษตรกรในพื้นที่ตำบลบ้านกู่สามารถต่อรองราคากับพ่อค้าได้อีกด้วย

ผู้เลี้ยงวัวในตำบลบ้านกู่เล่าว่า “ถ้าพ่อค้าเขาให้ราคาดี เขาก็บ่ขาย ถ้าบ่จำเป็นเรื่องเงินเขาก็บ่ต้องขายก็ได้ เลี้ยงไปเรื่อยๆ ก็ยังได้กำไรหลาย ถ้าบ่ลำบากเรื่องหาหญ้าช่วงหน้าฝนก็พอเลี้ยงอยู่”

ผลตอบแทนโดยเฉลี่ยของคนในชุมชนที่ได้จากการเลี้ยงไหม เป็ด ไก่ วัว ควาย และอื่นๆ โดยเฉลี่ยต่อครัวเรือน เป็นเงิน 23,688.17 บาท ต่อปี

รายได้นอกภาคเกษตร เงินเดือน ค่าตอบแทนค่าจ้าง รวม 6,106,196 บาท เฉลี่ยต่อครัวเรือน ต่อปี 65,658.02 บาท ต่อคนต่อปี 18,447.72 บาท การค้าขายรวม 1,009,000.00 บาท ต่อครัวเรือนต่อปี 10,849.46 บาท ต่อคนต่อปี รวม 3,048.34 บาท รายได้อื่น ๆ (ค่าเช่า ลูกหลานส่งมาให้ ดอกเบี้ยเงินฝาก) รวม 2,757,000.00 บาท ต่อครัวเรือนต่อปี 29,645.16 บาท ต่อคนต่อปี 8,329.31 บาท รวมรายได้อื่น ๆ 10,511,796 บาท ต่อครัวเรือนต่อปี 113,030.00 บาท ต่อคนต่อปี รวม 31,757.69 บาท

ทุนทางสังคม

วัฒนธรรมความสัมพันธ์ของคนในชุมชน กลุ่มชุมชน ระบบเครือญาติ พ่อ แม่ พี่ น้อง ปู่ ย่า ตา ยาย ลูกหลานยังมีความเคารพนับถือ มีสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกันมีระบบกลุ่มการช่วยเหลือกัน มีการตั้งกติกา แนวทางปฏิบัติร่วมกันภายในกลุ่ม มีกรรมการหรือโครงสร้างของคณะกรรมการเพื่อดูแลในเรื่องการทำงานกลุ่ม มีการระดมทุนหรือการถือหุ้นในกลุ่มเศรษฐกิจมีการปันผลสิ้นปี หรือถึงเวลาที่กำหนดแล้วแต่ละเบี้ยของแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน

มีประเพณีที่เป็นกิจกรรมร่วมกันของชุมชนยึดโยงจิตใจของคนในชุมชน ที่ทำให้เกิดความสามัคคี เช่น การเลี้ยงปู่ตา การทำบุญเลี้ยงบ้าน (บุญเบิกบ้าน) ขึ้นบ้านใหม่ บุญข้าวจี / บุญกุ่มข้าว

บุญสงกรานต์ คักบาตรวันขึ้นปีใหม่ สู่ขวัญข้าว เข้าพรรษา / ออกพรรษา ข้าวกระยาสาท แต่งงาน บุญฉาปนกิจศพ

ด้านศาสนาและความเชื่อ ศาสนาพุทธ เป็นศาสนาที่คนทั้งหมู่บ้านนับถือ ทุกหมู่บ้าน มีวัด 1 แห่ง คนยังมีความเชื่อเรื่องบาป บุญ สิ่งศักดิ์ เรื่องเช่น ไหว้ศาลปู่ตา พ่อใหญ่หนองแคน การสะเดาะเคราะห์ (การแต่งแก้ การแต่งบูชาโชค) หมอน้ำมันด์ เชื่อเรื่องผีปอบ ทำให้มีการบูกูกที่สาธารณะ น้อยลงและมีการอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นแหล่งอาหารของชุมชน

องค์ความรู้ ผู้รู้ ภูมิปัญญาในชุมชน

ศักยภาพของพื้นที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนอีกอย่างหนึ่ง คือ ผู้รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งถือว่าเกี่ยวข้องกับตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนทั้งฐานการผลิต และฐานวัฒนธรรม โดยแยกนำเสนอในแต่ละด้านที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารดังนี้

1. ผู้รู้ ภูมิปัญญาด้านฐานการผลิต (เฮ็ดได้) ในฐานนี้จะเป็นการสร้างการเรียนรู้เชิงเทคนิค และแสวงหาทางออกการลดต้นทุนปัจจัยการผลิต เช่น นายสงกา ช่างพันพงษ์ ภูมิปัญญาด้านการรักษาและขยายพันธุ์สัตว์ นายไพรัตน์ สุตนนท์ ภูมิปัญญาด้านทำปุ๋ยชีวภาพ นายสนธิ์ แคนกะไสย ภูมิปัญญาด้านปุ๋ยชีวภาพ

2. ผู้รู้ ภูมิปัญญาด้านฐานการหา (หาได้) ในฐานนี้จะเป็นความรู้ในด้านการสร้างอุปกรณ์เพื่อหาอาหารตามธรรมชาติ เช่น นายจสมบุรณ์ ปัจจัยโก ภูมิปัญญาด้านการทอดแห นายโสภา ปินะธา ภูมิปัญญาด้านสานไซ นายด้วง อันทะโคตร ภูมิปัญญาด้านจักรสานอุปกรณ์หาปลา นายอัม ขอดวงกอง ภูมิปัญญาด้านจักรสานจากไม้ไผ่ทุกชนิด

3. ผู้รู้ ภูมิปัญญาด้านฐานวัฒนธรรม (แลกได้) ในฐานนี้จะพูดถึงองค์ความรู้ที่นำไปสู่การแลกเปลี่ยนอาหารผ่านประเพณีวัฒนธรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น ทางตรงการทำพิธีกรรมต่างๆ แล้วมีการแลกเปลี่ยนอาหารของคนในชุมชน ได้แก่ นายใจ เชื้อนิจ ปราชญ์ชาวบ้าน ชำนาญเรื่องสมุนไพร และหมอสูตรขวัญ นายจันทา เย็นโธสง ผู้นำทางศาสนา นายสุค เบญจศีล ผู้นำด้านศาสนาและพิธีกรรม นายบุญธรรม ไกรจันทร์ ผู้นำด้านศาสนาและพิธีกรรม นายทองใบ ประเสริฐสุข ผู้นำด้านศาสนาและพิธีกรรม นายหมูน จีนหัวดง ขจ้ำหมู่บ้าน นายสมาน อุทปา หมอสูตรขวัญ และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความมั่นคงอาหารผ่านฐานการแลกเปลี่ยนในรูปแบบของการผลิตผลิตภัณฑ์อื่นๆ ไปแลกอาหาร ได้แก่ นางทองม้วน ศรีละออง มีความชำนาญด้าน

การมัดหมี่ และทอผ้าไหม นางอุคม แพงพงมา มีความชำนาญด้านการทอผ้าไหมและมัดหมี่
นางอัมพร ศรีวงษา มีความชำนาญด้านการสาวไหม นายบุญตา จันทรวงษา มัดหมี่ผ้าถุง

4. ผู้รู้ ภูมิปัญญาด้านฐานซื่อได้ เป็นภูมิปัญญาด้านอื่นๆ ที่สร้างงานในชุมชนแล้วมีรายได้
เพื่อซื้ออาหารบริโภค เช่น นายประสิทธิ์ ปิ่นกาสังข์ ช่างไม้ และนายอุดร เศษรินทร์ ช่างซ่อม
เครื่องยนต์

นโยบายและงบประมาณ

จากการศึกษา พบว่า นโยบายภาครัฐมีผลต่อการเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารของคนใน
ชุมชน เช่น การส่งเสริมให้ประชาชนนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต
ส่งผลให้ประชาชนมีการผลิตอาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือนมากขึ้น นอกจากนี้หน่วยงานภาครัฐใน
ระดับพื้นที่ก็มีรูปแบบการส่งเสริมเพื่อนำไปสู่การสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนตามภารกิจที่
ต่างกันไป เช่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลส่งเสริมเรื่องอาหารปลอดภัย สำนักงานเกษตร
อำเภอส่งเสริมเรื่องการผลิตอาหารในครัวเรือน องค์การบริหารส่วนตำบลสนับสนุนงบประมาณกลุ่ม
องค์กรชุมชนต่างๆ ในตำบลเพื่อสร้างอาชีพโดยเฉพาะในภาคเกษตรกรรม ซึ่งถือเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เป็น
เป็นศักยภาพของพื้นที่ในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร

5) กระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชนตำบลบ้านกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัด มหาสารคาม

การดำเนินงานในขั้นตอนนี้ในช่วงปฏิบัติการของโครงการวิจัยเพื่อสร้างกระบวนการขยาย
ผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชน ทีมวิจัยได้ผลสรุปของการทดลองปฏิบัติการใน 2 ระดับ คือ
กระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชน และกระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่ง
อาหารของตำบล โดยทีมวิจัยได้แยกนำเสนอให้เห็นรูปแบบ วิธีการ มีรายละเอียดดังนี้

กระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชน

กระบวนการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชนที่พบมี 4 รูปแบบ ประกอบด้วย

1) รูปแบบการฟื้นฟูฐานบ้าน เป็นการส่งเสริมการผลิตอาหารบริโภคในบริเวณบ้านเรียนรู้
วิธีการลดรายจ่ายผ่านบัญชีครัวเรือนมีวิธีการ คือ

- ลดค่าใช้จ่ายเรื่องอาหาร
- ผลิตอาหารเพิ่มในบริเวณบ้าน
- ทำบัญชีครัวเรือน

2) รูปแบบการฟื้นฟูฐานนา การส่งเสริมให้มีการพึ่งตนเองในการทำการเกษตรมีวิธีการ คือ

- ลด ละ เลิกการใช้สารเคมี
- ผลิตและปรับปรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุ
- การทำธนาคารมูลโค
- แลกเปลี่ยนแรงงานด้วยการลงแขก
- การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว และข้าวพื้นบ้าน
- การลดต้นทุนการผลิต
- การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม

3) รูปแบบการฟื้นฟูฐานป่า ปัจจุบันพื้นที่ป่าส่วนใหญ่กลายเป็นที่มีเจ้าของเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลและชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปทำอะไรในพื้นที่ป่าได้ การฟื้นฟูฐานอาหารจากป่าจึงเกิดแนวคิดยกป่ามาไว้บ้าน หมายความว่า อาหารที่เคยหาได้ในป่าบางอย่างสามารถนำมาปลูกในบริเวณใกล้บ้านได้ เช่น ผักหวานป่า การเพาะเห็ด เป็นต้น

4) รูปแบบการฟื้นฟูฐานตลาด ใช้วิธีการรณรงค์ให้ชาวบ้านตระหนักในพิษภัย ผลกระทบกับการบริโภคอาหารภายนอกชุมชนที่ไม่สะอาดและปลอดภัย ผ่านประชาสัมพันธ์เสียงตามสาย และในเวทีประชุมของชุมชน ส่งผลให้คนในชุมชนลดการซื้ออาหารจากภายนอกและผลิตอาหารบริโภคเองในครัวเรือน และการกระจายอาหารที่ปลอดภัยในชุมชนโดยการนำผลผลิตในแปลงมาวางขายตามร้านค้าในชุมชน

กระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของตำบล

จากผลการทดลองปฏิบัติการวิจัยกระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของตำบลยังไม่ได้รูปแบบที่ชัดเจนทั้งนี้เป็นข้อจำกัดของขอบเขตการวิจัยทั้งพื้นที่ ระยะเวลา และปัจจัยทางธรรมชาติ ตลอดจนนโยบายของภาครัฐที่มาเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร ซึ่งเป็นแหล่งอาหารของตำบล จึงทำให้ผลปฏิบัติการวิจัยชี้ให้เห็นจุดเริ่มต้นหรือการก่อเกิดที่จะนำไปสู่กระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของตำบลเท่านั้น เช่น มีการสร้างกฎกติกาการใช้ทรัพยากรป่าไม้ แหล่งน้ำร่วมกัน เกิดกลุ่มแกนนำในระดับตำบลฟื้นฟูฐานอาหารร่วมกัน เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเพื่อแสวงหาทางออกในการสร้างความมั่นคงอาหารในระดับตำบล (ประชุม อบรม ศึกษาดูงาน) มีการรวมกลุ่มเพื่อวางแผนการผลิตอาหารปลอดภัย (แปลงสาธิตผลิตพันธุ์ข้าว) การกระจายอาหารในตำบล มีการเชื่อมโยงหน่วยงานท้องถิ่นและหน่วยงานภาครัฐเข้าร่วมรับรู้แนวทางการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของตำบล

บทที่ 5

สรุปผลงานวิจัย บทเรียน ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะ

การดำเนินงานของโครงการวิจัยกระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชน ตำบล อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ได้มีการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยได้ประยุกต์วิธีการวิจัยที่หลากหลายทั้งเอกสาร และการศึกษาภาคสนาม การสัมภาษณ์ การประชุม การสนทนากลุ่มย่อย โดยมีการนำเสนอผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ ได้แก่ 1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ของแหล่งอาหารของหมู่บ้านเป้าหมายทั้งในระดับครอบครัว และระดับชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน 2. เพื่อศึกษาสาเหตุ ปัจจัยและผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของฐานอาหารของตำบล 3. เพื่อศึกษาศักยภาพ องค์ความรู้และภูมิปัญญาในชุมชนที่มีความเหมาะสมต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหาร 4. เพื่อศึกษากระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชนตำบล อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ทีมวิจัยได้มีการสรุปผลงานวิจัย สรุปบทเรียนจากการทำงาน ปัญหาอุปสรรค แผนการดำเนินงานและข้อเสนอแนะดังนี้

1) สรุปผลงานวิจัยตามวัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาสถานการณ์ของแหล่งอาหารของหมู่บ้านเป้าหมายทั้งในระดับครอบครัว และระดับชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ผลการศึกษา พบว่า สถานการณ์แหล่งอาหารตำบล อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม มีจำนวน 6 ฐาน ประกอบด้วย ฐานแหล่งน้ำ ฐานป่า ฐานนา (เกษตร) ฐานบ้าน ฐานตลาด และ ฐานวัฒนธรรม โดยแบ่งช่วงพัฒนาการออกเป็น 2 ช่วง คือ อดีตก่อนปี พ.ศ. 2520 และปัจจุบัน หลังปี พ.ศ. 2520 ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ฐานแหล่งน้ำ สถานการณ์แหล่งอาหารฐานน้ำ ในอดีตจะมีสัตว์น้ำธรรมชาติ เช่น ปลาอุก ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาชากกล้วย ปลาชิว แมงดา กุ้ง หอย และพืชอาหาร เช่น ผักเช่น ผักบุ้งนา ผักบัวแปะ ผักแก่นขม บัวแดง บัวทอง กะโถว แหน เป็นต้น ปัจจุบันปลาธรรมชาติ พืช ผัก ลดน้อยลง บางอย่างหมดไป

ฐานป่า ประเภทอาหารที่หาได้ คือ ไข่มดแดง แมงเงา หนู พังพอน นก กิ้งก่า แย้ สมุนไพร ถั่วโง่ คัดเค้า พวงพิ ต้องเล้ง ย่านาง หมาขี้ ทุ้มเห็ดเทศ ข่อยมะเกลือ ปัจจุบัน สัตว์ป่า เหลือน้อย คงเหลือให้เห็นเฉพาะ ไข่มดแดง นก หนู สมุนไพร ส่วนพืชคงเหลือพืชอยู่บางชนิด คือ ถั่วโง่ หมาขี้ ย่านาง มะเกลือ

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาสาเหตุ ปัจจัยและผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของฐานอาหารของตำบลบ้านกู่

การศึกษาในขั้นตอนนี้ทีมวิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยการจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อย ในแต่ละชุมชน โดยผลการศึกษาพบว่า สาเหตุ ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงอาหารของตำบลกู่ เกิดจากการที่คนในชุมชนมีเวลาเป็นเงื่อนไขสำคัญ อันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงอาชีพที่ต้องทำงานตามเวลา ทำให้มีเวลาว่างน้อย ไม่มีเวลาพอที่จะออกไปหาอาหาร อาหารจึงได้มาจากการซื้อเป็นส่วนใหญ่ เมื่อคนชุมชนออกไปทำงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ไม่ว่าจะเป็นรายได้แบบรายวันหรือรายเดือน ทำให้ยินดีที่จะใช้เงินซื้ออาหารแทนการออกไปหา หรือแม้แต่การทำอาหารกินเอง แหล่งอาหารในธรรมชาติมีอยู่จำกัด เช่น ป่า หนองน้ำ โกง ไร่นา เมื่อเปลี่ยนแปลงไป อาหารธรรมชาติจึงมีน้อยและไม่มารับประทาน การขาดความเป็นเจ้าของ ชาวบ้านตำบลบ้านกู่รู้สึกว่าแหล่งน้ำ ป่า เป็นของสาธารณะสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ครบเท่าที่ไม่ละเมิดกฎของกันและกัน แต่การย้ายเข้ามาอาศัยทำงานในเมืองทำให้ขาดความเป็นเจ้าของ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว อาหารในธรรมชาติดั้งเดิมที่อยู่ตามป่า แหล่งน้ำ หรือมีการนำมาปลูก เลี้ยงในบริเวณใกล้บ้านเพื่อความสะดวกสบาย กลายเป็นสินค้าที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวโดยการเก็บเกี่ยวจากธรรมชาติเพื่อนำมาขาย เช่น ผัก ปลา นก หนู แมลง เห็ด ความสะดวก เนื่องจากในหมู่บ้านมี ร้านค้า และรถแร้ที่ขายอาหารท้องถิ่น ทำให้ชาวบ้านมีความสะดวกในการเลือกซื้อ ซึ่งบางครั้งจะมีอาหารพิเศษตามฤดูกาลมาจำหน่าย เช่น ไข่มดแดง จิ้งหรีด ผักหวาน เป็นต้น การที่คนในชุมชนมีวัฒนธรรมการบริโภคอาหารแบบใหม่ มีการรับประทานอาหารท้องถิ่นน้อยลง เนื่องจากเบื่ออาหารอีสาน หรือบ้างก็อยากลองอาหารอื่นๆ เมื่อมีความสะดวกในการคมนาคมมีการแลกเปลี่ยนสินค้ามากขึ้น และมีอาหารหลากหลายเข้ามาขายในหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านมีทางเลือกในการบริโภคมากขึ้น นอกจากนั้นปัจจัยทางธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงของบรรยากาศโลก ทำให้สภาพภูมิอากาศและความสมดุลของนิเวศน์เปลี่ยนแปลงไปชาวบ้านเจอปัญหาฝนแล้ง น้ำท่วม และโรคแมลงระบาด มีผลต่อความมั่นคงอาหารของคนในชุมชนตำบลบ้านกู่ และปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวกับแผนนโยบายของรัฐ มีผลต่อความมั่นคงทางอาหาร การส่งเสริมที่ตอบสนองตลาด นำไปสู่รูปแบบการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตของชาวบ้าน

จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าว สรุปได้ว่าส่งผลกระทบในด้านต่างๆ ดังนี้ **ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ** ครัวเรือนในชุมชน เมื่อหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติไม่ได้ก็ต้องหันมาพึ่งพาอาหารตามท้องตลาด ทั้งในและนอกชุมชน โดยการซื้ออาหารทุกชนิด ปัญหาหรือว่าผลกระทบที่ตามมา ก็คือ การกู้ยืมเงิน และ การเป็นหนี้เป็นสิน **ผลกระทบด้านสังคม** การแลกเปลี่ยนหรือแบ่งปันลดลงไปจากชุมชน เพราะหาอาหารได้น้อย โดยเฉพาะในฤดูที่ขาดแคลน ฝนไม่ตก ทำให้ต้องซื้อ ส่วนคนที่หา

ได้ก็นำไปขายมากกว่าการแบ่งปันให้เพื่อนบ้าน ดังนั้น เมื่อฐานอาหารด้านแหล่งน้ำถูกทำลาย อาหารลดลง การพึ่งพา ช่วยเหลือกันแบ่งปันอาหารก็ลดลงตามลงไปอีก ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ให้ลึกแล้วจะทำให้พบว่า เมื่อการพึ่งพาแหล่งน้ำลดลง ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเองก็ลดลงตามไปด้วย ในอดีตนั้นเวลาที่ไปตกปลา หรือหว่านแห (ทอดแห) ชาวบ้านก็ไปด้วยกันเป็นกลุ่ม กลุ่มผู้หญิงก็ไป ซ้อนกุง ทำให้ได้พูดได้คุยกัน ถามข่าวคราวกัน ทั้งเรื่องนาและเรื่องลูก ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์กันดีขึ้น แต่พอชาวบ้านไม่ได้ไปหาอาหารในแหล่งน้ำแล้ว โอกาสที่ได้เจอกันก็เมื่อเดินไปหาคนที่บ้าน งานบุญ การประชุม หรือตั้งใจเดินไปหาคนที่บ้าน ความรักความผูกพันกันก็เลยลดลงด้วย ผลกระทบด้านวัฒนธรรม เมื่ออาหารที่หาได้ตามธรรมชาติลดลง ทุกอย่างก็กลายเป็นเงิน คนหาได้ก็เอาไปขายเพื่อให้ได้เงินไปซื้ออย่างอื่น คนที่หาไม่ได้หรือไม่มีคนในครอบครัวหาให้ต้องต้องออกไปหาเงินมาซื้อกิน ทำให้วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนลดลง นอกจากนั้นแล้ว วัฒนธรรมการกินก็เปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศน์ ป่า น้ำ สัตว์ถูกทำลาย สภาพเดิม รูปแบบเดิม ของเก่าไม่มีให้เห็น และเกิดมลพิษในอากาศ

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อศึกษาศักยภาพ องค์ความรู้และภูมิปัญญาในชุมชนที่มีความเหมาะสมต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหาร

จากการศึกษา พบว่า ศักยภาพเชิงกายภาพของตำบลบ้านกุ่ม นั้นมีแหล่งอาหารจำนวน 6 ฐาน ประกอบด้วย ฐานแหล่งน้ำ ฐานป่า ฐานนา ฐานบ้าน ฐานตลาด และฐานวัฒนธรรมแลกเปลี่ยน/ประเพณี นอกจากนี้แหล่งอาหารทั้ง 6 ฐาน ตำบลกุ่มยังมีทุนทางสังคม โดยคนในชุมชนวัฒนธรรมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชุมชน ระบบเครือญาติ ถูกหลานยังมีความเคารพนับถือ มีสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกันมีระบบกลุ่มการช่วยเหลือกัน มีการตั้งกติกา แนวทางปฏิบัติร่วมกันภายในกลุ่ม มีการรวมหรือโครงสร้างของคณะกรรมการเพื่อดูแลในเรื่องการทำงานกลุ่ม มีการระดมทุนหรือการถือหุ้นในกลุ่ม เศรษฐกิจมีการปันผลสิ้นปี หรือถึงเวลาที่กำหนดแล้วแต่ละเบี้ยของแต่ละกลุ่ม ชุมชนมีประเพณีที่เป็นกิจกรรมร่วมกันของชุมชนยึดโยงจิตใจของคนในชุมชน ที่ทำให้เกิดความสามัคคี มีศาสนาและความเชื่อ ทำให้มีการบูรณาการที่สาธารณะน้อยลงและมีการอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นแหล่งอาหารของชุมชน ศักยภาพของพื้นที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนอีกอย่างหนึ่ง คือ ผู้รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งถือว่าเกี่ยวข้องกับตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนทั้งฐานการผลิต และฐานวัฒนธรรม โดยแยกนำเสนอในแต่ละด้านที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารดังนี้

1. ผู้รู้ ภูมิปัญญาด้านฐานการผลิต (เฮ็ดได้) ในฐานนี้จะเป็นการสร้างการเรียนรู้เชิงเทคนิค และแสวงหาทางออกการลดต้นทุนปัจจัยการผลิต

2. ผู้รู้ ภูมิปัญญาด้านฐานการหา (หาได้) ในฐานนี้จะเป็นความรู้ในด้านการสร้างอุปกรณ์เพื่อหาอาหารตามธรรมชาติ
3. ผู้รู้ ภูมิปัญญาด้านฐานวัฒนธรรม (แลกได้) ในฐานนี้จะพูดถึงองค์ความรู้ที่นำไปสู่การแลกเปลี่ยนอาหารผ่านประเพณีวัฒนธรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม
4. ผู้รู้ ภูมิปัญญาด้านฐานซื้อได้ เป็นภูมิปัญญาด้านอื่นๆ ที่สร้างงานในชุมชนแล้วมีรายได้เพื่อซื้ออาหารบริโภค

ในส่วนของศักยภาพภายนอกชุมชน ตำบลภูได้รับนโยบายจากภาครัฐที่เสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารของคนในชุมชน เช่น การส่งเสริมให้ประชาชนนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต ส่งผลให้ประชาชนมีการผลิตอาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือนมากขึ้น นอกจากนี้หน่วยงานภาครัฐในระดับพื้นที่ก็มีรูปแบบการส่งเสริมเพื่อนำไปสู่การสร้าง ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนตามภารกิจที่ต่างกันไป เช่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลส่งเสริมเรื่องอาหารปลอดภัย สำนักงานเกษตรอำเภอส่งเสริมเรื่องการผลิตอาหารในครัวเรือน องค์การบริหารส่วนตำบลสนับสนุนงบประมาณกลุ่มองค์กรชุมชนต่างๆ ในตำบล เพื่อสร้างอาชีพโดยเฉพาะในภาคเกษตรกรรม

วัตถุประสงค์ที่ 4 เพื่อศึกษากระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชนตำบลบ้านภู อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

การดำเนินงานในขั้นตอนนี้ในช่วงปฏิบัติการของโครงการวิจัยเพื่อสร้างกระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชน ทีมวิจัยได้ผลสรุปของการทดลองปฏิบัติการใน 2 ระดับ คือ กระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชน และกระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของตำบล มีรายละเอียดดังนี้

กระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชน

กระบวนการฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชนที่พบมี 4 รูปแบบ ประกอบด้วย

- 1) รูปแบบการฟื้นฟูฐานบ้าน เป็นการส่งเสริมการผลิตอาหารบริโภคในบริเวณบ้านเรียนรู้วิธีการลดรายจ่ายผ่านบัญชีครัวเรือนมีวิธีการ คือ
 - ลดค่าใช้จ่ายเรื่องอาหาร
 - ผลิตอาหารเพิ่มในบริเวณบ้าน
 - ทำบัญชีครัวเรือน

2) รูปแบบการฟื้นฟูฐานนา การส่งเสริมให้มีการพึ่งตนเองในการทำการเกษตรมีวิธีการ คือ

- ลด ละ เลิกการใช้สารเคมี
- ผลิตและปรับปรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุ
- การทำธนาคารมูลโค
- แลกเปลี่ยนแรงงานด้วยการลงแขก
- การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว และข้าวพื้นบ้าน
- การลดต้นทุนการผลิต
- การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม

3) รูปแบบการฟื้นฟูฐานป่า ปัจจุบันพื้นที่ป่าส่วนใหญ่กลายเป็นที่มีเจ้าของเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลและชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปทำอะไรในพื้นที่ป่าได้ การฟื้นฟูฐานอาหารจากป่าจึงเกิดแนวคิดยกป่ามาไว้บ้าน หมายความว่า อาหารที่เคยหาได้ในป่าบางอย่างสามารถนำมาปลูกในบริเวณใกล้บ้านได้ เช่น ผักหวานป่า การเพาะเห็ด เป็นต้น

4) รูปแบบการฟื้นฟูฐานตลาด ใช้วิธีการณรงค์ให้ชาวบ้านตระหนักในพิษภัย ผลกระทบกับการบริโภคอาหารภายนอกชุมชนที่ไม่สะอาดและปลอดภัย ผ่านประชาสัมพันธ์เสียงตามสาย และในเวทีประชุมของชุมชน ส่งผลให้คนในชุมชนลดการซื้ออาหารจากภายนอกและผลิตอาหารบริโภคเองในครัวเรือน และการกระจายอาหารที่ปลอดภัยในชุมชนโดยการนำผลผลิตในแปลงมาวางขายตามร้านค้าในชุมชน

กระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของตำบล

จากผลการทดลองปฏิบัติการวิจัยกระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของตำบลยังไม่ได้รูปแบบที่ชัดเจนทั้งนี้เป็นข้อจำกัดของขอบเขตการวิจัยทั้งพื้นที่ ระยะเวลา และปัจจัยทางธรรมชาติ ตลอดจนนโยบายของภาครัฐที่มาเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร ซึ่งเป็นแหล่งอาหารของตำบล จึงทำให้ผลปฏิบัติการวิจัยชี้ให้เห็นจุดเริ่มต้นหรือการก่อเกิดที่จะนำไปสู่กระบวนการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของตำบลเท่านั้น เช่น มีการสร้างกฎกติกาการใช้ทรัพยากรป่าไม้ แหล่งน้ำร่วมกัน เกิดกลุ่มแกนนำในระดับตำบลฟื้นฟูฐานอาหารร่วมกัน เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเพื่อแสวงหาทางออกในการสร้างความมั่นคงอาหารในระดับตำบล (ประชุม อบรม ศึกษาดูงาน) มีการรวมกลุ่มเพื่อวางแผนการผลิตอาหารปลอดภัย (แปลงสาธิตผลิตพันธุ์ข้าว) การกระจายอาหารในตำบล มีการเชื่อมโยงหน่วยงานท้องถิ่นและหน่วยงานภาครัฐเข้าร่วมรับรู้แนวทางการขยายผลการฟื้นฟูแหล่งอาหารของตำบล

บรรณานุกรม

เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์ (2548) ป่าชุมชนกับปัญหาความยากจนและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน

เอกสารชุดความรู้ประกอบงานมหกรรม “ข้าวข้ามแดน: วัฒนธรรม พันธุกรรมพื้นบ้านและความมั่นคงทางอาหาร” วันที่ 2-3 เมษายน 2555 ณ อาคารสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

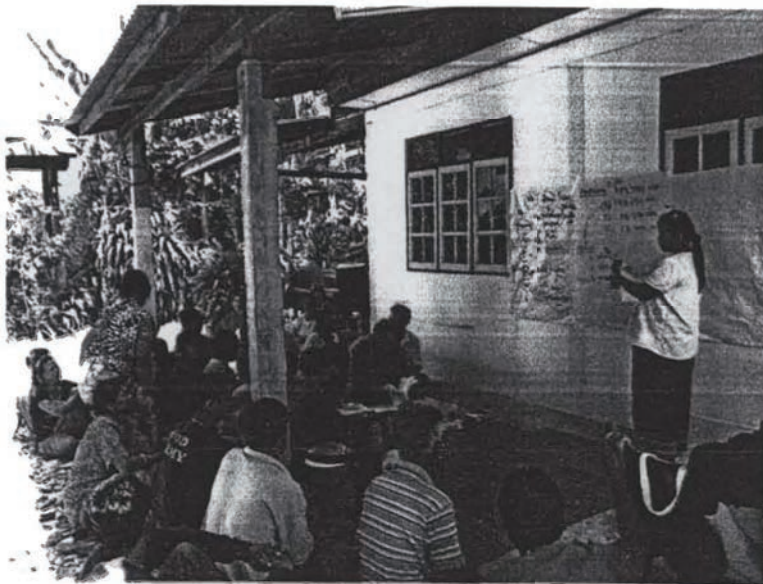
(http://122.154.14.16/ewtadmin/ewt/oe_web/ewt_news.php?nid=3868)

(<http://media.thaigov.go.th/pageconfig/viewcontent/viewcontent1.asp?pageid=471&directory=1820&contents=16277>)

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก รูปภาพกิจกรรม

รูปภาพที่ 1 ภาพแสดงกิจกรรมการเก็บข้อมูล

รูปภาพที่ 2 ภาพแสดงกิจกรรมการเก็บข้อมูล

รูปภาพที่ 3 ภาพแสดงกิจกรรมคืนข้อมูลชุมชน

รูปภาพที่ 4 ภาพแสดงกิจกรรมคืนข้อมูลชุมชน

